

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

ŠIUOLAIKINIŲ POLITIKOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

EMILIJA KARČEVSKA

II kurso studentė

**ŽMOGAUS ASMENS SANTYKIS SU POLITINE TIKROVE.
P. SINGER IR R. SPAEMANN LYGINAMOJI ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. Alvydas Jokubaitis

Vilnius, 2020

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(parašas)

.....
(v., pavardė)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Karčevska E. Žmogaus asmens santykis su politine tikrove. P. Singer ir R. Spaemann lyginamoji analizė: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. dr. A. Jokubaitis. – V., 2020. – 63 p.

Reikšminiai žodžiai: žmogiškoji būtis, evoliucinė antropologija, asmuo, asmens tikrovė, asmens orumas, moralė, moralinis patyrimas, moralinė bendruomenė, sąžinė, subjekto objektyvizavimas, politinė tikrovė, mokslinis mąstymas.

Šiame darbe nagrinėjamos dviejų autorių P. Singer ir R. Spaemann pristatomos asmens sampratos bei apmąstomas jų santykis su politine tikrove. Analizuojama, kaip skirtingos asmens sampratos veikia politikos supratimą, o konkrečiai – asmens orumo koncepciją. Svarstoma, kiek skirtingos asmens sampratos pajėgia išspręsti įtampas, susijusias su asmens orumo supratimu politinėje tikrovėje, teigiant vidinio asmens tikrumo svarbą. P. Singer ir R. Spaemann žmogaus, asmens ir moralės sampratos, vertinamos kaip esančios reikšmingos žmogaus orumo koncepcijai suvokti. Apmąstoma pasirinktų autorių teorinės analizės centre esanti žmogaus asmens būtis, nustatomi jos bruožai bei charakteristikos, apžvelgiama moralinio patyrimo prasmė, mokslinio aiškinimo implikacijos moralinės srities apmąstymui. Politinė tikrovė nagrinėjama pristatant R. Spaemann hipotetinės visuomenės idėją. Tvirtinama, jog politikoje įsigalintis, funkcinis asmens supratimas, neigia asmens vidinės tikrovės svarbą.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Žmogaus asmens santykis su politine tikrove. P. Singer ir R. Spaemann lyginamoji analizė* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Emilija Karčevska

Turinys

Įvadas.....	6
1. P. Singer asmens samprata ir moralinės pažangos idėja	10
1.1. Natūralistinė asmens samprata.....	11
1.2. Moralinės bendruomenės kūrimas ir mokslo įtaka moraliniam pažinimui.....	19
2. R. Spaemann ontologinė asmens būtis ir moralinės tikrovės samprata	28
2.1. Realistinis personalizmas – R. Spaemann ontologinis asmens būties aiškinimas	29
2.2. Moralinės tikrovės patyrimas – ontologinis asmens būties išsipildymas	37
3. Žmogaus asmuo – kaip politikos tikslas. Hipotetinės visuomenės idėja.	45
Išvados	55
Literatūros sąrašas	58
Summary.....	62

Įvadas

Jau klasikinėje politinėje mintyje susiformavo aiškus principas, kad politinės santvarkos apmąstymas susijęs su politinės bendruomenės narių supratimu.¹ Priklausomai nuo to, kaip buvo suprantama žmogiškoji būtis, filosofinė mintis bandė pagrįsti tinkamos politinės tvarkos paieškas. Tokiu būdu žmogaus prigimties klausimas buvo klasikinės politinės minties ašis. Su moderniosios politinės minties atsiradimu – žmogaus būties apmąstymas iškėlė naujus klausimus apie politinę tvarką ir viešojo gyvenimo supratimą. J. J. Rousseau, R. Descartes, D. Hume, J. Rawls filosofinį politikos apmąstymą siejo su žmogaus supratimu. Politinės teorijos – mažiau atliepančios individo lygmenį – bet politiką konceptualizuojančios struktūriniu lygmeniu, pavyzdžiui, K. Marx, A. Kojeve, C. Schmitt, taip pat negali ignoruoti tam tikrų prielaidų apie žmogaus būtį ir prigimtį. Taigi ryšys tarp asmens supratimo ir politinės tikrovės apmąstymo yra vienas fundamentaliausių šiuolaikinės politinės minties klausimų.

Šiuolaikinės liberaliosios demokratijos sąlygomis – politinės bendruomenės narys nekvestionuodamas manė gyvenantis geroje politinėje santvarkoje, galinčioje išpildyti būtiniausius jo poreikius ir interesus.² Vienas šiuolaikinių filosofų, apmąstantis praktinius politikos klausimus, P. Singer teigia, jog politinė tikrovė gali užtikrinti gerą žmogaus gyvenimą, nes politika tarnaujanti asmens turimų troškimų suderinimui ir jų išpildymui praktinės tikrovės sąlygomis.³ P. Singer, politinio gyvenimo centre matantis žmogaus asmenį, teigia, kad žmogaus vertingumo supratimas neatsiejamas nuo jo gyvenimo kokybės gerinimo, o politikoje, kuri turinti užtikrinti nuolatinį gerbūvio didinimą, turi būti vadovaujama preferencijų utilitarizmo logika.⁴

Šis australų kilmės filosofas, atliepdamas šiuolaikinius politinius klausimus ir darbotvarkę, remiasi liberaliąją politinę mintį atstovaujančių J.S. Mill, J. Bentham prielaidomis apie žmogiškąją būtį papildydamas jas moksliniu aiškinimu apie žmogų. Evoliucinė antropologinė nuostata, teigianti laipsnišką žmogaus tapimą asmeniu, skatina apmąstyti P. Singer pristatomą natūralistinę asmens sampratą bei iš jos kylantį, mokliškai grindžiamą, etinį supratimą ir su tuo susijusią politinės tikrovės viziją. Teigdamas, jog mokslinis aiškinimas yra vienintelis patikimas tikrovės pažinimo būdas, P. Singer pažymi, kad mokliškai verifikuojami teiginiai, moksliniai įvertinimai, sociobiologijos mokslo produkuojamas patikimas ir objektyvus žmogaus pažinimas kuria pagrindžiamą ir tikrą žinojimą.⁵ Visą tikrovę ir patį žmogų objektyvizuojant kaip mokslo objektą – politinėje tikrovėje postuluojamas mokslinio aiškinimo pakankamumas. Svarbu pažymėti, kad laikantis metafizinio aiškinimo atmetimo, teigiamo P. Singer darbuose, politinis mąstymas apie

¹ Aristotelis, *Politika*. Vilnius: Margi raštai, 2009.

² Pierre Manent, *Žmogaus miestas*. Vilnius: Margi raštai, 2005.

³ Peter Singer (sud.), *Applied Ethics: Oxford Readings in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1986, 215-235.

⁴ Peter Singer, *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 1-16.

⁵ Peter Singer, „Ethics and Sociobiology“. *Philosophy and Public Affairs*, 11, 1982, 40-64. <
<https://www.jstor.org/stable/pdf/2265042.pdf?seq=1>> [Žiūrėta 2019-12-12]

žmones ima ignoruoti vidinį žmogaus asmens tikrumą, žmogaus vidujinę tikrovę, asmens subjektyvumą, savistabą.

Nors šiuolaikinė filosofinė mintis teigia tarsi atradusi žmogaus asmenį, akcentuodama žmogaus sąmoningumo supratimą – būdingą P. Singer, S. Harris⁶, J. Fletcher⁷ minčiai, anot personalistinės filosofinės tradicijos – atstovaujamos J. Maritain⁸, J. V. Schall⁹, K. Wojtyła¹⁰, R. Spaemann – teigiama, kad sąmoningumas negali būti tapatinamas su asmens tapatybe ir vidine asmens tikrove. Anot vokiečių kilmės filosofo R. Spaemann, kiekvienas žmogus turi išorinį ir vidinį „aš“, tuo pačiu kiekvienas asmuo yra ir objektas, ir subjektas tuo pačiu metu.¹¹

Remiantis šiomis mintimis, galima teigti, kad politikoje vis labiau įsigalint vieninteliu pagrindžiamu laikomam moksliniam intersubjektyviam mąstymui, teigiamam P. Singer, nepajėgiama užčiuopti vidinė asmens tikrovė, kuri nėra objektyvizuojama išorėje kitiems asmenims, bet visada lieka vidinio asmens patyrimo dalimi. Tuo pačiu tai lemia vidinio subjekto tapatumo ignoravimą, neigimą, nesupratimą. Tuo pažymima politinėje tikrovėje patiriama asmens būties įtampa bei formuluojama šio darbo problema – intersubjektyvios moksliskai aiškinamos tikrovės abejingumas vidinei asmens savivokai, vidiniam subjektui. Kitaip tariant, galima būtų svarstyti, kad politinės bendruomenės narių patiriamas nepasitenkinimas ir nusivylimas politinės tikrovės sprendimais kyla dėl to, kad jie nemąsto apie save taip, kaip apie juos mąsto viešuosius klausimus sprendžiantys politikai. Būdami asmenys, politinei bendruomenei priklausantieji, suvokia savo vidinio „aš“ svarbą, kuris intersubjektyviai tikrovei lieka nepažinus.

Kitaip nei P. Singer pateikiama prielaida, jog tinkamai pertvarkytas politinis gyvenimas gali realizuoti žmogaus orumą, suprantant jį kaip formą, kurioje reiškiasi žmogaus troškimų ir siekių įgyvendinimas, remiantis R. Spaemann mintimi, žmogaus asmenį suprantant metafizine prasme, o jo būtį grindžiant ontologiniu aiškinimu, politinė tikrovė nepajėgi patenkinti žmogaus asmens interesų ir išpildyti jo turimų lūkesčių. Vokiečių filosofo mąstyme, net ir teigiant, kad politikos tikslas yra žmogaus asmuo, pripažįstama, kad politinis gyvenimas negali garantuoti žmogaus būties pilnatvės ir išpildyto gyvenimo.¹²

Šiuo požiūriu, darbe svarbi tampa asmens orumo sąvoka, pažyminti savyje glūdinčią fundamentalią skirtį tarp to, kaip politinėje tikrovėje (grindžiamoje moksliniu, intersubjektyviu mąstymu) suvokiamas žmogus, ir to, kaip žmogus suvokia pats save. Orumo koncepcija yra viena

⁶ Sam Harris, *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values*. New York [N.Y.]: Free Press, 2010.

⁷ Joseph Fletcher, *Situation Ethics: The New Morality*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997.

⁸ Jacques Maritain, *The Rights of Man and Natural Law*. New York: C. Scribner, 1943.

⁹ James V. Schall, *Human Dignity and Human Numbers*. New York: Alba House, 1971.

¹⁰ Karol Wojtyła, *Asmuo ir veiksmas*. Vilnius: Aidai, 1997, 219-223.

¹¹ Robert Spaemann, „In Defense of Anthropomorphism“. Kn: D.C. Schindler, J. Schindler (Sud.), *A Robert Spaemann Reader. Philosophical Essays on Nature, God and The Human Person.*, Oxford University Press, 2015.

¹² Robert Spaemann, „Remarks on the Ontology of „Right“ and „Left““. *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 10, 1984, 89-97. <https://www.pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/purchase?openform&fp=gfpj&id=gfpj_1984_0010_0001_0089_0097> [Žiūrėta 2019-11-13]

svarbiausių naudojamų šiame darbe. Ji abiejų darbe analizuojamų autorių filosofiniame mąstyme tampa jungiamuoju elementu, tiltu, siejančiu asmens ir politikos sritis.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹³, kitų šalių svarbiausiuose dokumentuose¹⁴ bei Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje¹⁵ suformuluotas žmogaus asmens orumo principas kiekviename žmoguje nurodo esant kažką vidujai atpažįstamo – pagarbą sau, būties kilnumo ir prasmės supratimą, savo vertingumo atpažinimą – kas suteikia pagrindą išskirtiniam jo moraliniam statusui, kurį valstybė įsipareigojo ginti ir saugoti. Pripažįstama, kad asmens orumo postulavimas tiek teisiniame, tiek politiniame mąstyme – sukuria problemas, kuomet jis tampa papildomas efemeriško ir lengvai kintančio turinio bei galimas pagrįsti įvairiomis mąstymo tradicijomis.¹⁶ Tokiu būdu šiame darbe pristatoma skirtingų asmens orumo sampratų lyginamoji analizė sukuria skirtingas žmogaus asmens santykio su politine tikrove apmąstymo galimybes.

Šiame darbe susitelkiama į dviejų mąstymo tradicijų – natūralistinės P. Singer ir personalistinės, pristatomos R. Spaemann, analizę. Nepaisant skirtingų antropologinių ir metafizinių prielaidų, kuriomis remiasi, abu autoriai galimi lyginti ir analizuoti dėl to, jog abu sutaria, kad žmogaus asmuo yra politikos tikslas, į asmenį – jo gėriui ir gerovei – turi būti nukreipti politiniai svarstymai bei sprendimai. Žmogaus asmenį matydami kaip pagrindinį politikos tikslą, abu autoriai tarsi preziumuoja žmogaus kilnumą ir jo vertingumo supratimą.

Šiuo pagrindu formuluojamas pagrindinis magistro darbo klausimas – apmąstyti, kiek skirtingos asmens koncepcijos, pristatomos abiejų autorių, pajėgia išspręsti įtampas susijusias su asmens orumo supratimu politinėje tikrovėje, teigiant vidinio asmens tikrumo svarbą. Atsižvelgiant į darbo klausimą bei pristatytą problemą, pažymimas šio darbo tikslas – nustatyti, kaip skirtingos asmens sampratos veikia politikos supratimą, o konkrečiai – asmens orumo koncepciją. Darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

i) analizuoti P. Singer asmens koncepciją, grindžiamą evoliucine antropologine nuostata; pažymėti natūralistinio asmens supratimo bruožus – sąmoningumą, teigiamą interesų unikalumą, savivoką išskiriant kaip asmenį steigiančią charakteristiką; paaiškinti, autoriaus pristatomą žmogaus pakeičiamumo sampratą; išnagrinėti asmens tapatybės supratimą P. Singer mintyje bei iš to sekančią ribotą savęs pozicionavimo ir savi-determinacijos galimybę; paaiškinti

¹³ Lietuvos Respublikos Seimo Kanceliarija, *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, 1992. <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [Žiūrėta 2019-10-21].

¹⁴ Christiaan W.J.M. Alting von Geusau., *Human Dignity and the Law in Post-War Europe: Roots and Reality of an Ambiguous Concept*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2013.

¹⁵ United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*. <<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>> [Žiūrėta 2017-10-19] Deklaracijos tekstas lietuvių k. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>> [Žiūrėta 2019-10-11].

¹⁶ Christopher McCrudden, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights“. *The European Journal of International Law*, 19, 2008, 655-724. <<http://www.ejil.org/pdfs/19/4/1658.pdf>> [Žiūrėta 2019-11-11]

Catherine Dupre, „Dignity, Democracy, Civilisation“. *Liverpool Law Review*, 33, 2012, 263-280. <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10991-012-9123-7>> [Žiūrėta 2019-11-11]

orumą sampratą, grindžiamą natūralistiniu žmogaus prigimties aiškinimu, apibrėžiant orumą kaip žmogaus patirčių kokybės generuojamą asmens savybę. Teigiant, kad mokslinis pažinimas gali tobulinti etinį supratimą, darbe siekiama pristatyti mokslinį moralinio patyrimo aiškinimą; pažymėti, mokslinio progreso suponuojamą potencialą keisti moralinę tvarką bei politinės tikrovės nuostatas. Atlikti, mokslinio žinojimo perkuriamos ir tobulintinos, etinės sampratos analizę, kuri yra susijusi su pagrindiniu politikos uždaviniu – asmenų turimų siekių įgyvendinimu ir asmens gerovės bei kokybiško gyvenimo užtikrinimu.

ii) nagrinėti R. Spaemann ontologinę asmens sampratą bei iš jos kylančią metafizinio žmogaus asmens supratimo reikšmę. Paaiškinti subjekto objektyvizavimo galimybę, pagrindžiančią vidinio asmens tikrumo idėją. Pristatyti asmens orumo sampratą, kylančią iš metafizinio žmogaus būties fakto. Moralinį patyrimą suprantant kaip svarbiausią asmens savęs patyrimo ir vidinės tikrovės dalį, paaiškinti sąžinės, veikiančios subjekto savi-objektyvizavimo metu, prasmę ir šios sampratos reikšmę subjekto asmeninės tikrovės postulavime.

iii) ištirti darbe nagrinėjamų autorių pristatomų žmogaus asmenų sampratų ryšį su politika. Apmąstyti abiejų autorių pateikiamas prielaidas kurti politinę bendruomenę, suprantant ją kaip tam tikrą būtiną žmogaus egzistencijos ir savo asmenybiškumo realizacijos elementą. Paaiškinti P. Singer ir R. Spaemann skirtingai suvokiamas politikos galimybes įgyventi konstitucinę pareigą ginti asmens orumą. Pristatyti R. Spaemann hipotetinės visuomenės idėją, kuri siejama su funkciniu žmogaus asmens supratimu; pažymėti hipotetinės visuomenės sąlygas atitinkančius bruožus bei pristatyti jos negatyvųjį poveikį asmens būties kilnumui ir vidiniam moraliniam tikrumui teigti.

Atsižvelgiant į darbe keliamus uždavinius, dėstymo dalis struktūruojama dalijant ją į tris dalis. Pirmoje dalyje pristatoma P. Singer minčių analizė, sietina su autoriaus asmens supratimu ir etikos apmąstymu. Asmens orumo teigimas ir jo įgyvendinimas laikomas politiniu uždaviniu, kuriame P. Singer pažymi mokslinio aiškinimo indėlį ir vertę. Tokiu būdu, pirmoji dalis skirta asmens bei moralės ir mokslo sričių supratimo analizei pristatyti. Antroji darbo dalis skirta R. Spaemann mintijimui nagrinėti. Ontologinė asmens būtis neatsiejama nuo moralinio patyrimo, kuris tampa esminiu subjekto vidinę tikrovę pagrindžiančiu dėmeniu. Tuo remiantis, antroji dėstymo dalis skirta pristatyti vokiečių filosofo asmens bei moralės sampratas. Trečioji darbo dalis skirta apmąstyti autorių apibrėžiamų besiskiriančių asmens koncepcijų kuriamus skirtumus suprantant politinę tikrovę. Politikos sritį akcentuojant kaip svarbią žmogaus asmens gyvenimo dalį, kurioje reiškiasi žmogaus egzistencija, nagrinėjama dviejų skirtingų žmogaus orumo sampratų įgyvendinamumo galimybė. Tuo teigiama, kad politikos srities apmąstymas prisidės prie darbe keliamo tikslo – atskleisti funkcinio mąstymo apie asmenį politinėje tikrovėje nepakankamumą, sugretinant jį su vidinės asmens tikrovės teigimu – įgyvendinimo.

Naudojant lyginamosios analizės metodą bei pripažįstant teorinį darbo pobūdį, formuluojama pagrindinė ginamoji tezė – politikoje įsigalintis funkcinis asmens supratimas neigia asmens vidinės tikrovės svarbą.

1. P. Singer asmens samprata ir moralinės pažangos idėja

P. Singer atstovauja anglosaksiškai filosofinei tradicijai, kuriai būdingas J. Locko, D. Humo, J. Rawls idėjų permąstymas ir papildymas. Dažniausiai šis mąstytojas analizėse pasirodo svarstant bioetinius, gyvūnų teisių klausimus. Šave vadinantis praktiniu filosofu, nagrinėjamas autorius ne kartą pažymi, kad jo idėjos ir pristatoma mintis skirta keisti praktinę tikrovę. Etika, kuri nekeičia ir nedaro poveikio tikrovei, kurioje gyvenama, neturi jokios prasmės. Gera etika yra ta, kuri veikia praktikoje.¹⁷ Šis motyvas, skatinantis telkti dėmesį į praktinės etikos iššūkius, atsispindi gausiose P. Singer publikacijose, išleistose knygose.¹⁸ Jau vien tai, kad tikrovės klausimas rūpi ir aktualus šio autoriaus mąstyme, verčia analizuoti P. Singer pristatomas mintis šio darbo kontekste. Kritikuodamas filosofines idėjas, neturinčias jokio pagrindimo, P. Singer siekia apmąstyti praktinę tikrovę, siedamas ją su etikos, mokslo ir politikos sritimis.

Antroji, nemažiau svarbi priežastis, raginanti suprasti P. Singer plėtojamą argumentą, yra jo dėmesys sąmoningumui ir savivokai. Sąmoningumas yra esminis jo asmens ir žmogaus sampratas išskiriantis kriterijus. Nors esama referencijų, kuriose P. Singer įvardijamas kaip biocentristas, tuo pažymint šio autoriaus kritiką *Homo sapiens* rūšies ar kitų gyvūnų rūšių prioretizavimui ar hierarchijos nurodymui,¹⁹ šiam autoriui daug svarbesnis sąmonės klausimas – todėl sąmoningumo koncepcija, tampanti jo teorijos atspirties tašku ir kriterijumi, gali leisti šį autorių vadinti sąmonės-centristu. Savivokos problema ir kompleksiskumas, asmens savęs kaip orios būties supratimas, yra šio magistro darbo temos raktas – tokiu būdu P. Singer supratimas tampa reikšmingas ir darbą papildantis elementas.

Nors kartais P. Singeriui lengvai priskiriama konsekvencionalistinę, utilitaristinę ar kitokią filosofinę mintį atitinkanti nuoroda, šioje darbo dalyje siekiama ne kvestionuoti kartais, atrodytų, lengva ranka šiam autoriui taikomas filosofines „etiketes“, tačiau suprasti filosofinio argumento konstravimą, pagrindimą ir poveikį, kuris atitinka darbe keliamą asmens savivokos politinėje erdvėje problemą.

¹⁷ Peter Singer, Yew-Kwang Ng, „An Argument for Utilitarianism”. *Canadian Journal of Philosophy*, 11, 1981, 229-239. < <https://www.jstor.org/stable/40231194?seq=1> > [Žiūrėta 2020-03-13].

¹⁸ Peter Singer, Helga Kuhse, “Individuals, Humans and Persons: the Question of Moral Status” Kn. Peter Singer, Helga Kuhse, et al. *Embryo Experimentation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Peter Singer and Karen Dawson, „IVT Technology and the Argument from Potencial“, *Philosophy and Public Affairs*, 17, 1988, 87-104. < <https://www.jstor.org/stable/2265178?seq=1> > [Žiūrėta 2020-01-11].

Peter Singer, „Killing humans and killing animals“, *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 22, 1979, 145 – 156. < <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00201747908601869> > [Žiūrėta 2020-01-11].

¹⁹ Halina Ciach, *Istota ludzka czy osoba ludzka. Krytyka bioetyki początków życia Petera Singera*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM. 2013, 107-159.

1.1. Natūralistinė asmens samprata

Visų pirma, dažnai šį autorių analizuojantieji geba P. Singer pristatyti kaip tą, kuris niekina ir neigia asmens orumo idėją, kiti teigia, kad P. Singer galima būtų vadinti moderniuoju personalistu, kuris ne neigia asmens svarbos ir vertingumo, tačiau deformuoja kantiškąją mąstymą apie asmenį.²⁰ Asmens sąvoka viena dažniausiai randamų šio autoriaus darbuose. Neneigdamas asmens svarbos, P. Singer teigia, kad šios sampratos esmiškumas ir kartu jos supratimo pokytis jau vyksta tikrovėje, todėl būtina į tai atsižvelgti.²¹ Tikrovės pokyčiai, mokslo atradimai, pažanga medicinos srityje verčia permąstyti asmens sąvoką. Kita vertus, asmens vertingumas nenorimas diskredituoti, o veikia norima asmens vertingumą transportuoti į kitų būtybių, tiksliau kalbant, gyvūnų sritį. P. Singer pažymi, kad jo argumento tikslas ne paneigti asmens vertingumą, bet praplėsti šio principo svarbą apeliuojant į nežmogiškų būtybių, gyvūnų, asmenybiškumą ir jų charakteristikas.²² Įprasta manyti, kad tik žmogiškosios būtybės yra asmenys, tačiau nematoma, kad ir nežmogiškosios būtybės turi reikšmingų asmens charakteristikų, todėl turėtų būti įtraukiamos į asmenų bendruomenę. Visgi, nepaisant didelio šio autoriaus skiriamo dėmesio gyvūnų teisėms ir gyvūnų asmenybiškumo nagrinėjimui, šio darbo kontekste svarbus yra žmogiškų būtybių asmeniškumo pobūdis.

Evoliucinė antropologinė nuostata žymi P. Singer teorijoje. Anot jo, žmogiška būtybė išsivystė evoliucijos dėka. Evoliucija yra žmogiškos prigimties dalininkė, turinti įtaką žmogaus nuostatoms, sprendimams, elgesio principams ir modeliams. Evoliucinė teorija leidžia suprasti žmogų geriau nei bet kuris kitas metafizinis aiškinimas.²³ Žmogus yra evoliucinę kilmę turinti biologinė būtybė, *Homo Sapiens* rūšies narys. Tačiau, kaip pažymi autorius, negalima rasti pagrindo, leidžiančio teigti, kad evoliucija yra tikslinga, prasminga. Negalima pasakyti nieko tikro apie evoliucinio vektoriaus teisingumą, gerumą, tinkamumą. Neįmanoma įvertinti evoliucijos. Anot P. Singer, evoliucija nebūtinai yra tikslingas vyksmas, tai tiesiog procesas, vedamas galingesnių gamtinių jėgų.²⁴

Visgi evoliucijos teorija svarbi aiškinant žmogaus kilmę, moralinių intencijų atsiradimą. Žmogaus prigimtis galima aiškinti remiantis evoliucine teorija. Evoliucinės adaptacijos atsispindi žmogaus veikloje, mąstyme, supratime. Nors nuostata, kad žmogaus prigimtis yra evoliucijos procesų sekos padarinys, lemia, kad žmogaus būtį galima paaiškinti ir siekti suprasti žvelgiant pro evoliucinę

²⁰ Peter Singer, *Rethinking Life & Death*. New York: St. Martin's Griffin, 1996, 168.

²¹ Singer, *Practical Ethics*, 1-16.

²² Peter Singer, *Animal Liberation: The Definitive Classic of the Animal Movement*. New York: Harper Perennial, 2009, 10-42.

²³ Singer, *Rethinking Life & Death*, 172.

²⁴ Peter Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*. New York: Farrar Straus & Giroux, 1981, 54-87.

prizmę, svarbu pažymėti, kad paties būties fakto, kitaip sakant, žmogaus egzistencijos kaip evoliucinio fakto negalima vertinti ir siekti suprasti tam tikroje moralinėje dimensijoje, kaip gero ar blogo. Atsiribodamas nuo evoliucijos proceso vertinimo ir teigdamas, kad evoliucija yra „akla“, autorius pažymi, kad šiame procese vykstančių įvykių vertinimas neturi prasmės.

Žmogiškoji būtis savaime neturi jokio moralinio krūvio, tai biologinė medžiaga, kurioje nėra jokio prigimtinio gėrio. Evoliucinės jėgos veikia akiai, todėl žmogaus būties faktas savaime neturi moralinio įverčio.²⁵ Žmogaus būtis, autoriaus teigimu, yra mokslinis, bet ne moralinis faktas. Natūralistine pozicija besiremiantis P. Singer teigia, kad būties žmogiškumas nustatomas moksliskai, pagal turimų chromosomų kiekį, ląstelių specifiškumą. Neginčijama, kad, pavyzdžiui, embrionas yra žmogus, nes jo būtis yra mokslinis faktas, kuriuo nėra abejojama. Tuo tarpu moralinis statusas žmogaus būčiai priskiriamas naudojant autoriui svarbią asmens sampratą. Asmens terminas kitaip nei nuoroda į žmogiškumą, turi moralinį krūvį.²⁶

Asmuo ir žmogus autoriaus mintyje nėra ekvivalentiški terminai. Asmeniu gali būti vadinama ir nežmogiška būtybė, nepriklausanti biologinei *Homo Sapiens* rūšiai. Tuo pačiu, ne visi *Homo Sapiens* rūšies individai yra asmenys. P. Singer aiškinimu, jau etimologine prasme asmens sąvoka – *persona* – reiškė kaukę arba vaidinantį, veikiantįjį, atliekantį veiksmą aktorių. Taigi tikroji asmens samprata grindžiama veikiančio subjekto atpažinimu.²⁷ J. Locko asmens koncepcija, kuri tampa autoriaus teorijos pagrindu, P. Singer mintyje analizuotina išskiriant dvi pamatines asmens charakteristikas – sąmoningumą ir racionalumą, visos kitos asmenį atpažinti leidžiančios savybės kyla iš šių dviejų sąlygotumų.

Natūralistinę filosofinę prieigą atstovaujantys mąstytojai S. Harris, J. Flecher, taip pat ir P. Singer pažymi dualizmą tarp žmogaus ir asmens sampratų. Pirmuoju atveju, nurodymas į biologinę būtį savyje neturi jokios moralinės vertės, antruoju atveju, nurodymas į asmenybiškumą turi moralinį reikšmingumą, tačiau pats asmenybiškumas yra atrandamas manifestuojant tam tikras esmines savybes, turint sąmoningumą, racionalumą. Asmens būtis apibrėžiama kaip turinti sąmoningumą, troškimų ir preferencijų, nukreiptų į ateitį, gebanti patirti skausmą ir malonumą, suvokianti savo egzistencijos tęstinumą laike, esanti santykiyje su kitais asmenimis.²⁸

Patikslinant P. Singer asmens definiciją būtina atkreipti dėmesį, kad sąmoningumas nėra kriterijus, padedantis tiksliai identifikuoti asmens būtį ir jos pradžios tašką, bet leidžiantis tiksliai nurodyti – kada asmens nelieka.²⁹ Asmens mirtis įvyksta smegenų mirties metu, kuomet žmogaus

²⁵ Singer, „Ethics and Sociobiology“, *Philosophy and Public Affairs*, 40-64.

²⁶ Singer, *Rethinking Life & Death*, 182.

²⁷ Singer, *Practical Ethics*, 87.

²⁸ Singer, *Rethinking Life & Death*, 203.

²⁹ Bugajski, Jakub, „Is Every Single Human Being a Person? A Dispute Between Robert Spaemann and Peter Singer.“ *Intercultural Relations*, 2(2), 2017, 37-51.

<https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/46533/bugajski_is_every_single_human_being_a_person_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Žiūrėta 2020-01-16]

sąmoningumas negali būti atkurtas. Nepaisant to, kad veikia kiti organai, asmens sąmonės atstatymas yra neįmanomas. Individo asmenybiškumas, tapatumas, unikalumas glūdi jo sąmonėje. Būti asmeniu, vadinasi, turėti savo tapatumą, vidinio „aš“ suvokimą, savivoką. Nelikus savivokos atkūrimo galimybės, P. Singer teigimu, žmogus praranda vietą asmenų bendruomenėje. Savęs, kaip vidinio subjekto, supratimą negrįžtamai praradęs žmogus negali užmegzti santykių ir įsitvirtinti kaip asmuo santykiuose su kitais asmenimis.³⁰ Taip pažymimas tam tikras kartezinio dualizmo mąstymo reliktas, naudojamas autoriaus mintyje atskiriant kūniškumą, biologinį gyvenimą, ir vidinį „aš“, asmenybiškumą.

Įdomu tai, jog jei, anot P. Singer, galima pagrįstai diskutuoti apie asmens mirtį, neįmanoma atsekti asmens atsiradimo momento. Žmogaus būties faktas nėra tapatus asmens atsiradimui. Teigiama, kad asmens gyvenimas prasideda procese, o ne įsteigiamas momentiška. Analizuojamas autorius išskiria, kad medicina ir mokslas gali tiksliai nurodyti, kada įvyksta negrįžtami smegenų žievės funkcijų praradimai, lemiantys, kad sąmoningumo bei savivokos atkurti neįmanoma, todėl asmens mirtis yra objektyvus faktas.³¹

Tuo tarpu, skirtingai nei asmens mirties atveju, asmens statuso pripažinimo ribą nustatyti daug sunkiau. Embrionai, gimę kūdikiai, neturi asmens statuso, jiems gali būti nurodomas tik potencialus asmenybiškumas. Svarbu pastebėti, kad potenciali galimybė tapti asmeniu nekeičia faktinio besivystančio vaisiaus ar gimusio kūdikio žmogumi pripažinimo, tačiau, kas svarbu, nesuteikia pagrindo asmens teisėms ar apsaugai suteikti. Remdamasis analogija, kad nors Jungtinės Karalystės princas Charlzas ir yra potencialus karalius, tačiau *de facto* jis neturi karaliaus teisių, teigiama, kad lygiai taip pat embrionas yra potencialus asmuo, tačiau potencialumas pats savaime nesuteikia jam moralinio statuso.³² Kiti asmenys taip pat neturi pareigos realizuoti embriono potencialo.

Embriono unikalumo teigimas taip pat nėra pakankamas ir būtinas argumentas siekiant moralinio statuso priskyrimo. Viena vertus, svarsto autorius, galima sakyti, kad kiekvienas embrionas arba žmogiška būtybė yra unikali, turinti savitą ir nepakartojamą DNR genetinį kodą, todėl bet kurios žmogaus gyvybės nutraukimas yra laikytinas žmogžudyste ir nepateisinamas, tačiau, nors bet kuris kitas gyvūnas taip pat pasižymi savitu genetiniu kodu, visgi tai nereiškia, kad šunyčio gyvybė yra saugotina vien dėl jo unikalumo. Savaiminis unikalumo teigimas, anot P. Singer, neapsaugo būtybės ir nesuteikia jai moralinio statuso.³³ Prasminga yra kalbėti tik apie asmens unikalumą, bet ne apie žmogaus. Asmens unikalumas, kitaip nei žmogaus, reiškiasi per jo interesų įgyvendinimą ir troškimų, nukreiptų į ateitį, artikuliaciją, pasirodymą.³⁴ Savo egzistencijos turiniu, t.y. nuosekliu interesų

³⁰ Singer, *Rethinking Life & Death*, 190.

³¹ Ten pat, 27-32.

³² Ten pat, 200.

³³ Singer, *Practical Ethics*, 149-174.

³⁴ Ciach, 107-140.

išpildymu, patirčių kaupimu, asmuo yra suprantamas kaip unikalus, nepakartojamas. Jeigu egzistencijos turinys, asmens būtis, sąmoningai ir racionaliai negali būti papildoma naujomis patirtimis, asmuo nėra laikomas išpildančiu savo unikalumą.

Aptarimo vertas P. Singer pažymimas žmogaus pakeičiamumo (*ang. replicable*) aspektas. Kitaip nei asmuo, kurio troškimai ir interesai yra nepakeičiami, t.y. tik jo, autentiški ir saviti, žmogus, neturintis asmens statuso ir charakteristikų, gali būti apmąstomas kaip pakeičiamas. Kaip aptarta jau anksčiau, dėl evoliucinės kilmės, žmogaus būtis neturi jokio prigimtinio moralinio krūvio. Tokiu būdu, kūdikio arba embriono, turėjusio sąmoningumą, tai yra, galėjusio jausti skausmą arba malonumą, tačiau neturėjusio savivokos, mirtis reiškia tam tikro patyrimo nutraukimą, tačiau ne pačios tapatybės arba konkrečios savasties išnykimą, nes tapatybė arba vidinis subjektas dar nebuvo pasirodęs. Patiriantysis subjektas, be savivokos ir tapatybės, gali būti teisėtai ir pagrįstai perkeistas kitu, nes jo mirtis liudija patyrimo, bet ne identiteto išnykimą. Vieno individo patyrimo nutraukimas gali būti kompensuojamas kito patyrimo prasidėjimu.³⁵ Visgi, asmuo yra suprantamas kaip nepakeičiamas. Asmens egzistencija neredukuojama iki patyrimo nutraukimo, asmuo turi tapatybę, pasirodančią siekiant interesų, priimant sprendimus, todėl asmens mirtis pažymi interesų, nukreiptų į ateitį nutraukimą. Joks asmuo negali kompensuoti konkretaus kito asmens turėtų troškimų, siekių, preferencijų. Anot autoriaus, asmens mirtis niekada negali būti pateisinama, nes mirties faktas pašalina iki tol priimtų asmens sprendimų, kurie buvo susiję su jo ateities troškimais, validumą, prasmę.³⁶

Asmens gyvenimas išpildomas per interesus, tampančiais vektoriais, nurodančiais jo egzistencijos kryptį. Per interesus, savo troškimus, sprendimus, kurie lemia tų preferencijų išpildymą, manifestuojama asmens būtis. Turimi interesai sukuria asmens gyvenimo vertingumo pajautimą. Iš tiesų, tam tikros gyvybės laikomos vertingesnėmis ir labiau saugotomis nei kitos dėl turimų interesų specifiškumo.³⁷ Tokia autoriaus mąstymo linija leidžia paaiškinti, kodėl valstybių vadovai turi apsaugą. Politikų, verslininkų ar kitų valstybės raidai svarbių asmenų gyvybė laikoma labiau vertinga ir saugotina nei kitų būtent dėl jų turimų interesų. Prie valstybės kūrimosi prisidedančių žmonių interesai susiję su viešuoju gėriu, jų sprendimai daro platų poveikį kitiems asmenims, apima kitus žmones veikiančias sritis, tokiu būdu, jų gyvybė ir būtis, dėl turimų interesų aprėpties, yra laikoma sąlyginai vertingesne nei kitų, ypač žemesniųjų socialinių sluoksnių. Pavyzdžiui, nekvalifikuoto darbininko interesų laukas apima jo paties arba jo šeimos gerovės siekį, todėl riboti šio žmogaus interesai jo asmenybiškumui leidžia pasirodyti ribotu mastu.

³⁵ Singer, *Practical Ethics*, 122-134.

³⁶ Singer, *Rethinking Life & Death*, 198.

³⁷ Singer, *Practical Ethics*, 89-95.

Sąmoningumas, anot autoriaus, yra būtina asmens išsipildymo sąlyga. Sąmoningumas preziuruoja asmens interesų susiformavimą. Pirminis interesas, esant sąmoningumui, yra kančios vengimas ir gerovės, malonumo siekimas. Sąmoningas subjektas sieks geros ir malonios patirties, vengdamas skausmo. P. Singer akcentuoja tam tikrą sąmoningumo laipsnių skirtumą ir hierarchiškumą. Prisimenant, kad, remiantis evoliucine antropologine nuostata, tarp žmogaus ir kitų nežmogiškųjų būtybių nėra esminių pobūdžio ar charakteristikų skirtumo, o tik laipsnio skirtumai, biologinės ribos – galinčios padėti esmingai atskirti žmogų nuo gyvūno – negalima rasti, visgi autonomija, sąmoningumas ir savivoka, racionalumas yra tie kriterijai, galintys padėti paaiškinti, kodėl vienu gyvųjų būtybių gyvenimo kokybė privaloma užtikrinti labiau nei kitų.³⁸

Autorius akivaizdžiai atmeta antropocentrinę nuostatą, esą buvimas žmogumi savaime turi garantuoti tam tikrą moralinį statusą ir saugotinumą, tačiau P. Singer negalima būtų laikyti ir biocentristu, teigiančiu, kad visos gyvybės turi vienodą ir adekvatų statusą. Autorius neatmeta, kad egzistuoja tam tikra gyvybės formų hierarchija, nes pasirinkimo atveju – kuri būtis turėtų būti saugotina, pavyzdžiui, liūto ar žmogaus, preferuojama ir vertingesne būtų pripažįstama žmogiškoji būtis. Būtybės gali būti lygintinos remiantis principu, kad vienos turimas gilesnis sąmoningumas ir racionalumas, užtikrins tos būtybės geresnes sąlygas ir galimybes patirti daugiau malonumo, gerovės, užtikrins patirčių gausą, įvairovę.³⁹ Pažymima gyvybės formų preferencijos galimybė grindžiama platesnių ir skirtingesnių patirčių kiekio galimybe. Būtent sąmoningai suvokiama patirtis lemia gyvenimo kokybę, tampa gyvybės vertės palyginamumo kriterijumi.

Sąmoningumo kriterijus yra esminis kriterijus, kuris tarsi steigia ir sąlygoja moralų elgesį. Moralės užduotis yra užtikrinti sąmoningo subjekto patirčių kokybę, gerovę. Moraliai blogas elgesys yra kančios, skausmo patirties sukėlimas. Visgi, sąmoningumą galima priskirti daugumai gyvūnų rūšių, ne vien žmonėms. Sąmonės-centristinė nuostata pagrindžia didelį autoriaus skiriamą dėmesį gyvūnų teisių ir jų apsaugos užtikrinimui. J. Locko mintimi grindžiamoje P. Singer nuostatoje atsispindi, jog būtent sąmoningumo charakteristika steigia teisinį gyvųjų būtybių, gyvūnų statusą, apibrėžiantį, kokiomis sąlygomis esant gyvūnui turi būti saugotini nuo kankinimų, eksperimentų, su jais atliekamų tyrimų, naikinimo.

Svarbu atskirti autoriaus naudojamas sąvokas: sąmoningumas ir savivoka. Sąmoningumą siejant su morale ir moraliniu mąstymu, autoriaus išskiriama savivoka, būdinga tik asmenims, žymi asmens turimą savo tapatybės laike supratimą, kai įvairios patirtys ne vien nugula jo sąmonės patyrimo, tačiau keičia tapatybę, savęs paties supratimą, pajautą. Savivoka yra būtina asmens charakteristika.⁴⁰ Kitaip nei sąmoningumas, kuris būdingas ir ne-asmenims, savivoka suprantama kaip išskirtinai asmens turimas bruožas, kuris leidžia sąmoningas patirtis įvertinti – kaip

³⁸ Singer, *Rethinking Life & Death*, 106, 112.

³⁹ Singer, *Practical Ethics*, 105-109.

⁴⁰ Ten pat, 87-90, 101.

geras ar blogas, ir toms patirtims keisti asmens tapatybę, subjektyvųjį „aš“. Sąmoningos patirtys, nutikusios subjektui, yra įrašomos į jo savęs supratimą, įvertinamos ir keičia tapatybę, identitetą. Kartu šios patirtys lemia galimą interesų, tikslų pokytį – kurie išreiškia asmens turimą individualumą ir unikalumą.

Kitaip tariant, pristatomoje teorijoje P. Singer pabrėžia, kad asmeniui būdingas savo tapatybės, individualumo ir nepakeičiamumo supratimas, savojo „aš“ atpažinimas, turintis būti nuosekliai suvokiamas laike, tačiau tapatybės turinys yra papildomas sąmoningų patirčių, kurių prasmę įvertina, reflektuoja ir įsisavina pats asmuo. Tokiu atveju, galima sakyti, jog asmens tapatybė yra ne kas kitas, o sąmoningų patirčių įrašas, kurį asmuo įvertina, permąsto, įsisavina priimdamas kaip savojo „aš“ dalį.

Mintys, jog asmens tapatybę galima perrašyti, perkeisti, tobulinti, yra neatsiejamos nuo tokio savivokos supratimo. Pačioje tapatybėje ir asmens savivokoje nėra jokių nekeičiamų kriterijų, principų, nuostatų ar įsitikinimų. Asmens identitetas yra sąmoningų ir prasmingų jo patirčių visuma. Šitoks mąstymas dabartinėje filosofinėje diskusijoje apie žmogaus asmenį yra svarbus ir aktualus. Tokioje perspektyvoje, asmens orumas yra susijęs su jo sąmoningų patirčių kokybe. Asmens tapatybė, kas aš esu, susijusi su išorinių patirčių ir charakteristikų žymėjimu – esu dukra/sūnus, mama/tėtis, amerikietis/žydas/lietuvis, musulmonas/katalikas, gydytojas/dvasininkas, moteris/vyras ir daugelio kitų. Tokių, tapatybę sudarančių, žymių sąrašas gali būti begalinis, atsižvelgiant į hobius, laisvalaikį, turimas asmens charakteristikas, tikslus, talentus ir preferencijas. Asmens tapatybė galimą keisti – ją galima reformuluoti, perreflektuoti, iš naujo įvertinti sąmoningai suvokiamas patirtis. Visgi, kaip sąmoningų patirčių saugykla suvokiama tapatybė laiduoja, jog žmogus savo būtį oria ir vertinga laikys tuomet – kai patirtys bus kokybiškos. Tiksliau sakant, kokybiška patirtis yra pasitenkinimą ir laimę generuojanti patirtis. Orumas nėra tapatybės būtinas principas ar pamatas – tačiau jis sukliamas ir veikiamas tų sąmoningų patirčių. Orumas – šalutinis sąmoningos patirties efektas. Pageidaujamas efektas yra malonumo ir laimės siekis. Orumas – pilnavertiškumo, būties prisipildymo, kokybiškos laimės produktas. Sąmoningumas yra orumo prielaida, o savęs pajauta ir tapatybės suvokimas – orumo realizacija ir pasireiškimas. Tik asmenys suvokia savo vertingumą, savo būties orumą.

Svarbus P. Singer minties nepakankamumas pristatant savivokos ir su juo susijusio orumo koncepcijas kyla dėl per didelio autoriaus dėmesio išorinėms patirtims. Išorinės patirtys – tai visi žmogiškos būties patyrimai susiję su išorine tikrove – santykiais su kitais asmenimis, santykiais su objektais, veiklos, kitaip sakant, išorinio objektyvizavimo galimybę turinčios patirtys. P. Singer nekalba apie vidinį asmens objektyvizavimą, apie tai, kad asmuo, be kita ko, ir pats sau yra objektas. Savivoka nėra vien priimančiojo ir įvairias patirtis reflektuoti gebančio subjekto predikatas. Savivoka nurodo asmens savi-objektyvizavimo galimybę, kuri pasireiškia ne vien išoriniame lygmenyje,

matoma ir apibrėžiama per santykius su kitais asmenis – pavyzdžiui, asmens tapatybė matoma jo šeimai, draugams, atsiskleidžianti santykiuose su kitais asmenimis, bet ir vidiniu lygmeniu, paties asmens būties vidinėje tikrovėje – asmeniui gebant save objektyvizuoti ne tik subjektyviai jaučiant, patiriant ir išgyvenant įvairias patirtis, bet ir objektyviai save įvertinant. Asmens tapatybė nėra vien subjektyviai akceptuojamų patirčių visuma, tačiau ir objektyvus vidinis save įvertinimas.

Jei asmens savivoka tiesiogiai priklausytų nuo sąmoningumo, išorinio asmens objektyvizavimo ir visų patiriamų dalykų spektro, asmuo prarastų galimybę pozicionuoti pats save prieš jį atsiveriančios tikrovės atžvilgiu, netektų veikliosios, veikiančiosios tapatybės dalies, liktų tik įrašantysis, pasyvusis arba neveikiamasis tapatybės lygmuo. Veiklioji tapatybė liudija savi-determinacijos, savęs pozicionavimo galimybę. Veiklusis asmens savivokos lygmuo leidžia, kad patirtys asmeniui ne tik nutiktų ar įvyktų, tačiau veiklusis lygmuo leidžia asmeniui save pozicionuoti įvykių, situacijų, įvairių kontekstų visumoje. Savęs pozicionavimas ir savi-determinacija nėra tapatūs laisvei – pasireiškiančiai priimant moralinius sprendimus.

Kitaip nei kiti filosofai, besiremiantys evoliucine antropologine nuostata ir teigiantys, išskirtinai gamtiniu požiūriu suprantamą žmogaus prigimtį, P. Singer neatmeta laisvos valios, kaip svarbios asmens charakteristikos, manifestuojamos moralinių gėrio ir blogio pasirinkimų kontekstuose. Tačiau, mąstydamas apie asmenį kaip apie laisvą veikėją, P. Singer gana ribotai suvokia vidinę asmens laisvę ir savęs pozicionavimo galimybę. Knygoje *Rethinking Life & Death*, kurioje siekiama permąstyti asmens gyvybės ir mirties klausimus, autorius dažniausiai svarsto asmens apsisprendimo ir savęs pozicionavimo pasireiškimą mirtinos ligos atveju. Nekartą minimi pavyzdžiai, kuomet nepagydoma liga sergantis ligonis ligai progresuojant apsisprendžia nutraukti gyvybę ir pasinaudoti įstatymo leidžiama eutanazijos galimybe.⁴¹ Tačiau P. Singer mintyje toks asmuo nėra laisvas priešpastatyti save ligos tikrovei, nėra laisvas išeiti⁴² iš objektyviai pagrįstos išorinės tikrovės, kurioje faktas apie ligos progresą ir artėjančią mirtį yra mokslinė prasme teisingas.

Kuomet asmens būtis lieka apribota išorinės objektyvios arba intersubjektyvios tikrovės suvokimo, sergantysis lieka įkalintas autoriaus nubrėžtos antropologinės ir moralinės sampratos ribose. Ligonis gali apsispręsti nesusitaikyti su liga, neigti ją, priimti sprendimą leidžiantį nutraukti gydymą, tačiau, nors nagrinėjamo autoriaus žodžiais, tai būtų moraline prasme laisvas sprendimas, kuriuo būtų siekiama išvengti kančios, pasirinkti didesnę gėrį palengvinant savo paties būtį ir artimųjų gyvenimą (nelikus pareigos slaugyti), P. Singer nematytų kitų asmens pasirinkimo galimybių, pavyzdžiui, negalima būtų paaiškinti noro prisiimti kančią, kęsti ligos sukeltą skausmą, susitaikyti su nepatogumais, tuo suvokiant save ne kaip neišvengiamų įvykių auką, bet kaip vidinę savi-determinaciją ir išėjimą į vidinę tikrovę laisvai pasirinkusį subjektą – kurioje jis pats – pasirenka kaip

⁴¹ Singer, *Rethinking Life & Death*, 125, 147.

⁴² Išėjimas – nėra turima omeny mirties pasirinkimo. „Išėjimas“ nereiškia eutanazijos pasirinkimo. [E.K]

jis žvelgs į ligą, su kokia nuostata jis priims sunkumus, kokia bus jo asmeniška/asmens pozicija išorinės tikrovės, t.y. ligos, atžvilgiu, kurios jis negali pakeisti ar paneigti.

P. Singer mintyje dėmesys sutelkiamas į išorinės, objektyvios ir pagrindimą turinčios, tikrovės analizę. Tačiau asmuo veikia ne tik joje, bet pasireiškia ir vidinėje, metafizinėje tikrovėje. Nors autorius neatmeta jos egzistavimo, jis pripažįsta, kad kalbėjimas apie metafiziką neturi pagrindo, jis visada yra subjektyvus.⁴³ Tik intersubjektyvios nuostatos⁴⁴ – dėl kurių galima susitarti, arba objektyvūs įrodymai ir pagrindimai, teiginiai, kurie gali būti kritiškai vertinami, atmetami arba pripažįstami kaip teisingi, yra prasmingi. Tokiu būdu asmens dimensijoje vidinis subjektas tarsi paliekamas tik su subjektyviai kaupiamomis patirtimis, be galimybės objektyviai įvertinti save, priimti distanciją nuo išorinės tikrovės, išeinant į tam tikrą asmeninę poziciją. Toks aiškinimas veikia asmens orumo supratimą, pristatomą P. Singer teorijoje.

Nors pati orumo samprata kaip tokia nėra nuosekliai aiškinama, ji vis pasirodo įvairiose P. Singer nagrinėjusių autorių tekstuose.⁴⁵ Galima sakyti, orumo koncepcija yra netiesioginė didelės šio autoriaus raštų dalies šerdis. P. Singer kritikuoja dažnai nekvestionuojamą, neteisingą orumo supratimą, kai orumas priskiriamas ne tik būtybėms, turinčioms asmens statusą, o automatiškai visiems žmonių rūšies atstovams. Pasak jo, orumas nėra prigimtinė asmens charakteristika, bet būdas – galimybė – kaip reiškiasi asmuo, kaip išsiskleidžia žmogaus asmenybiškumas, todėl orumas negali būti atskiriamas nuo to, kaip asmuo gyvena.⁴⁶

P. Singer pateiktame pavyzdyje, nepagydomas ligonis turi teisę pasirinkti, ar norės gyventi, ar mirti, progresuojant nepagydomai ligai. Tarp šių dviejų pasirinkimų, autoriaus teigimu, nėra didelio skirtumo. Konsekvencialistinė pozicija, kurios laikosi autorius, vertina ne intereso turinį ir intenciją, bet pasekmę – ar moralinio sprendimo išdava bus asmens troškiamas rezultatas.⁴⁷ P. Singer mintyje, eutanazijos pasirinkimas, yra žmogaus asmenybiškumo triumfas, įrodantis troškimą gyventi apsigobiant orumu. Sprendimas susijęs su orumo svarstymais, kyla dėl išorinių priežasčių, dėl nepagydomos ligos, dėl aplinkybių, kurios ištiks žmogų progresuojant ligai. Šiame pasirinkime žmogaus yra laisvas priimti sprendimą dėl oraus gyvenimo. Toks paveikslas – geriausiai atspindi orumo ir laisvės ryšius P. Singer mintyje. Vis dėlto, jis pateikia tik ribotą vaizdą, nes neatspindi vidinės subjekto laisvės veikti – nepaisant išorinių aplinkybių.

Orumas nėra atimamas, prarandamas, paneigiamas dėl išorinės tikrovės ar aplinkybių. Orumą suprantant kaip būdą, kuriuo pasireiškia ir realizuojama žmogaus asmens būtis, kultų problema pačios orumo sampratos pagrindimui – nes objektyviai nustatyti orios būties išraiškos kriterijų būtų

⁴³ Singer, *Rethinking Life & Death*, 19, 188-189.

⁴⁴ Ten pat, 215.

⁴⁵ John Perry (sud.), *God, the Good, and Utilitarianism. Perspectives on Peter Singer*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 91-104.

⁴⁶ Singer, *Practical Ethics*, 21-26.

⁴⁷ Singer, *Rethinking Life & Death*, 133.

neįmanoma, orumo supratimas taptų išvedamas iš susitarimo, konsensuso, tuo sukeliant grėsmę nepageidaujamos, socialinę naštą ir problemas sukeliančioms visuomenės grupėms. Tuo tarpu orumas, kurio pagrindimo P. Singer negali rasti, yra susijęs su vidinio subjekto tapatumu ir savivoka labiau nei autorius sugeba įvertinti. Orumas yra suaugęs su veikliąją asmens tapatybės dalimi, su savi-determinacijos ir vidinės laisvės galimybe veikti, pasirinkti, išlikti nepaisant. Galima būtų įsivaizduoti, kad skaitydamas Aušvice ar kitose vietose Antrojo pasaulinio karo metu kalėjusių žmonių prisiminimus, P. Singer teigtų, juos esant praradusiais orumą. Visgi V. Franklio⁴⁸ bei kitų Holokausto patirčių liudijimai teigia orumo išsaugojimo galimybę nepaisant išorinės tikrovės sąlygų.

Toks orumo supratimas dera ir su LR Konstitucija užrašytu teiginiu, nurodančiu: „Žmogaus asmuo neliečiamas“.⁴⁹ Šis teiginys atspindi, jog išorinė tikrovė tik ribotai gali daryti poveikį žmogaus asmeniui. Išorinė tikrovė didžiaja dalimi visada veikia asmenį, tačiau net ir vidujai besipriešinantis asmuo gali išlaikyti orumą. Objektivus mirtinas susirgimas visada veiks asmenį, jo sprendimus, lems tolimesnes gyvenimo sąlygas, galiausiai taps mirties priežastimi, tačiau neatims to, kas lieka neliečiama – asmens vidujinio orumo. Tokiu būdu, P. Singer asmens orumo aiškinimas pasirodo nepakankamas, trūkstamas pagrindimo, neapsaugantis nuo pažeidžiamų visuomenės grupių eliminacijos.

1.2. Moralinės bendruomenės kūrimas ir mokslo įtaka moraliniam pažinimui

Kalbėdamas apie asmenis, P. Singer akcentuoja jų sąmoningumą bei savivoką, kuri suteikia prasmę jų sprendimams siekiant laimės ir vengiant kančios, tuo pačiu leidžia prisiimti atsakomybę moraliniuose sprendimuose. Anot autoriaus, žmogus, neturintis sąmoningumo arba galimybės sąmoningumą atkurti, negali gyventi moralinio gyvenimo, prisiimti atsakomybės už savo sprendimus bei tapti moralinės bendruomenės nariu.⁵⁰ Asmens sąvoka, kitaip nei žmogaus, neturinio asmens statuso, nurodo moralinį krūvį, preziumuodama, kad asmenys priklauso moralei bendruomenei, kurioje užmezga santykius su kitais asmenimis.

Nagrinęjant šio darbo klausimą – asmens santykį su politine tikrove – svarbu pristatyti P. Singer mintyje plėtojamą moralės sampratą bei santykio su kitais asmenimis svarbą. Moralės koncepcija glaudžiai susijusi su mokslo ir politikos sritimis. Būdamas natūralistinės filosofinės mokyklos atstovu, autorius teigia, kad mokslinis pažinimas turi potencialą keisti moralinės tikrovės taisykles, tobulinti moralinį gyvenimą, tapti moralės stiprintuvu – tarnaujančiu asmens savivertei, stiprinančiu asmens suvokimą – kad „jis yra geras“, tuo tarpu politika – tampa galutine institucija, įtvirtinanti moralinį gyvenimą ir asmenų, sudarančių bendruomenę, tarpusavio bendrabūvį, atitinkantį

⁴⁸ Viktor E. Frankl, *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Kanceliarija, *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, 1992.

⁵⁰ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 23-29.

visuomenės supratimą, kas yra teisinga.⁵¹ Ši moralės ir mokslo bei politikos sričių sąsaja plačiau apmąstoma trečioje magistro darbo dalyje.

P. Singer natūralistinė asmens samprata, steigianti asmeninę būtį per tam tikras tikrovėje pasireiškiančias charakteristikas, dekoduoja moralinę sampratą kaip instrumentinę, utilitaristinę, besiremiančią konsekvencionalistine logika. Moralinė sfera verta aptarimo, nes būtent jos apmąstymas, moralinių intencijų ir įsitikinimų, etinių praktikų tobulinimas ir keitimas tampa svarbiausiu P. Singer filosofijos tikslu.⁵²

Instrumentinis ir utilitaristinis moralinės sampratos matmuo regimas pristatant moralės tikslą – kaip turimų interesų įgyvendinimą. Moralė tarnaujanti tikrovėje įgyvendinamoms preferencijoms yra tinkama, tuo tarpu etika – atitolusi nuo praktikos, esanti neįgyvendinama tikrovėje, neturi prasmės. Moralė turi turėti sąlytį su empirine, fizine tikrove, nes jos tikslas įgyvendinti asmens turimus troškimus keičiant tikrovę. Todėl etiką, anot autoriaus, prasminga nagrinėti mokslinių, biologinių, psichologinių ir sociologinių argumentų ir įrodymų kontekste, tuo tarpu metafiziką – galutinai reikia atsieti nuo etikos, nes metafiziniai aiškinimai neturi pagrindimo.⁵³

Metafiziniai moralės aiškinimai yra dažnas P. Singer kritikos objektas. Jų esama daug, dažnai jie konkuruoja tarpusavyje, pretenduoja į absoliučios ir objektyvios tiesos teigimą, tačiau, pasak autoriaus, blogiausia ne tik tai, kad jų pagrindimo negalima rasti, bet ir tai, kad jie neatitinka tikrojo asmens moralinio svarstymo, nedera su asmens būtimi ir nėra aktualūs egzistuojančiai tikrovei.⁵⁴ Atmetus metafizinius etinius aiškinimus, mokslas tampa išeities tašku, galinčiu kvestionuoti egzistuojančius etinius įsitikinimus, atmesti klaidingomis prielaidomis besiremiančius, pavyzdžiui, apie žmogaus gyvybės vertingumą.

Evoliucinė antropologija gali atsakyti į klausimus apie žmogaus prigimtį. Tokiu būdu, tik moksliniai faktiniai teiginiai gali atsakyti į tai, kas yra natūralu ir kas nėra natūralu žmogaus prigimčiai. Etinė sistema, besiremianti moksliniu žinojimu, turi ne ignoruoti ar paneigti žmogaus prigimties, bet ją formuoti.⁵⁵ Egzistuojantys moraliniai įsitikinimai, nepalaujamai produkuojant naujas mokslines žinias, turėtų būti permaštomai iš naujo, o moksliniai tyrimai turėtų vesti link naujų etinių intencijų atskleidimo. Tame slypi svarbi galimybė sukurti geresnį moralinių vertybių kodą – kuris užtikrintų geresnį žmonių gyvenimą, laimę ir gerovę – mažindamas kančios ir skausmo galimybę.

Moralės sampratos konstravimą P. Singer dažnai pradeda nuo jos reikalingumo pagrindimo, tuo pačiu, jis aiškina moralės kilmę ir svarbą žmogiškųjų būtybių gyvenime. Anot jo, jau pačioje žmogaus prigimtyje glūdi atsakymas, apie moralinių taisyklių reikalingumą. Žmoguje esančių

⁵¹ Singer, *Rethinking Life & Death*, 17, 75-80.

⁵² Perry, 91-104.

⁵³ Singer, „Ethics and Sociobiology“, *Philosophy and Public Affairs*, 40-64.

⁵⁴ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 54-60

⁵⁵ Ten pat, 60-72.

ir jo būtį apibrėžiančių interesų siekimas gali vesti prie didelės žalos sukėlimo, tuo tarpu moralinis kodas palengvina tarpusavyje konkuruojančių interesų koordinavimą, užtikrina bendros gerovės didėjimą ir maksimizavimą, apsaugo nuo žalos ir blogio sukėlimo.

Etinės taisyklės leidžia įvertinti konkretų sprendimo pokytį tikrovėje, nuo abstrakčios svarstymo perspektyvos jos priartina sprendžiantįjį prie konkrečios situacijos, sprendimo poveikio ir jo veikiamų subjektų blogio įvertinimo. Kaip pastebi nagrinėjamas autorius, žmogui būdinga, kad geranoriškumo jausmas lengviau sužadinas konkretaus žmogaus atžvilgiu nei beasmenei žmonių grupei,⁵⁶ meilė ir prierašumas įrodomas konkretiems asmenims, o ne žmonijai, taip pat ir padarytas blogis – visada turi adresatą, prieš kurį nusikalstama. Anot P. Singer, asmens padarytas blogis liečia ne abstrakciją – Dievą, valstybę, visuomenę, bet labai konkretų asmenį.⁵⁷ Etinė sistema padeda įvardyti ir identifikuoti poveikį asmeniui, todėl autoriaus moralės samprata įvardijama kaip tarnaujanti asmeniui.

Etikos būtinumas kyla iš žmogaus, kaip socialinio gyvūno supratimo, ir dėl santykių tarp žmonių. Remdamasis evoliucinės antropologijos žiniomis, autorius teigia, kad žmogus savo prigimtyje pirmiausia esti socialus, o tik vėliau tampa asmeniu. Žmogus turi prigimtinių poreikių užmegzti santykius su kitais savo grupės nariais, teigiant evoliucine kalba, „artimiausi žmogaus giminaičiai gyvūnijos pasaulyje visada gyvena grupėse“.⁵⁸ Pažymima, kad izoliacija nėra natūrali žmogaus prigimčiai, o etika turi būti kildinama iš santykio, pirmieji moraliniai kontūrai formuojasi randantis santykiui tarp žmonių. Net ir karo ar nelaimių sąlygomis žmonės padėdavo vieni kitiems, todėl net ir nežmoniškoms sąlygoms – formuojasi etinis kodas.

Nagrinėjamas autorius pripažįsta, kad ilgą laiką empiriniai mokslai nieko negalėjo pasakyti apie etinį elgesį, nes evoliucinės teorijos skatino mąstyti, kad žmogaus elgesį implikuoja savanaudiškų ir egoistinių interesų realizavimo troškimas, tačiau vykstantis poslinkis socialinių ir gamtos mokslų srityse (psichologijoje, sociologijoje, neurobiologijoje, genetikoje) leidžia formuoti naujam sociobiologiniam aiškinimui, pasak kurio, tikroji žmogaus elgsenos priežastis yra altruizmas.⁵⁹ Evoliucinis aiškinimas kooperaciją, pagalbą ar geranoriškumą vienam individui, aiškino kaip investiciją – atpildomą vėlesnio egoistinio intereso išpildymu. Tuo tarpu P. Singer pateikia svarbų ir svarų altruistinio elgesio aiškinimą suderinamą su evoliucinėmis antropologinėmis nuostatomis apie žmogaus kilmę.

Anot autoriaus, evoliuciniai aiškinimai buvo tapatinami su konkurencija tarp individų, nes būtent konkurencija ir stipresniojo geno išlikimas leidžia užtikrinti genų perdavimą. Tuo tarpu genas, lemiantis pasiaukojantį, altruistišką, gėrio siekiantį elgesį, su laiku populiacijoje turėtų išnykti,

⁵⁶ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 31.

⁵⁷ Ten pat, 156-167.

⁵⁸ Peter Singer, Paola Cavalieri, *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity*. New York: St. Martin's Press, 1993.

⁵⁹ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 3-6.

nes jį turintys rūšies nariai dažniau žūva, paaukoję geresnes pozicijas savo sąskaita.⁶⁰ Visgi, su lyg mokslinė pažanga ir jos generuojamomis žiniomis, galima teigti, kad tai yra neteisingas aiškinimas. Evoliucinė nuostata yra pakankama aiškinant už altruistinę elgesį atsakingo geno formavimąsi ir plitimą populiacijoje.

P. Singer altruizmą apibrėžia kaip tikrąją, autentišką žmogiškos būties elgesio motyvaciją.⁶¹ Altruizmu apibūdinamas elgesys, kuomet siekiama pagerinti kito individo padėtį savo praradimo dėka, turint aiškų motyvą, troškimą – padėti, siekti gėrio kitam. Altruizme labai svarbi intencija, nes ji turi būti ne imituojama pagalba siekiant sau naudos ar vėliau įgyjamų dividendų, tačiau vedama nuoširdaus gėrio troškimo.⁶² Egzistuojantis gentainių, giminaičių altruizmas (*ang. kin altruism*) pastebimas daugelyje gyvūnų rūšių, visgi, žmonės yra išvystę abipusio altruizmo praktikas, kuomet apsisprendžiama paaukoti savo gerovę ne tik vardan giminaičių ar savo grupės narių, tačiau bet kurio rūšies atstovo. Altruizmas primena socialinio kontrakto logiką, nes norėdami padėti vienas kitam, individai pagerins savo abiejų padėtį.⁶³

Pastebima, kad evoliucija atpildo už pastangas būti altruistišku ir geranorišku kitų atžvilgiu, susiformuoja principas, kad siekti gėrio kitam – vertinga ir apsimoka. Pavyzdžiui, žvelgiant biologiškai, altruistiškai motyvuoti asmenys yra patikimesni partneriai – todėl išauga jų galimybės susilaukti palikuonių. Nors atrodytų, kad racionalu būti sukčiumi gerų altruistų visuomenėje, visgi, susiklosto tokia grupinė tvarka, kad geriausia nario padėtis – taip pat būti geranorišku. Autorius pažymi, kad grupės nariams verta būti geraširdžiams, nes tuomet jais pasitikima ir jie susilauks pagalbos vieni iš kitų, tuo tarpu – būti sukčiumi nėra naudinga, nes niekas nenorės gelbėti sukčiaus, kai prireiks.⁶⁴ Altruistinė nuostata yra įgimta žmogui, ji intuityvi, o didžiausias jos pranašumas – žmonių kooperacijos skatinimas. P. Singer pastebi, kad jos pagrindimas randamas sociobiologijoje – jei du žmonės atakuoja žvėris, geriausias sprendimas nėra bėgti, nes tada kažkuris vienas žus, o susikauti su gyvūnu – tuomet šansai išsigelbėti yra didžiausi. Altruistinė nuostata yra etinės sistemos pagrindas. Ji implikuoja ir gali paaiškinti intuityvias žmonių reakcijas, sprendimus. Altruizmas – yra žmonių rūšyje susiformavęs evoliucinis vektorius, rodantis prigimtinių individo siekį gėrio link.

P. Singer tvirtina, kad nors biologinis aiškinimas gali paaiškinti esminius žmogaus elgesio principus, evoliucinė etika turi būti papildyta racionalių svarstymu, kuriuo remiantis galima būtų įvertinti biologinius principus. Vykstančio evoliucinio proceso negalima vertinti kaip tinkamo, gero, teisingo⁶⁵, taip pat negalima įvertinti ir dėl evoliucijos ir pažangos kylančio etinės sistemos

⁶⁰ Ten pat, 16-22.

⁶¹ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 43.

⁶² Ten pat, 44-49.

⁶³ Singer, *Applied Ethics: Oxford Readings in Philosophy*, 215-220.

⁶⁴ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 18-22.

⁶⁵ Autorius laikosi nuostatos, kad evoliucija nėra tikslinga, neturi galutinio tikslo, tai vykstantis procesas, kurio negalima įvertinti.
[E.K.]

nuostatų poslinkio, tačiau mokslinis žinojimas ir racionalus svarstymas reikšmingai etikai, nes sukuria biologinių intuicijų vertimo galimybę.⁶⁶

Autorius siūlo sociobiologinio mokslo išeitį, kuri apimtų socialinių ir gamtos mokslų sritis, produkuotų mokslinį pagrindimą turintį žinojimą, remtąsi verifikuojamais teiginiais bei pasižymėtų objektyvių ir patikimų rezultatų pritaikomumu, ugdant moralinį jausmą bei tobulinant etinę sistemą.⁶⁷ Sociobiologija laiduoja moralės mokslo galimybę. Toks mokslas galėtų atmesti klaidingomis prielaidomis besiremiančius moralinius įsitikinimus, remdamasis genetinėmis ir neurobiologinėmis žiniomis, atsakyti – kas natūralu žmogaus prigimčiai, apmąstydamas egzistuojančius moralinius įsitikinimus biologinių adaptacijų prisitaikinimo šviesoje.

Matydamas moralės mokslo privalumus, autorius vardija, kad pažanga sociobiologijos moksle galėtų padėti atskleisti naujas etines premisas, vestų link geresnio moralinio vertybinio kodo išsigrūdinimo. Teigiama, kad nors mokslas negali priversti atsakyti susiformavusių etinių intuicijų, jis gali paskatinti racionalų jų įvertinimą. Moralės mokslas skatintų racionalaus elemento etinėje įtvirtinimą. Pasak P. Singer, turimos moralinės intuicijos dažnu atveju tegali būti evoliucinių procesų relikvai, kuriais tikima be pagrindo. Remiantis jomis, etika supaprastinama iki emocijų išraiškos ir rezultatų – individas pasirenka elgtis taip, nes „jaučia, kad taip yra geriau.“ Tuo tarpu sociobiologinis mokslas leistų faktiniu požiūriu vertinti moralinius sprendimus, produkuodamas patikimą žinojimą apie tų veiksmų pasekmes.⁶⁸

Mokslą P. Singer mato kaip svarią pridėtinę vertę moralei sistemai kuriančią sritį. Būtent per pasekmių įvertinimą ir sprendimo padarinių numatymą kuriama šių dviejų sričių sąsaja. Anot autoriaus, teiginiai apie etinės veikos pasekmes yra faktiniai teiginiai, atitinkantys empirinę tikrovę. Mokslas leistų prognozuoti numatytąsias pasekmes, įsivaizduojant juos kaip faktus. Moralinės dilemos galėtų būti atsakomos remiantis pasekmių įvertinimu ir rezultatų numatymu, nereikalaujant atsakyti į klausimą apie ontologinį – moksliniu žinojimu nepagrindžiamą – veiksmo teisingumą. Veiksmo vertinimas apsiribotų jo pasekmės įvertinimu, palyginamumu su kitomis galimybėmis.

Moralinė sistema, apsiribojanti tokia konsekvencionalistine logika, turi remtis vieninteliu principu – laimės ir gerovės didinimu bei žalos ir kančios mažinimo siekiu. I. Kanto moralės teorija vertinama kaip pražūtinga, nes absoliutūs etiniai principai, kurių taikymas neatsižvelgia į jų padarinius, abejingas žmogaus būčiai ir neįvertina esamos tikrovės, konteksto.⁶⁹ P. Singer siūloma etinė sistema, besiremianti konsekvencionalizmu ir utilitarizmu, negali būti kritikuojama dėl abstrakcionizmo, tikroviškumo trūkumo, idealizmo, neturinčio nieko bendro su

⁶⁶ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 60-63.

⁶⁷ Singer, „Ethics and Sociobiology“, *Philosophy and Public Affairs*, 40-64.

⁶⁸ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 63-68.

⁶⁹ Singer, *Practical Ethics*, 9. [Kritikuojamas absoliutaus principo – niekada nemeluoti – laikymasis, slėptuvėje slepiant žmogų, kai jam gresia mirtinas pavojus, o iš slepiančiojo asmens bandant išgauti informaciją apie besislapstantįjį – E.K.]

praktine patirtimi. Autorius siekia, kad etinė sistema veiktų praktikoje ir taptų tikrovės dalimi, jis nekartą pažymi utilitarizmo pranašumą prieš idealizmą santykyje su praktine tikrove.⁷⁰ Mokslinių žinių tikslas suteikti patikimą žinojimą apie etinio sprendimo pasekmes objektyvioje tikrovėje. Tokiu būdu autorius atveria objektyvios moralinės realybės lauką – kuris gali būti pagrindžiamas moksliniais faktiniais teiginiais, o ne remiantis filosofiniu aiškinimu.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad P. Singer neatsisako asmens moralinio mąstymo siejimo su vertybiniu mąstymu. Anot jo, moralines vertybes, kurių turėtų būti laikomasi, kurios yra naudingos moralinei bendruomenei ir santykiams tarp asmenų, galima dedukcijos būdu išvesti iš empiriškai pripažįstamų faktų apie elgesio pasekmes. Vertybių negalima tapatinti su moksliniais faktais, tačiau galimas jų dedukcinis išvedimas, remiantis stebėjimo pagrindu. Vertybės ir moraliniai įsitikinimai, reikšmingi žmogaus būčiai tuo požiūriu, kad jos suteikia prasmę ir įtakoja asmens sprendimus, keičia elgesį. Pažymima, kad tikėjimas vertybėmis, o ne „pliki“ moksliniai faktai, daro įtaką asmens veiksmui.⁷¹ Jei vertybė neturi įtakos žmogaus elgesiui, vadinasi, ji beprasmė. Pats faktas svarbus elgesio apmąstymui ir sprendimui, tačiau savaime netampa veiksmo priežastimi, pasekmės teigimas be įvertinimo negarantuoja, kad taps realizuojamas. Anot autoriaus, žmogus pasirenka etines premisas, kuriomis tiki ir operuoja, leidžiančias įvertinti padarinius, priimant sprendimus, tačiau mokslas tokių etinių įsitikinimų tirti negali, nes jos empiriškai nėra atrandamos biologinėje būtyje, jomis yra tikima.⁷²

Nors biologiniai tyrimai ar genetinė informacija prisideda prie patikimo moralinės tikrovės pažinimo, mokslas nėra pajėgus išspręsti veiksmo dilemos. P. Singer aiškinimu, savivoką turintis asmuo, o ne jo genai priima sprendimą. Žmogiškasis „aš“, priimantis sprendimus, autoriaus žodžiais tariant, yra paslaptingas tvarinys, kuris, kitaip nei visi kiti gyvieji organizmai, nėra pasiekiamas moksliniam gvildenimui. Mokslas leidžia prognozuoti ir paaiškinti žmogaus veiklą, nagrinėti jo pasirinkimus tarp vertybių, susiformavusių smegenyse, nes žmogiška būtybė yra veikiamą biologinės prigimties. Tačiau, nors ir yra galimas žmogiškųjų vertybių ir įsitikinimų bei sprendimų mokslinis aiškinimas, pabrėžiama, kad skirtis tarp faktų ir vertybių visada išlieka.⁷³ Vertybės suteikia pasirinkimo nuorodas, veiksmo vektorius, kaip turėtų būti elgiamasi, tuo tarpu faktai lieka neutralūs normatyviniu požiūriu.

Vertybių ir moralinių įsitikinimų svarba, pabrėžiama P. Singer teorijoje, leidžia apginti laisvos valios sampratą. Mokslo prognozės ir žmogaus elgsenos aiškinimai neliudija, kad asmens sprendimai yra determinuojami jame veikiančio biologinio mechanizmo. Pažymima, kad žmogus geba priimti autentiškus ir nuoširdžius sprendimus, pavyzdžiui, nors galima prognozuoti ir nuspėti

⁷⁰ Ten pat, 1-16.

⁷¹ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 72-84

⁷² Ten pat, 84-86.

⁷³ Ten pat, 54-86.

gerai pažįstamo draugo elgesį, pasitvirtinus prognozei, draugo sprendimas nėra suprantamas kaip mechaniškas, tačiau tikima, kad jis padarė autentišką sprendimą. Mokslinė predikcija apie elgesį, gali būti patikimas faktas, į kurį svarbu atsižvelgti, tačiau žmogiškoji būtis nejaučia spaudimo tai prognozei paklusti, ji netaps sprendimo priežastimi, nes priešingu atveju, būtų panaikinama sprendžiančiojo atsakomybė. Autorius tvirtina, kad asmuo geba atmesti bet kokią lūkestį ar savo elgesio numatymą, kai jis tampa jam žinomas. Priimant asmeninį sprendimą vyksta asmens savirealizacija, pasireiškia vidinis savęs, kaip sprendžiančiojo įrodymas, tai natūralus gebėjimas, nes tik tada jaučiama savo veiksmo atsakomybė.⁷⁴

Atkreiptinas dėmesys, kad etinių premisų, kuriomis tikima, pasirinkimas nelaiduoja moralinio sprendimo arbitralumo, subjektyvumo ir neracionalumo. Sprendimo vertinimo ir savo kaip sprendžiančiojo atsakomybės kontekste išryškėja racionalaus ir protingo svarstymo etikoje svarba. Sprendžiantysis, anot P. Singer, yra ne subjektyvios nuojautos veikiamas „emocijos vergas“, bet racionalų pasirinkimą atliekantis asmuo. Žmogaus gebėjimas mąstyti, reflektuoti save ir socialinį gyvenimą, santykius su kitais lemia jo gebėjimą pasirinkti. Laisvė rinktis prasminga tik tada, kai protingai atsirenkamos pasirinkimo galimybės. Būtent savęs kaip protingo subjekto suvokimas, sukelia galimybes pripažinti veiksmo nederamumą, netinkamumą, amoralumą. Racionalumas, būdingas žmogiškosios rūšies individams, anot autoriaus, lėmė biologinę kilmę turinčių socialinių praktikų ir moralinės sistemos kūrimąsi, kuri leidžia objektyviai vertinti elgesio modelius bei priimti tuos bendruomenės narius, kurie etinei sistemai pritaria arba atmesti – moralinių praktikų nesilaikančius.⁷⁵ Protavimas preziumuoja etinio vertinimo galimybes – elgesys galimas pateisinti arba nepateisinti – tai pristatomos moralės koncepcijos ribose vertinama kaip tam tikras sąžinės kriterijus.

Pripažįstama, kad vertinant elgesio modelį reikia tam tikro palyginamumo standarto, nes tik tokio pagrindo kontekste vertinimas įgyja prasmę. Nors gyvūnai neturi pasiaiškinti, kodėl elgiasi vienaip ar kitaip, P. Singer pažymi, kad žmogus siekia būti nuoseklus savyje – jaučiamas disonansas, jei vienu atveju elgiamasi vienai, o kitu – kitaip.⁷⁶ Žmogiškoje būtyje yra poreikis pateisinti savo elgesį, rasti argumentą, kuriuo elgesio motyvas būtų priimtinas grupei kaip visumai. Kadangi moralė apima santykius su kitais asmenimis, veiksmo priežastis turi būti suprantama ir priimama kitiems grupės nariams. Šiuo atveju, privataus ir subjektyvaus moralinio pasiteisinimo galimybė yra atmetama, turi būti išeinama į nešališką ir bendrą grupinę perspektyvą, kurioje būtų randamas universalus žmogaus elgesio principas, teisingumo kriterijus. Akcentuotina, kad kiekvienas žmogus – norintis būti grupės nariu, o ne likti atmestas – turi vertinti savo elgesį iš ne asmeninės

⁷⁴ Ten pat, 76.

⁷⁵ Singer, *How We Are To Live? Ethics in an Age of Self-Interest*, 11-40.

⁷⁶ Singer, *Applied Ethics: Oxford Readings in Philosophy*, 215-232.

pozicijos, bet matyti jį grupės nario akimis, iš kito asmens pozicijos. P. Singer pabrėžia, kad moraliniame svarstyme asmeniui būtina žvelgti į save trečiojo asmens žvilgsniu, nešališkai.⁷⁷

Racionalus svarstymas leidžia asmens altruistiniams impulsams, kuriuos laiduoja evoliucija, būti nukreiptiems ne tik į asmens artimiausius santykius, šeimos ar draugų, giminaičių, bet ir būti praplėstiems bei apimti visus grupės narius. Nešališką poziciją prisiimantis asmuo savo interesus supranta nesančius viršesnius už kitų grupės narių interesus, tai leidžia priimanti altruistinę bei geranorišką poziciją ir savo egoistinius interesus paaukoti vardan kitų. Proto gebėjimas reflektuoti, išeinant už asmeninio santykio ratų ribų į grupinę perspektyvą bei užimant nešališką poziciją, laiduoja, kad moralumo ratas, altruistiniams motyvams prasiplečiant, liečia visus narius, net ir nesusijusius tarpusavyje asmeniniais santykiais.⁷⁸ Technologinis ir mokslinis progresas, leidžiantis bendrauti su žmonėmis, esančiais kitame pasaulio krašte, praplėtė bendravimo, pažinimo, asmeninio patyrimo ir santykių kūrimo ribas, būtent todėl, anot autoriaus, mokslinė pažanga skatina ir moralinės bendruomenės, į kurios perspektyvą turima išeiti, norint įvertinti savo elgesį, plėtrą, prasiplėtimą.

Etiškai apginamas elgesys prasmingas veikiančiajam subjektui save įsivaizduojant ne vakuume, bet tarpe platesnių santykių, moralinėje bendruomenėje, kurioje veikiančioji etika apima ne individualių subjekto turimų troškimų siekimą, bet subjektų visumos tikrovę – kurioje kitų asmenų interesams suteikiamas lygus svoris ir svarba. Šis mąstymo būdas panašus į I. Kanto kategorinio imperatyvo principą arba universalią moralinę taisyklę, kylančią iš judaizmo ar krikščionybės tradicijos – savo artimą mylėti taip pat, kaip save patį, tačiau P. Singer argumentacijoje universalus moralinio pagrindimo įrodymas ir nešališko žiūrovo testas randamas ne metafiziniu pagrindu, bet remiantis proto gebėjimais – išeiti į universalų matymą, siekti visuminės perspektyvos. Anot autoriaus, etika savyje turi prigimtinį universalumo elementą, moralė negali būti sietina su konkrečia žmonių grupe, bet ji reikalauja prisiimti universalų požiūrio tašką, nešališką poziciją.⁷⁹ Etika reikalauja objektyvizavimo, kuomet subjektas privalo išeiti iš savo „aš“ ar kito subjekto „tu“ perspektyvos ir priimti kito, trečiojo subjekto, nešališką požiūrio tašką – tik tokiu būdu etinis svarstymas yra pagrįstas ir logiškas.

Moralinė bendruomenė apima suvokimą, kas yra „tavo artimas“. Ji kuriama, kai kito asmens pozicija suvokiama kaip lygiavertė. Dėl santykių ir ryšių tarp žmonių gausos bei didėjančios savitarpio priklausomybės, moralinės bendruomenės rato plėtra, anot P. Singer, yra būtina. Naudodamas geranoriškumo sąvoką (*ang. feeling of benevolence*) autorius pažymi, kad geranoriškumas kyla dėl kitų žmonių kaip lygiai svarbių ir vertingų pripažinimo, tačiau ši nuostata

⁷⁷ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 100-111.

⁷⁸ Ten pat, 111-124.

⁷⁹ Singer, *Practical Ethics*, 1-16.

pagrindžiama ne evoliuciškai, bet racionaliai. Lygios vertės visų moralinės bendruomenės narių interesų pripažinimas yra mąstymo rezultatas.⁸⁰

Visgi, nepaisant didelių lūkesčių turinčio altruizmo teigimo, negalima ignoruoti fakto, kad egzistuoja daugybė žmonių – kurie nesielgia altruistiškai, jie neigia intuityvią proto paskatą elgtis gerai. P. Singer tą aiškina remdamasis D. Humo pastaba, kad žmogaus protas yra troškimų vergas. Pasak jo, racionali mintis, kaip elgtis būtų tinkama, pati savaime neinicijuoja veiksmo. Veiksmą inicijuoja subjekto valia ir troškimai. Žmogaus patirčiai būdinga tam tikra ambivalencija, nuolatinė įtampa, kylanti dėl stiprių savanaudiškų troškimų, noro laikytis centrinės savo būties pozicijos ir prigimtinio siekio, nuosekliai laikantis moralinės taisyklės, prisiimti objektyvią, viešai pripažįstamą ir pateisinamą poziciją. Žmogaus būtis svyruoja tarp pasirinkimo būti nuosekliu arba dviveidžiu.⁸¹ Kylantis kognityvinis disonansas, psichologinis diskomfortas, anot autoriaus, leidžia atpažinti neteisybę, įvertinti veiksmo neteisingumą ir nesuderinamumą su objektyvia moraline tikrove. Protas suvokiamas tarsi instancija, siekianti sumažinti veiksmų nenuoseklumą ir motyvuojanti elgtis teisingai, objektyviai ir nešališkai. Proto balsas, o ne metafizinė sąžinė, anot P. Singer, padeda žmogui nuolatinėje kovoje renkantis tarp nuosavų interesų tenkinimo arba legitimios, pagrindžiamos ir visuminėje perspektyvoje pateisinamos veiklos.

Apibendrinant P. Singer moralinę sampratą, būtina pažymėti, kad ji neatsiejama nuo empirinės tikrovės ir praktinio patyrimo. Suvokiant ją instrumentalistiškai, kaip turinčią tarnauti žmogaus interesams ir užtikrinančią gerovės maksimizavimą bei žalos ir kančios minimizaciją, moralės tikslas yra siejamas žmogaus asmens vertingumo ir orumo pripažinimu – pasiekiamą atsižvelgiant į visų moralinės bendruomenės narių interesų lygiavertiškumą ir svarbą. Būtent lygus interesų vertinimas ir nešališkos, trečiojo asmens dimensijos prisiėmimas etiniame svarstyme – leidžia apibūdinti P. Singer moralinę sampratą kaip atitinkančią preferencijų utilitarizmo logiką.

Remdamasis J. S. Millu, J. Benthamo mintimis, autorius teigia, kad intuityvi utilitaristinė nuostata – siekis išpildyti turimus troškimus – yra įsiūta kiekvienoje žmogiškoje būtyje, tačiau kitaip nei klasikinis utilitarizmas, kalkuliuojantis tik padarinių sumas, P. Singer siūlo žvelgti ne tik į padarinius, bet įtraukti kitų asmenų turimų preferencijų objektyvizavimą, nešališką vertinimą, nes tai leistų pasiekti objektyvios ir racionaliai pagrindžiamos moralinės sistemos tvirtinimą. Pristatyta moralinė samprata leistų kurti universalią moralinę bendruomenę, dėl mokslo ir technologinio progreso, leidžiančią apimti visą žmoniją, bei tobulinančią etinių premisų supratimą ir konsekvencijų vertinimą. Sociobiologinio mokslo laimėjimai turėtų padėti įtvirtinti pagrindinį politikos uždavinį – žmogiškųjų preferencijų įgyvendinimą, užtikrinant asmens gerovę. Visgi – siekiant darbo tikslo – asmens santykio su politine tikrove permąstymo, reikalinga ne tik etinės

⁸⁰ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 139.

⁸¹ Ten pat, 140-147.

koncepcijos analizė, bet ir trečioji darbo dalis – atskleidžianti asmens patiriamus iššūkius siekiant moralinės pažangos įgyvendinimo.

2. R. Spaemann ontologinė asmens būtis ir moralinės tikrovės samprata

Antrasis magistro darbe nagrinėjamas autorius yra vokiečių kilmės filosofas Robertas Spaemann (1927-2018). Šio autoriaus filosofija remiasi kontinentine tradicija, savo prielaidomis ir mąstymo būdu besiskirianti nuo P. Singer atstovaujamos anglosaksiškos tradicijos. Galima pagrįstai svarstyti, kiek prasminga lyginti du mąstytojus, kurie savo pateikiamas teorijas grindžia skirtingomis prielaidomis, vienas pabrėždamas natūralistinio evoliucinio ir mokslinio aiškinimo pranašumą, kitas – remdamasis metafiziniu būties aiškinimu, grįsdamas jį ontologinio principo samprotavimu. Visgi, antrasis magistro darbo skyrius – kuriame apžvelgiami tam tikri autorių mąstymo sąlyčio taškai, abiejų naudojamos koncepcijos, mąstymo modeliai – nors iš pirmo žvilgsnio vertintini kaip panašūs, iš tikrųjų atskleidžia esminius mąstymo skirtumus, leidžiančius tiek kvestionuoti pačių autorių atstovaujamų tradicijų prezumpcijas, tiek atsakyti į pagrindinę darbo temą – apibrėžti asmens santykį su politine tikrove ir jo patiriamas įtampas.

R. Spaemann analizuoti pasirinktas neatsitiktinai. Jo teoriniai aiškinimai kuria tam tikrą kontekstą, leidžiantį giliau vertinti ir suprasti P. Singer. Šio vokiečių filosofo tekstuose galima įžvelgti krikščioniškos tradicijos įtaką. Jo būties aiškinimas artimai susijęs su teologiniu pasaulio supratimu, visgi, R. Spaemann lieka ištikimas filosofiniam argumentui, todėl, nors ir siejamas su krikščionių teologais, jis priskiriamas prie krikščionių filosofų gretų, personalizmo filosofijos tęsėjų.

Jo mąstymo išraiškos atitinka tam tikrą neortodoksinės filosofijos perspektyvą. Dažnas iš šiuolaikinės filosofijos autorių atmeta nepatogią būties filosofiją, teigiant neturint jai pakankamo validumo ir pagrindimo, kritiškai vertinant jos santykį su religiniu aiškinimu. Nuo moderniosios filosofijos gimimo, kartu su kartezinio dualizmo įsigalėjimu – teigiama subjekto filosofija tarsi išsiskyrė dvejomis kryptimis – atsirėmė į vokiškąjį I. Kanto idealizmą arba tapo siejama su natūralistiniu žmogaus prigimties aiškinimu, darvinistinės ir evoliucinės teorijos įžvalgomis, sąmoningumą ir sąmonės subjektą siejant su funkciniu gamtiniu aiškinimu. Tuo tarpu R. Spaemann mintis tarsi sintetina šiuolaikinę, itin aktualią, sąmoningumo ir kiek labiau paraštėse nugulusią būties filosofiją, pateikdama savitą, realistinį personalizmą atitinkančią asmens sampratą.

Vieni svarbiausių R. Spaemann veikalai knyga „Persons“⁸² ir „Happiness and Benevolence“⁸³ pristato tamprų ryšį tarp asmens ir moralinio patyrimo, leidžiančio išvesti šio autoriaus asmens būties sampratą. Vidinį asmens tikrumą ginantis autorius, personalistinį aiškinimą

⁸² Robert Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*. Oxford University Press: 2006.

⁸³ Robert Spaemann, *Happiness and Benevolence*, Notre Dame, London: University of Notre Dame Press, 2000.

ir asmens idėją nagrinėja ne remiantis asmens religiniu patyrimu, tikrovės ar mokslo patyrimu, bet moraliniu patyrimu, dėl šios priežasties abu šio skyriaus poskyriai skirti R. Spaemann asmens ir moralės sampratų analizei.

2.1. Realistinis personalizmas – R. Spaemann ontologinis asmens būties aiškinimas

Pradedant nagrinėti R. Spaemann asmens sampratą, svarbu pažymėti, kad ontologinio principo laikymasis, teigiant žmogaus būties fakto pakankamumą asmeniui įsteigti, kitaip nei funkcinis natūralistinis asmens aiškinimas, akcentuojantis tam tikrų asmens charakteristikų ir bruožų tikrovėje pasirodymą bei jų manifestacijos aktą tvirtinant būtina sąlyga asmeniui rasti, yra įtraukiantis.⁸⁴ P. Singer mintijime, asmenį steigiantys kriterijai, tokie kaip sąmoningumas, savivoka, interesų artikuliacija ir jų turėjimas, yra išstumiantys, ta prasme, kad atriboja dalį žmogaus rūšies individų arba žmogišką prigimtį turinčių būtybių į asmenų klasę. Tuo tarpu R. Spaemann teigimu, visi žmogaus rūšies atstovai yra asmenys.⁸⁵ Šis tvirtinimas reikalauja papildomo žmogiškos prigimties aiškinimo ir joje esančio dualumo atskleidimo.

R. Spaemann esė apie evoliucinę antropologiją neneigia evoliucinio antropologinio žmogaus prigimties aiškinimo, veikiau pažymėdamas jo nepakankamumą ir asmens sampratos redukciją bei ribotumą. Gamtinė žmogaus prigimtis, priklausymas *Homo Sapiens* rūšiai yra būtina asmens būties sąlyga. Anot autoriaus, nėra kito būdo tapti asmeniui – tik būti žmogumi, šia prasme, akcentuotina, kad asmenų kategorija priskiriama tik žmogiškoms būtybėms, tik šios biologinės rūšies nariams, o ne asmens savybėmis pasižyminčioms kitoms gyvosios būtybėms, biologinių rūšių individams, kaip teigia P. Singer. Asmens egzistencija galima tik žmogiškoms būtybėms. Buvimas asmeniu yra natūralus žmogaus egzistencijos faktas (*lot. modus existendi*), žmogiškos būties pasireišimo tikrovėje būdas, o ne bendra biologinė grupė, į kurią patenkama išskiriant tam tikras subjekto savybes (*lot. genus proximum*).⁸⁶ Buvimas asmeniu, kitaip nei biologinė savybė, bruožas, statusas, įgyjamas manifestuojant subjekto predikatus, yra suprantamas kaip ontologinis faktas apie tai, kas yra žmogus.

Anot analizuojamo autoriaus, reikia griežtai skirti sąvokas žmogaus individas ir žmogaus asmuo. Pirmuoju įvardijamas išskirtinai gamtos pasauliui priklausantis, evoliucinę prigimtį turintis rūšies narys, besidalijantis su kitais grupės individais jam būdingu genų kodu, kurių unikali žymė pasireiškia DNR ląstelių konfigūracijoje. Tuo tarpu žmogaus įvardijimas asmeniu nurodo žmogaus prigimties santykį su metafizine tikrove, tam tikrą žmogaus prigimtyje įrašytą sąlytį su

⁸⁴ Christopher Kaczor, *The Edge of Life: Human Dignity and Contemporary Bioethics*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2005, 42.

⁸⁵ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 236-240.

⁸⁶ Robert Spaemann & R. Schenk, „Is every human being a person?“ *The Thomist*, 60, 1996, 463-474.
<<https://philpapers.org/rec/SPAIEH>> [Žiūrėta 2020-03-01].

antgamtinė būtimi, pasireiškiantį per gamtoje ir fiziniame pasaulyje neapčiuopiamus, bet metafiziniu lygmeniu intuityviai jaučiamus tokios metafizinės tikrovės principus. Metafizinis asmens būties aspektas lemia, kad nėra įmanoma objektyviai ir prasmingai išskirti konkrečių fizinės tikrovės savybių ir kriterijų, bruožų, kuriuos atitikusi žmogiška būtis taptų asmeniu. Tokiu atveju, vienintelis pagrįstas asmens būties kriterijus – priklausymas biologinei žmonių rūšiai.⁸⁷ Toks samprotavimo būdas eliminuoja galimybę suvokti asmens būtį kaip procesą ar tapsmą.

Kitaip nei P. Singer, kuris išskiria faktinių ir potencialių asmenų kategorijas, R. Spaemann teigia, kad nei vienas kitas asmuo ar žmogiška būtybė neturi pagrindo spręsti, kuriuos kriterijus atitikęs žmogus tampa asmeniu. Asmens būties pradžios momentas – jį suvokiant kaip faktą – yra tapatus biologinės žmogiškos būtybės užsimezgimo akimirakai. Vadinasi, užsimezgusi žmogiška būtybė jau yra suvokiama kaip turinti asmens statusą.⁸⁸ Dar negimusios žmogiškos būties asmeniškumas jaučiamas intuityviai – moteris susiduria su moraliniu klausimu, tęsti ryšį su kita, jos kūne esančia gyva būtybe, ar ne. Santykis, liečiantis abu asmenis, yra metafizinis, empirinėje tikrovėje kūdikio dar nėra, tačiau gyvybės nutraukimo ar abortų klausimas – visada yra moralinės tikrovės klausimas, nes liečia du asmenis. Vystantis vaisiui, tėvai kalbina jį, atkreipia dėmesį, galvoja apie vardą ir laukia kūdikio atėjimo į pasaulį – apie jį yra mąstoma, kaip apie jau metafizinėje plotmėje esantį asmenį, laukiame jo pasirodymo fiziniame pasaulyje. Savo svarstymais apie asmenį – kaip apie ontologinę būtį, turinčią metafizinę dimensiją, nagrinėjamas autorius pabrėžia, kad metafizika, kitaip nei teigė P. Singer, nėra atribota nuo tikrovės patyrimo, o integruota į tikrovės patyrimą.

Knygoje „Rethinking Life & Death“ P. Singer pateikia pavyzdį, kuomet neįgalus, įgimtą smegenų pažeidimą turinčio kūdikio susilaukusi tėvų pora susiduria su dilema – ar toliau tęsti kūdikio gydymą, žinant, kad vaiko gyvybė bus pratęsta tik dirbtinai, tuo tarpu gydymui tęsiantis ir laikui bėgant mažės jų tikimybė susilaukti kito, sveiko kūdikio, ar nutraukti gydymą ir leisti kūdikiui mirti.⁸⁹ Nenagrinėjant visos situacijos kompleksškumo, R. Spaemann asmens sampratos perspektyvoje stebina vaiko motinos troškimas – ne tik kuo greičiau nutraukti kūdikio gyvybę, atliekant eutanazijos procedūrą, tuo sustabdant patiriama paties kūdikio ir jo artimųjų kančią, bet ir motyvas tai padaryti kuo skubiau, nes tuo būdu galima bus greičiau pradėti antrąjį vaiką, tuo pakeičiant vieno gyvybę kitu.⁹⁰

Pakeičiamumo, tam tikras žmogaus kompensavimo principas P. Singer mintyje gajus ne tik dėl šio autoriaus įsitikinimo, kad savaiminė narystė ir priklausymas biologinei *Homo Sapiens*

⁸⁷ Matthew A. Schimpf, „The Theory of the Person in Robert Spaemann’s Ethical Assessments“. Daktaro disertacija, The Catholic University of America, 2015. <<https://cuislandora.wrlc.org/islandora/object/cuislandora%3A28250>> [Žiūrėta 2020-02-11].

⁸⁸ Robert Spaemann, *Love and the Dignity of Human Life: On Nature and Natural Law*. Cambridge: W.B. Eerdmans Publishing Company, 2012, 46-50.

⁸⁹ Singer, *Rethinking Life & Death*, 210-215.

⁹⁰ Ten pat, 215.

rūšiai nėra etiškai reikšmingas faktas, bet ir dėl svarstymo, kad gimęs vaikas yra tam tikrų genetinių procesų sekos padarinys, evoliucinis kūrinys, unikaliu DNR kodu išsiskiriantis dėl atsitiktinių ir nekontroliuojamų evoliucinių procesų. Tuo tarpu svarstant žmogaus pakeičiamumo klausimą arba vienos žmogiškos gyvybės pakeitimą kita – R. Spaemann sakytų, kad tai metafizinės tikrovės neigimo padarinys. Anot jo, pats kito žmogaus būties pradžios momento įsivaizdavimas kaip žmonių intencionalaus veikimo padarinys yra klaidingas.

Žmogaus asmens būtis, vokiečių filosofo teigimu, nėra įsteigiama žmonių veikla, nes būties turinys pripildomas kitiems asmenims nepasiekiamų ir prie jų neprisidėjusių troškimų, interesų, savito savo tapatybės ir pasaulio suvokimo, moralinio pajautimo. To išraiška yra mistinis ir paslaptingas asmens gimimo momentas, kurio kūdikio tėvai negali sukontroliuoti ar suvaldyti. R. Spaemann teigimu, tėvai nesukuria konkretaus kūdikio, bet jiems gimsta savitas ir unikalias savybes, nepakartojamus polinkius ir talentus, kitaip tariant, išskirtinę vidinę konkretybę turintis asmuo.⁹¹ Nenuspėjama ir žmogaus valiai nepavaldi kūdikio gimimo akimirka liudija, jog žmogaus asmens būties priežastis pranoksta šį pasaulį, atskleidžia žmogiškosios būties sąsaja su metafizine tikrove. Žmogaus egzistencija tarsi persiūta metafizine siūle – įrėžta kiekvieno asmens būtyje – nes nors tėvai ir įgalina kūdikio gimimą, tačiau jiems gimsta jau unikalią vidinę kokybę, konkretybę turintis žmogus, kurio talentai, bruožai ar savybės nėra nei tėvų valios išraiška, nei fizinio, empirinio pasaulio objektai. Augdamas asmuo tik pradeda vis labiau išryškinti savo asmens charakteristikas – laisvą valią, racionalumą, gebėjimą transcenduoti savo būtį, manifestuoja save tikrovėje – tačiau jų pasireiškimas neliudija paties asmens būties susikūrimo. Jos kyla iš asmens būties, o ne asmens būtis – tampa jų išraiškos padariniu, kaip teigiama P. Singer mintyje.

Teigdamas, kad žmogaus būtis tuo pačiu yra ir asmens būtis, R. Spaemann neneigia gamtinės, biologinės ir evoliucinės žmogaus kilmės. Žmogaus asmuo, anot autoriaus, turi gamtinę prigimtį ir metafizinę dimensiją, kuri negali būti kildinama iš evoliucijos procesų ir fizinio pasaulio savybių. Žmogaus būties metafizinė dalis yra antlaikiška, pranokstanti erdvės ir laiko ribas, todėl negali būti empirinio pasaulio objektas. Kalbėti apie asmenis galima tik remiantis metafizika, o ne neigiant ją ar atsisakant filosofinio mąstymo. Vokiečių filosofo teigimu, mokslinis mąstymas ir natūralistinė pasaulėžiūra nieko negali pasakyti apie asmenis, nes gamtoje, kuri yra laikiška ir ribota, negali būti asmenų. Fizinis pasaulis negali sukurti to, kas turi transcendentinę, metafizinę dimensiją.⁹² Natūralistinis ir evoliucinis žmogaus būties aiškinimas yra nepakankamas žmogui kaip asmeniui suvokti. Moralinis patyrimas, asmens subjektyvumas, tapatumas ir savivoka yra nepažinūs kaip moksliniai objektai. Apie asmenį negalima kalbėti kaip apie mokslinio pažinimo objektą, nes tai

⁹¹ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 180-197.

⁹² Robert Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*. Eugene: Cascade Books, 2010, 15-30.

įgalintų asmens redukciją. Asmuo, kaip ir nagrinėjamoje P. Singer mintyje, būtų įvairias emocijas, psichologines ar fizines būsenas patiriantis subjektas, tuo tarpu kiti žmogiškos būties aspektai – dvasinė, metafizinė, transcendentinė būties dalis, tampa atmetama. R. Spaemann teorijoje pristatomas žmogaus prigimties dualumas (bet ne dualizmas) sudarytas iš gamtinės ir metafizinės dalių, leidžia tvirtinti, kad metafizinės dimensijos atmetimas, paliekant vien biologinį požiūrį į žmogų, lemia fundamentalaus žmogaus prigimties aspekto ignoravimą.

Natūralistinė prieiga, siekianti tirti žmogaus sąmoningumą ir subjektyvumą, R. Spaemann manymu, iš tiesų nieko negali pasakyti apie subjektą, nes nagrinėja asmenį kaip tyrimo objektą. Tuo tarpu, asmuo, anot R. Spaemann, vienu metu yra ir objektas, ir subjektas.⁹³ Sociobiologiniai aiškinimai, kurių prasmingumu tiki P. Singer, subanalina asmens subjektyvumą. Mokslinis aiškinimas siekia rekonstruoti subjektyvumą, tuo niveliuodamas tiriamą subjektą ir paversdamas jį sudėtingų biologinių ir genetinių procesų funkcija. Evoliuciniai antropologiniai aiškinimai vertintini kaip naikinantys asmens kaip subjekto unikalumą, jam tampant homogenišku, indiferentišku analizės objektu. Žmogaus subjektyvumas laikytinas nesuvaldomų gamtinių procesų rezultato išraiška, adaptacijos produktu.⁹⁴ Pateikiama vokiečių filosofo kritika natūralistinei prieigai pasižymi nepakankamumu žmogaus asmeniui suvokti.

P. Singer kritika metafizikai grindžiama tuo, kad ji per daug atsietą nuo fizinės tikrovės, neturinti su ja bendrų sąlyčio taškų, todėl filosofiniai aiškinimai laikomi nepagrįstais. R. Spaemann asmens samprata, turinti metafizinę dimensiją, nėra atsietą nuo objektyvios tikrovės. Siekdamas atsiriboti nuo vokiečių idealizmo tradicijos bei nebūti apkaltintas spiritualizmu, R. Spaemann pristatomą koncepciją galima būtų sieti su metafiziniu realizmu. Turėdamas gamtinę prigimtį, asmuo turi fizinę kūną, kuris leidžia jį atpažinti kitiems asmenims.⁹⁵ Žmogiškas kūnas yra asmens kontroliuojamas, valdomas. Žmogaus kūnas ir fiziškumas, gamtinė prigimtis, leidžia vyksti žmogaus asmens būties realizacijai. Tokiu atveju, asmens samprata nelieka vien teorine abstrakcija, tačiau bendroje tikrovėje tampa įkūnijama per žmogišką būtį.

Teigdamas, kad asmuo yra objektas ir subjektas vienu metu, R. Spaemann pažymi asmeniui būtina subjektyvumo objektyvizavimo galimybę. Pradėdamas nuo R. Dekarto subjekto atpažinimo tikrovėje prielaidos – *cogito ergo sum* – nagrinėjamas autorius teigia, kad pirmasis tikrovėje atpažįstamas asmuo visada yra „aš pats“.⁹⁶ Žmogus suvokdamas save pripažįsta savo egzistenciją kaip būties faktą. Visgi, savęs suvokimas tėra momentinis, akimirkos savęs patyrimas, tuo tarpu įžengimas į bendrą tikrovę, kurioje savęs patyrimas, sąmoningumas užpildomas turiniu,

⁹³ Spaemann, „In Defence of Anthropomorphism“, *A Robert Spaemann Reader. Philosophical Essays on Nature, God and The Human Person*, 6.4.

⁹⁴ Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*, 31-37.

⁹⁵ Andrzej Póltawski, „Personalistyczny realizm Roberta Spaemanna.“ *Fenomenologia*, 3, 2005, 143-154. < <https://philpapers.org/rec/PTAPRR>> [Žiūrėta 2020-01-23].

⁹⁶ Józef Kożuchowski, „Roberta Spaemanna nowe ujęcie klasycznej teorii osoby.“ *Filo-Sofija*, 18, 2012, 203-222. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/759/738>> [Žiūrėta 2020-01-11].

vyksta atrandant kitų asmenų būtį, bei subjektui objektyvizuojant patį save, t.y. jam tampant pažiniu kitiems asmenims.

Svarbu pažymėti, kad egzistuoja skirtis tarp sąmoningumo, savęs suvokimo ir tapatybės sąvokų. R. Spaemann teigimu tapatus šių sąvokų vartojimas reikštų, kad žmogus praranda asmens tapatybę kuomet yra nesąmoningos būsenos.⁹⁷ Tuo tarpu asmuo turi tapatybę, kuri nėra tapati sąmoningumo akimirksms, nes net praradus sąmoningumą, tapatybė yra išlaikoma. Tapatybė nurodo ne dabarties akimirkoje pasireiškianti sąmoningumą, bet tęstinę asmens būties egzistenciją. Naudodamas lingvistinį filosofinį argumentą, autorius teigia, kad asmuo savo tapatybėje įrašo ne vien sąmoningas, bet ir nesąmoningas patirtis, pavyzdžiui, sapnus, taip pat – laiką, jam dar buvus kūdikiu ir nesuvokiant savęs, ar įvykius apie tai, kuomet dar buvo motinos iščiose, pavyzdžiui, teiginys „laukdamasi *manęs* motina klausydavosi Mocarto muzikos“ – tam tikra prasme yra suvokiamas kaip teiginys apie asmens patirtį, apie tai, kas jis yra, nors asmens būtis dar ir nebuvo pasireiškusi fiziniame pasaulyje. Teigdamas, kad tapatybėje glūdi asmens vienovė, R. Spaemann pažymi, kad būtent tęstinumas tarp to, kas patiriama sąmoningai arba nesąmoningai, ir sudaro asmens identitetą, jo savęs kaip vienio supratimą.⁹⁸

Asmuo, R. Spaemann mintyje, vadinamas ontologine mįsle, kartu pažymint, kad jis nėra didesnės visumos dalis, tačiau pats yra nedaloma visuma. Jo subjektyvumas nėra iki galo pažinus. Tam tikra subjektyvumo dalis objektyvizuojama pačiam asmeniui ir kitiems asmenims, tačiau – dėl laisvos valios – asmuo nėra įmanomas pažinti galutine prasme. Asmens būtyje įrašytas *a priorinis* santykis su metafizine tikrove, R. Spaemann leidžia svarstyti, kad metafizinėje tikrovėje, iš kurios kildinama asmens būtis, nėra tuštumos, bet veikia kuriantysis asmuo – suteikiantis asmens būtį bei prasmę asmenybiškumui.⁹⁹ Tai siejama su Tomo Akviniečio minties tradicijai būdingu svarstymu apie ontologiją, įvedant Absoliuto figūrą. Asmens būtis prasminga tik veikiant didesnėje būtyje, kurios pagrindas – Absoliutas, palaiko metafizinį santykį su kiekvienu žmogiškuoju asmeniu bei vienintelis gebantis absoliučia prasme pažinti kiekvieną asmenį.

Nei pats asmuo, nei kiti artimai jį pažįstantys asmenys negali iki galo asmens perprasti, iškomunikuoti, suvokti, tam tikras mįslingumas asmenyje visada lieka – tai kuria gilios asmens tapatybės ir savo unikalumo suvokimą. Pažymėdamas asmens tapatybės unikalumą, R. Spaemann atkreipia dėmesį, kad net sielos ar metafizinio subjekto nemirtingumo prielaida galinti būti pagrįsta, nes asmenys nemąsto apie save kaip apie mirtingus ir baigtinius biologinės rūšies atvejus, gyvus lavonus.¹⁰⁰ Asmenys, susiję tarpusavyje metafiziniu – laiką ir erdvę pranokstančiu santykiu, tiki, kad asmenyje yra kažkas, kas nėra panaikinama fizinio mirties fakto, kad santykis tarp asmenų

⁹⁷ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 134-148.

⁹⁸ Ten pat, 134-148.

⁹⁹ Józef Koźuchowski, „Racjonalność i wiara w Boga – ujęcie Roberta Spaemanna.“ *Filo-Sofija*, 20, 2013, 129-143. <<http://www.filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/549/536>> [Žiūrėta 2020-01-11].

¹⁰⁰ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 148-164.

transcenduoja mirtį, yra perkeičiamas, tačiau neišnyksta. Todėl santykiai – kuriuo susieti asmenys, jau intuityviai nurodo, kad asmens būtis nėra fizinio pasaulio objektas, bet ši būtis pranoksta gamtinės prigimties ribas.

Evoliucinė antropologinė nuostata, atstovaujama P. Singer, teigia žmogaus asmenį liekiant gamtinės, evoliucinių procesų kurtos prigimties ribose. P. Singer pastebi laisvo ir sprendžiančiojo subjekto fenomeną, kuomet asmuo turi įgimtą troškimą jaustis savo veiksmų priešastimi, tačiau iki galo negali jo paaiškinti, tuo tarpu R. Spaemann neneigia gamtinės žmogaus prigimties, bet teigia, kad asmens santykis su jo prigimti yra laisvas. Asmuo lieka gamtinės prigimties ribose – jam būtina miegoti, valgyti, tačiau jis gali laisvai atsiriboti nuo gamtinės prigimties impulsų – imti badauti, netenkinti kitų instinktų. Asmuo geba valdyti savo gamtinę prigimtį, nesitapatinti su ja. Prigimtis, anot autoriaus, gali būti pakankama priešastis pasielgti vienai ar kitaip, tačiau ne būtina priešastis, todėl nėra teisinga tapatinti asmenį su jo evoliucine prigimtimi.¹⁰¹ Visgi, pažymėtina, kad svarbu neatmesti žmogiškos prigimties, nes tik žmogiškos būtybės gali būti asmenys. Tokiu atveju, teigtina, kad ir neįgalūs asmenys, kurių asmenybiškumas dėl negalios negali būti realizuojamas pilnutiniu būdu, nepraranda asmens statuso, nes jų prigimtis yra žmogiška. Sunkūs fiziniai ar psichiniai sutrikimai nelemia žmogiškos prigimties, DNR genetinio praradimo ir gyvūno prigimties perėmimo. Tokia nuostata leidžia apsaugoti tam tikras pažeidžiamas visuomenės grupes ir paaiškinti rūpinimąsi sunkiais ligoniais, kurių metafizinis asmeniškumas išlieka net ir jam esant objektyviai negalimu išreikšti.

Nagrindamas itin sunkiai sergančių ligonių slaugą, P. Singer kritikuoja medicininio personalo elgesį, kuomet net ir su sąmoningumu atkurti negalinčiu, vadinasi, asmens statusą praradusiu žmogumi, elgiamasi kaip su gyvu asmeniu. P. Singer teigimu, nors objektyvus mirties faktas konstatuojamas, kai smegenų funkcijų atkurti negalima, smegenys laikomos mirusiomis, o gyvybę palaiko tik dirbtiniai kvėpavimo aparatai, tačiau slaugytojai ir gydytojai nelaiko tokio žmogaus iš tiesų mirusiu: įeidami į palatą pasisveikindavo arba kalbindavo pacientą, įjungdavo muziką, atnešdavo gėlių. Pateikta personalo apklausa įrodė, kad mokslškai objektyvus smegenų mirties faktas neveikia praktiniu lygmeniu, nes yra kažkas, kas medicinos darbuotojams neleidžia nuolatinės vegetatyvinės būklės paciento laikyti mirusiu, lavonu.¹⁰² P. Singer nesupranta, kodėl objektyvus mokslinis faktas taip sunkiai įsitvirtina kaip moralinė nuostata ir nekeičia santykio su tokiais pacientais. Tuo tarpu R. Spaemann teigtų, kad asmenys susieti metafiziniu santykiu, kuris laiduoja, kad asmenys atpažįsta vieni kitus ne kaip gamtos objektą, bet kaip asmenį.¹⁰³ Asmens

¹⁰¹ Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*, 1-23.

¹⁰² Singer, *Rethinking Life & Death*, 33-34.

¹⁰³ Józef Kożuchowski, „Nauczanie etyki w szkole a bezpieczne życie. Ujęcie Roberta Spaemanna“. *Filo-Sofija*, 26, 2014, 129-142. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/viewFile/742/721> > [Žiūrėta 2020-01-11].

atpažinimas yra ontologinis atsakas į tai, kas yra žmogus. Asmenys intuityviai nujaučia visus žmones esant daugiau nei objektais, tai sudaro ontologinio „žmogiškumo“ aiškinimo esmę.

Kiekvienas asmuo, anot R. Spaemann, turi savitą ir unikalią poziciją tikrovėje. Kito asmens būties atpažinimas yra įpareigojantis aktas, kuriuo pripažįstama žmogaus užimama pozicija tikrovėje, tokiu atveju – asmens pripažinimas išreiškia pagarbą jo būčiai.¹⁰⁴ Logiška svarstyti apie situaciją, kuomet asmenų grupė sutaria neatpažinti kitų asmenų būties ir taip eliminuoti, išstumti juos iš asmenų bendruomenės, neigiant jų asmens būtį ir poziciją tikrovėje. Visgi, anot R. Spaemann, nuo to apsaugo metafizinė Absoliuto idėja.¹⁰⁵ Dievas, steigiantis asmenybiškumą, pripažįsta kiekvieno asmens būtį ir vietą tikrovėje. I. Kanto teiginys, jog asmuo niekada negali būti priemonė, o tikslas savaime, R. Spaemann teorijoje perskaitoma kaip Absoliučios būties prezumpcija. Jeigu kiekvienas žmogaus asmuo yra tikslas savaime, vadinasi, būtinas Asmuo, kurio tikslu yra visi asmenys.¹⁰⁶ Tokiu būdu nagrinėjamas autorius pažymi, kad tik Dievas gali matyti kiekvieną žmogaus asmenį kaip tikslą, eliminavus Absoliutą – nelieta pagrindo, galinčio pagrįsti, kodėl asmens būtis turi būti gerbiama, laikoma vertinga.

Asmens būties pripažinimas, sukuria pagrindą moraliniams įsipareigojimams rasti, gerbiama jo vieta tikrovėje, kurios jokia kita būtis negali užimti. P. Singer asmenybiškumą pristatant kaip procesą, tapsmą, o ne faktą apie tai, kokia yra žmogaus būtis, R. Spaemann pripažįsta galimą pavojų, kad įsipareigojimai asmens būčiai taip pat būtų sąlyginiai, laikini, reliatyvūs, priklausantys nuo diskusijų rezultatų. Tokiu būdu ir santykiai tarp asmenų – būtų nenuspėjami, laikini, neturintys pagrindo ir stabilumo. Moraliniai įsipareigojimai, kylantys iš asmens būties pripažinimo, prasmingi tik juos suprantant kaip iš paties asmens būties fakto kylantį reikalavimą. Toks reikalavimas formuojamas dėl unikalios, nepakeičiamos asmens pozicijos kitų asmenų bendruomenėje.¹⁰⁷

R. Spaemann pastebi, kad santykio, kuris esti tarp asmenų, pagrindas yra ne fizinis, biologinis, bet metafizinis. Santykis, nors ir kyla iš metafizinės asmens būties atpažinimo, tačiau savyje yra realus – nes jam kurti reikalingas kito asmens tikrumo pripažinimas, kito realumo teigimas, subjekto objektyvizavimas. Santykiai, siejantys asmenis, turi objektyvią išraišką fiziniame tikrovėje, tačiau turinys ir gelmė grindžiama tik metafiziškai, asmens turima laisve, draugyste, meile, gailėstingumu.¹⁰⁸ Tokiu būdu autorius įveda metafizinio realizmo koncepciją, charakterizuojančią santykius tarp asmenų.

Pažymėdamas, kad tarp kitų gyvųjų būtybių santykis yra biologinis, asmenų santykis, nors ir gali kilti iš biologinio ryšio, tačiau nėra apribotas materijos, laikiškumo ar erdvės. Metafizinis

¹⁰⁴ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 180-187.

¹⁰⁵ Ten pat, 190-197.

¹⁰⁶ Ten pat, 134-148.

¹⁰⁷ Klara Kostrzewa, „Osoby i relacje interpersonalne w filozofii Roberta Spaemanna.“ *Fides et Ratio*, 1, 2015, 5-11. <<http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/01-2015Kostrzewa.pdf>> [Žiūrėta 2020-01-11]

¹⁰⁸ Spaemann, *Happiness and Benevolence*, 92-106.

realizmas leidžia išlikti sutuoktinių santykiui net ir vienam iš jų mirus. Santykyje, kitaip nei biologinėje rūšyje, asmuo laikomas unikaliu, nepakartojamu dėl savo užimamos vietos asmenų bendruomenėje, kito asmens tikrovėje. Asmens užimama pozicija santykyje negali būti pakeista – per santykį kitas asmuo visada palieka įrėžimą kito asmens būtyje. Kiti asmenys – tėvai, broliai ir seserys, draugai, mylimieji – visada lieka susiję su asmeniu tam tikru santykiu net tada, kai asmenys nebebendruoja.¹⁰⁹ R. Spaemann mintyje, asmens unikalumo teigimas kyla dėl santykių su kitais asmenimis nepakartojamumo, neperdavimo, neatstojamumo.

Asmens būtis suvokiama kaip unikali dėl jos ryšių su kitais asmenimis ir tų žmonių vietos asmens tikrovėje. Tai pasireiškia, kai santykyje žmogus atskleidžia save kaip asmenį, tampa kito žmogaus tikrovės dalimi, subjektas leidžiasi būti objektyvizuojamas, parodomas asmens vidus, negalintis būti suobjektintas daiktine prasme, bet visada išreiškiamas gyliu asmeniškumu. Tuo pačiu santykis padeda žmogui atpažinti save kaip asmenį, leidžia asmeniui suvokti save kaip kontekstą kito asmens būčiai išsiskleisti, turimi individualūs troškimai ir interesai verifikuojami iš naujo, nes asmeninė būtis nebelaikoma tikrovės centru.¹¹⁰ Pabrėžiant santykio reikšmę asmens gyvenime, R. Spaemann analizė leidžia teigti, kad santykio svarba atsiskleidžia dvejomis kryptimis – visų pirma pačiam asmeniui per santykį objektyvizuojant save, patiriant vidinį tikrumą, siekiant perduoti vidujai išgyvenamas patirtis ir asmeninės tikrovės turinį, bei antra kryptimi – verifikuojant savo veiklą ir svarstant galimus pasirinkimus išeinant iš egocentriško savo būties susitelkimo link kito asmens.

R. Spaemann pažymimą subjekto objektyvizavimą galima suprasti kaip procesą, kuomet žmogus siekia savo paslaptinę ir niekam neprieinamą vidujybę perteikti pasitelkiant kūną – išraiškas, gestus, kalbą – objektyvuoti save. Visgi, pripažįstant, kad asmuo yra ir subjektas, ir objektas vienu metu, objektyvizuodamas save kitam asmeniui, žmogaus asmuo niekada neturi būti redukuojamas iki objekto.¹¹¹ Objektyvizavimo procesas nepanaikina esamo subjekto vidinio tikrumo, to, kas lieka neobjektyvizuota, neišreiškiamą, pasilieka sau pačiam. Objektyvizavimas leidžia kitam asmeniui užpildyti savimi kito subjekto mąstymą, patirtį bei žinojimą, tačiau tuo pačiu metu abu subjektai išlieka autonomiškai, vieniai.

R. Spaemann tvirtinimu, subjektų objektyvizavimas vienas kitam leidžia atverti „tikros realybės“ pojūtį, anot mąstytojo, žmogui realus gali būti tik kitas žmogus, susidūrimas su subjektu leidžia atverti objektyvios tikrovės galimybę bei suprasti, ką reiškia būti realiam, atskiriant save nuo kito, siekiant būti savimi, siekiant tikrumo. Tam tikra prasme – kiti asmenys, R. Spaemann mintyje yra tikrovės garantai, santykiai su jais leidžia asmeniui patirti save patį bei atkleidžia moralinio patyrimo galimybę, atrandamą santykio patirtyje.

¹⁰⁹ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 148-164.

¹¹⁰ Ten pat, 148-164.

¹¹¹ Spaemann, „In Defence of Anthropomorphism“, *A Robert Spaemann Reader. Philosophical Essays on Nature, God and The Human Person*, 6.4.

2.2. Moralinės tikrovės patyrimas – ontologinis asmens būties išsipildymas

Antrasis poskyris, skirtas R. Spaemann minties nagrinėjimui, atskleidžia asmens būties realizaciją moralinio patyrimo metu. Prieš tai aptartos asmens charakteristikos, kito asmens pripažinimas bei santykio kūrimas, preziūmuoja išėjimo į išorinę objektyvią tikrovę galimybę, kurioje reiškiasi moralė, tačiau tam reikalingas subjekto objektyvizavimas nepaikina paties asmens, tačiau sustiprina jo vidinį savęs pajautimą, savastį bei tikrumą. Santykis nagrinėjamo autoriaus teigimu atveria galimybę ontologinės asmens būties išsipildymui, asmeniui gyvenant moralinį gyvenimą bei asmeninę būtį kreipiant gėrio link. Tokia asmens būties samprata iš esmės skiriasi nuo P. Singer pristatomos asmens koncepcijos, kurioje asmuo įgyvendina savo egzistencija siekdamas interesų ir troškimų išsipildymo.

P. Singer mintyje – santykiai tarp asmenų suprantami kaip svarbi įvedimo į asmenų bendruomenę forma, pavyzdžiui, naujagimio gyvybės nutraukimas gali būti pagrindžiamas jo tėvų interesu auginti arba atsisakyti kūdikio,¹¹² taip pat santykiai laikomi natūralia žmogaus gyvenimo dalimi, palengvinantys kooperaciją, išgyvenimo galimybes, padedantys siekti gerovės. Visgi, taip suprantami santykiai primena funkcinę nuostatą, ryšius pajungti interesų plėtrai ir įgyvendinimui. Tokia nuostata leidžia vertinti patį troškimą suteikiant jam absoliutaus gėrio vertę, tuo tarpu kitus gėrius, santykius bei moralinį gyvenimą traktuoti kaip vieną iš šalutinių interesų, padedančių siekti asmens savirealizacijos ir būties išsipildymo.

R. Spaemann tikrovę suvokdamas ne vien gamtiniu, bet ir metafiziniu lygmeniu – pažymi asmens gebėjimą transcenduoti, pranokti fizinės, gamtinės tikrovės ribas, kaip esminę asmens charakteristiką, iš kurios gali būti kildinamas ne vien fizinio pasaulio pažinimo siekis, atvirumas transcendencijai ir dvasiniam pasauliui, biologinių troškimų įveika, meno kūrimas, gėrio siekis santykyje su kitu asmeniu. Autoriaus teigimu, žmogaus asmuo yra nuolat save peržengiantis, pranokstantis, nėra savipakankamas. Jo asmens prigimtyje slypi permanentiškai jaučiamas neramumas, stygius, kuris nėra grynojo materialumo ar fizinio objekto stoka, bet transcendentalumo ilgesys, paieška to, kas nėra apčiuopiama gamtinio pasaulio bei negali būti randama pačioje baigtinėje žmogaus prigimtyje.¹¹³ Kartais transcendentalumo troškimą siekiama suvaldyti jį siejant su fizine tikrove ir materialaus pasaulio objektais – žmogui kaupiant turtą, siekiant pripažinimo ir statuso, tačiau jaučiamas nepakankamumas yra metafizinio, o ne fizinio pobūdžio. Kitaip nei krikščionių teologai, vokiečių filosofas teigia, kad iš egzistencinio asmens nepatogumo padeda išsivaduoti

¹¹² Singer, *Rethinking Life & Death*, 130.

¹¹³ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 124-134.

santykis su kitu asmeniu, kuriame išsivaduojama iš egocentriškumo ir grynų biologinių poreikių tenkinimo.

Vien evoliucinės prigimties ir gamtinės kilmės teigimas, neleidžia suprasti gebos asmeniui išeiti iš natūralistiniu požiūriu suprantamo egocentriško savo būties taško, kuriame rūpinamasi individualiais interesais, bei gebėjimą užimti ekscentrišką poziciją, išcentruoti save formuojant materialine prasme neaprėpiamą plotmę, kurioje atsisakoma egoistinių poreikių tenkinimo, bet tampama kito asmens būties kontekstu, kuriame asmuo realizuoja savo asmenybiškumą.¹¹⁴ Asmuo transcenduoja ir pranoksta gamtinę prigimtį išeidamas į metafizinę dimensiją, kurioje kitas asmuo laikomas tikslu, o savi norai – evoliuciniu požiūriu visada liekantys asmens būties centre – reliatyvizuojami siekiant gėrio kitam asmeniui. Šis aiškinimas gali būti siejamas su nešališkos pozicijos užėmimu ir lygiu interesų vertinimu, pateiktu P. Singer mintyje. Visgi, pasak R. Spaemann, geba žengti anapus savojo „aš“ troškimų, siekių, geba iš naujo juos įvertinti ir persvarstyti, nusileisti ir tarnauti kitam asmeniui vadinama reliatyvizacija. Ji leidžia asmeniui išeiti iš susikurtos būties sistemos centro, išsiveržti iš savo ribotumo, tuo pačiu praplečiant asmenybiškumą, atskleidžiant asmenyje glūdinti beribiškumą, neaprėpiamumą ir dieviškumą.¹¹⁵

P. Singer moralinėje sferoje pasireiškiančią nešališkos pozicijos priėmimą siejį su altruizmo siekiu, tuo tarpu R. Spaemann teigia, kad galutinis transcendencijos ir savęs decentralizavimo tikslas yra gėris, įvardijamas kaip galutinė visų asmens turimų intencijų kryptis ir pagrindas. Pastarojo autoriaus teigimu, gėris negali būti tapatinamas su malonumu ar gerovės būseną, nes asmenys siekia objektyvios tiesos, pripažindami, ją kaip gėrį, nors tiesa gali sukelti nemalonius jausmus, skaudinti. Taip pat, retas, kuris pasiryžtų visą gyvenimą praleisti lovoje išgyvendamas dirbtinę euforiją, todėl gėris neturėtų būti tiesiogiai tapatinamas su malone būseną ar patirtimi.¹¹⁶

Svarstoma, kad gėris nėra fizinio pasaulio objektas, negali būti kildinamas iš evoliucijos ir gamtinių procesų, nes asmuo atranda gėrį būtent peržengdamas gamtinę prigimtį, išcentruodamas save. Evoliucine prasme, individo kuriamos sistemos centre gėrio nėra, gėrio vieta (*lot. locus*) yra toje ekscentriškoje pozicijoje, kurioje atsiduria asmuo reliatyvizuodamas save santykyje su kitu, pripažindamas kito asmens būtį lygiai vertinga. Pasak R. Spaemann, gėris kildinamas ne iš žmoguje vykstančių biologinių procesų, o metafizinės asmens būties savybės – transcendentalumo.¹¹⁷ Tokiu atveju, geranoriška nuostata į kiekvieną asmenį grindžiama metafizinės asmens būties atpažinimu, o ne žmogaus kaip biologinės rūšies atvejo traktavimu.

¹¹⁴ Józef, Kożuchowski, „Roberta Spaemanna wizja etyki filozoficznej.“ *Studia Elbląskie*, 12, 2011, 397-407. <http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Elblaskie/Studia_Elblaskie-r2011-t12/Studia_Elblaskie-r2011-t12-s397-407/Studia_Elblaskie-r2011-t12-s397-407.pdf> [Žiūrėta 2020-01-18]

¹¹⁵ Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*. 59.

¹¹⁶ Spaemann, Robert, *Podstawowe pojęcia moralne*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000, 26.

¹¹⁷ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 124-134.

Plėtodamas savąją moralės sampratą, R. Spaemann teigia, kad esminis žmogiškos būties tikslas – gėrio siekis – įgyvendinamas per moralinį veikimą. Moralinis gyvenimas suteikia erdvę išsiskleisti asmeniškai būčiai. P. Singer požiūriu suprantama moralė yra gerą ir malonų gyvenimą kurianti etika, subordinuojama individualių poreikių, siekių ir troškimų tenkinimui. Tuo tarpu R. Spaemann aiškinime, moralė skirta ontologinės asmens būties tikrumui pasireikšti ir įtvirtinti, padedant asmeniui atskleisti ir suprasti savyje esantį metafizinį slėpiningumą, dieviškumo slėpinį.

Anot R. Spaemann evoliucinis antropologinis požiūris į žmogų, negali padėti suprasti normatyvaus mąstymo kilmės. Biologinis būties teigimas laiduoja prigimtinių centriškumą, kuriame nėra erdvės moraliniam veikimui, to pasėkoje, moraliniam svarstymui būtinas metafizinės dimensijos suponavimas, kuris leidžia pagrįsti moralaus elgesio galimybę. Tik asmenys, anot autoriaus, gali priimti išcentruotą poziciją, leidžiančią verifikuoti savo elgesį, suteikti prasmę savo sprendimams, bei plėsti normatyvų mąstymą.¹¹⁸ Nors autorius pabrėžia, kad asmenų geba reliatyvizuoti savo tikslus ir objektyvizuoti save kitiems asmenims kuria pagrindą moraliam veikimui bei atskleidžia tiesą asmeniui apie jį patį,¹¹⁹ moralinė sistema nėra steigiamą subjektyviais asmenų sprendimais decentralizuojant save, tačiau metafizinėje tikrovėje moralė jau yra *a priori*.¹²⁰ Moralinė tiesa, objektyvūs gėrio ir blogio skirtumai, moraliniai įstatymai yra *a priori*, vadinasi, nepriklauso nuo patyrimo ar fizinės tikrovės stebėjimo. Tokiu būdu postuluojuama objektyvios moralinės tiesos galimybė, kuri, kitaip nei P. Singer mintyje, nepriklauso nuo konteksto ar veiksmo konsekvencijų vertinimo. R. Spaemann tvirtinimu, jeigu moralinė tiesa priklausytų nuo aplinkybių ir konteksto, prisidedančio prie padarinių vertinimo, tiesos turinys būtų tuščias, ji neturėtų prasmės. Objektyvi moralinės tiesa negali priklausyti nuo fizinių pasekmių vertinimo ar instrumentinio mąstymo, nes moralinė tiesa nėra steigiamą paties subjekto, bet atrandama metafizinėje tikrovėje. Anot šio autoriaus, siekiant objektyvaus moralinio veiksmo vertinimo, svarbu atsižvelgti į kiekvieno moralinio veiksmo elemento – motyvo/intencijos, pasekmės ir aplinkybių – teisingumą.¹²¹

Kaip aptarta anksčiau, gėrio troškimas kyla iš asmens prigimties ir yra natūralus žmogiško gyvenimo dalykas – žmonės linkę jausti simpatiją ir artumą kitiems žmonėms, tuo tarpu radikalus egoizmas, neapykanta nėra tokia natūrali asmens būčiai, taip pat svarstydamas galimo veiksmo galimybes – asmuo pasirenka tą – kuria laiko geriausia. Planuodamas savo veiksmą – asmuo yra linkęs vertinti galimą veiksmo „gerumą“, veiksmo intencijos ar pasekmės yra numatomos kaip esančios geriausios – iš galimų pasirinktinių alternatyvų. Prigimtinis asmens polinkis į gėrį suponuoja, kad asmuo ieško moralinių reikalavimų padėsiančių pasiekti gėrį.¹²² Moraliniai reikalavimai nėra

¹¹⁸ Robert Spaemann, *Kroki poza siebie*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2013, 3-19.

¹¹⁹ [Išsengdamas iš gamtinei prigimčiai natūralios sistemos centro, asmuo atsiduria dimensijoje, kurioje nelieta natūralių sprendimų, subordinuojamų instinktų, biologinės prigimties, genetikos. Jis atsiduria terpėje, kurioje pradeda suvokti save kaip subjektą, turintį ne vien fizinę, gamtinę prigimtį, tačiau atranda savyje metafizinę perspektyvą – E.K.]

¹²⁰ Spaemann, *Podstawowe pojęcia moralne*, 7-19.

¹²¹ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 124-134.

¹²² Spaemann, *Happiness and Benevolence*, 73-82.

suvokiami kaip gamtinės prigimties funkcija ar padarinys, fizinis, gamtinis pasaulis nesukuria moralinių reikalavimų, R. Spaemann teigimu, moraliniai apribojimai kyla iš asmens būties fakto ir gali būti apmąstomi tik metafiziškai.

Žmogaus asmens prigimties dualumas – tiek evoliucinės, tiek metafizinės prigimties teigimas – leidžia pagrįsti dviejų asmenyje veikiančių vektorių radimąsi – biologinių ir moralinių motyvų formavimąsi. Konkrečioje situacijoje atsidūręs asmuo gali susidurti su dviejų tipų motyvais – biologiniais ir moraliniais, protas – padeda juos atpažinti ir apsvarstyti, visgi, R. Spaemann teigimu, ne protas, bet laisvas subjektas priima sprendimą, todėl duali prigimtis nedeterminuoja asmens, bet leidžia jo laisvai valiai pasireikšti.¹²³

Įdomu tai, kad tiek P. Singer, tiek R. Spaemann sutiktų su tuo, kad laisvė prasminga tuomet, kuomet yra aiškus valios objektas, link kurio kreipiama veikla. Anot jų, asmens laisvė, gilia prasme, pasireiškia ne vien kaip momentinio valios akto išraiška, bet įprasmina ir reikšmę suteikia visai asmens būčiai. Laisvė niekada nėra tik tame sprendime, bet jos išraiška apima ir asmens būties išsipildymą, laisvė veikia tam tikra autoteleologine prasme. Visgi, jei P. Singer laisvę naudoja interesams ir troškimams pasiekti, kurie leidžia asmenybiškumui išsipildyti, R. Spaemann laisvę supranta kaip autentišką asmens kryptį gėrio link.¹²⁴

Laisvės objektas, metafizine prasme, yra gėris – kurį atpažįsta asmuo. Gėris – kaip kito asmens būtis, gėris kylantis iš santykio su asmenimi, gėris – išpildantis savirealizaciją, gėris – kuris negali būti randamas ir apčiuopiamas kaip empirinio pasaulio objektas. Protingas svarstymas – kuriuo pasižymi žmogaus asmuo – padeda atpažinti ir pasirinkti gėrį. P. Singer teigimu, neurobiologija gali atsakyti į etinius klausimus, nagrinėdama, kaip renkasi asmuo, kaip vyksta svarstymas, visgi – mokslas identifikuoja neuronų sekas, atseka smegenyse vykstančius procesus – tačiau kuo užpildomas racionalus ir protingas svarstymas, kitaip sekant – informacija, impulso turinys, signalo užpildas – nėra galimas atkoduoti moksliskai; procesas vyksta smegenyse, tačiau jo turinys – jau nėra mokslo objektas.

Natūralistinė nuostata, kurios laikosi P. Singer, asmens turimų troškimų ir interesų formaciją aiškina remiantis genetika, sociobiologine aplinka, kurioje augo žmogus arba psichologiniais aiškinimais. Tuo tarpu R. Spaemann teigia, kad intencija, kaip paskata veikti, yra metafizinė, intelektualinė išraiška. Kūrybingumas, intencionalumas – suvokiamas kaip žvilgsnis iš kitokios perspektyvos, situacijos refleksija perimant distanciją ir nuotolį. Intencija, pasak autoriaus,

¹²³ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 164-174.

¹²⁴ Józef Koźuchowski, „Klasyczna koncepcja wolności – ujęcie Roberta Spaemanna“. *Filo-Sofija*, 25, 2014, 183-195. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/663/644> > [Žiūrėta 2020-01-20].

gali kisti priklausomai nuo žmogaus fizinės ar psichologinės būsenos, tačiau negali būti tapatinama su psichologiniu patyrimu, nors ir yra subjektyvaus patyrimo objektas.¹²⁵

Natūralistinis intencijos supaprastinimas laiduotų jos tapatinimą su biologinėmis inklinacijomis, instinktais, kuriuose nėra racionalumo ar protingumo elemento. Būtent apie moralines inklinacijas kalba P. Singer, tačiau jose negalima ieškoti prasmės, nes jų kilmė kildinama iš efemeriškos ir kintančios evoliucijos. Tuo tarpu R. Spaemann aiškinime, intencija kyla subjekto viduje, tačiau nėra psichologinės būsenos išraiška, bet idėja, raginimas veikti. Deterministinė psichologinė nuostata lemtų racionalaus, intelektinio intencijos potencialo praradimą.

Asmens turimas intencionalumas – vidujinis savęs patyrimas – atveria dar vieną asmens būties metafiziškumo briauną, nes asmuo geba trokšti ir preferuoti objektus, kurie nėra sąlygojami genetikos ar biologijos kaip gyvūnų atveju. Gyvūnų troškimai ir interesai yra sąlygojami jų biologinės prigimties, todėl gyvūnų veiksmo motyvai yra funkcionalūs, susieti su biologinių troškimų įgyvendinimu. Net ir gyvūnų žaidimai – tam tikra prasme susiję su biologinių poreikių (atkreipti dėmesį, pagerinti individo statusą) išsipildymu. Tuo tarpu asmenys formuoja siekius ar svajones viršijančias, peržengiančias esamos fizinės, realios tikrovės sąlygotumus, pavyzdžiui, trokšta skristi – nors natūraliomis sąlygomis tai yra neįmanoma. Intencionalumas negali būti suvokiamas fizine prasme, nes peržengia esamos tikrovės sąlygas. Intencionalumas kyla asmens viduje, kaip tikras impulsas, raginimas keisti esamą tikrovę. Fizinės tikrovės pokytis prasideda asmens viduje, apsisprendimo akte, būtent dėl šios priežasties, anot vokiečių filosofo, tik asmenys kuria istoriją.¹²⁶

Intencionalumas siejamas su pristatoma moralės samprata ta prasme, kad tik atsiejant intenciją nuo psichologinės būsenos ar fizinės paskatos veikti, prasminga kalbėti apie asmens atsakomybę. R. Spaemann moralinė samprata preziumuoja, kad etinis elgesys galimas tik santykyje, kuriame galima išeiti iš gamtinės žmogaus prigimties laiduojamos sistemos centrinio taško ir įvertinti savo elgesį per tam tikrą nuotolį. Nors P. Singer taip pat akcentuoja, jog etika gimsta iš santykio, R. Spaemann žvelgia giliau pastebėdamas, kad metafizinė asmens perspektyva leidžia vertinti savo elgesį asmeniui prieš save patį – atliekant subjekto objektyvizavimo aktą pačiam sau, taip pat vertinti savo elgesį prieš kitą subjektą.

Atsakomybei suprasti būtina išcentrinė pozicija bei būtis – kuri elgesio vertinimą daro prasmingu. Vokiečių mąstytojo teigimu, asmuo gali būti savo elgesio vertintojas, tačiau vidinis subjektas galėtų laisvai atleisti save nuo atsakomybės, nebūti kritiškas ir pateisinti savo elgesį. Tokiu atveju, būtinas subjektas, kurio negalima būtų paneigti ar sunaikinti. Tokiu atveju, R. Spaemann teigia, kad apie atsakomybę prieš šeimą, tautą ar žmoniją – nėra prasminga kalbėti, nes sunaikinus subjektus prieš kuriuos turima atsakomybė, pavyzdžiui, žmoniją, neįmanoma pagrįsti, kodėl tai būtų

¹²⁵ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 48-62.

¹²⁶ Ten pat, 48-62.

moraline prasme neteisinga. Moralinė atsakomybė būtų panaikinta, nes neliktų nei vieno asmens, kuris būtų suinteresuotas žmonija.¹²⁷

Laikantis šio požiūrio, neįmanoma pagrįsti P. Singer nuostatos, kad reikia rūpintis žmonija, kodėl svarbu prisidėti prie žmonijos gerovės, nes žmonijos idėja laikoma nepagrįsta, jeigu būtų suvokiama vien kaip evoliucinių procesų išdava. Juk išsivystyti gali ir tobulesnė nei žmogus rūšis, be to, konsekvencionalistinė moralinė samprata – leistų blogį produkuojančios žmonijos dalies likvidavimą, nes jie trukdo produkuoti laimę kitiems asmenis. Laikydamasis mąstymo nuoseklumo, R. Spaemann pabrėžia, kad tik suponuojant Asmens – esančio nepaneigiamo ir nesunaikinamo, laikui nepavaldaus – būtį, prasminga kalbėti apie moralinę atsakomybę. Absoliuto idėja suprantama kaip suteikianti pagrindą kalbėti apie moralinės atsakomybės prasmę.¹²⁸

Abu nagrinėjami autoriai pažymi, kad žmogus linkęs siekti savo elgesio pateisinimo. P. Singer pažymi racionalaus samprotavimo ir nešališkos perspektyvos svarbą, tuo tarpu R. Spaemann pabrėžia sąžinės svarbą. Anot jo, sąžinėje – aukštesniu lygmeniu – siekiama rasti savo elgesio pateisinimą. Sąžinėje kylantis pareigos jausmas – pasireiškia ne dėl noro atlyginti žalą, nubausti kaltuosius, bet, visų pirma, atkurti gėrį, teisingumą. Įkyrus pareigos jausmas nuraminamas asmeniui prisiimant atsakomybę.¹²⁹ Sąžinėje yra tarsi išsakinijęs gėrio kompasas, orientyras, jį neleidžia nukrypti nuo esminio ontologinio asmens būties troškimo – gėrio. Jį skatina objektyviai reaguoti į gėrio troškimą. Sąžinės balsas kreipia ne į malonumą ar patogumą, bet į gėrį – turintį besąlygišką ir objektyvų pagrindą.¹³⁰

Pripažįstama, kad šališkumo neatsisakęs ir natūraliame būties centriškumo taške esantis žmogus linkęs trumpalaikius individualius troškimus prioretizuoti labiau nei ilgalaikius grupinius, tokiaame gamtinės prigimties laiduojamame natūralistiniame mąstyme sąžinė gali klysti. Todėl svarbu suprasti, kad sąžinė turi būti gryninama metafizinio, bet ne fizinio aiškinimo. Moralinis tobulumas, kurį pranašauja P. Singer, yra įmanomas tik metafizinio, o ne moralės mokslinio aiškinimo dėka.

Sąžinė, esanti asmens viduje, leidžia subjektui objektyvizuoti savo veiklą ir pateisinti ją, atrodytų, savo akyse, visgi, anot R. Spaemann, būtent sąžinė atskleidžia asmenyje esantį dieviškumą. Ji nėra vien vidinė subjekto introspekcija, bet racionali intuicija – dalyvaujanti galutiniame sprendimo priėmime.¹³¹ Sąžinė įrodo, kad P. Singer kritikos objektu tapę tikrovės neatitinkantys ir abstraktūs moralės principai, proto dėka individualiu lygmeniu pritaikomi konkrečioje situacijoje. Kitaip sakant, sąžinės balsas yra racionalus reikalavimas universalų moralinį

¹²⁷ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 93-102.

¹²⁸ Ten pat, 174.

¹²⁹ Józef Kozuchowski, „Responsibility for future generations as interpreted by Dieter Birnbacher and Robert Spaemann.“ *Filo-Sofija*, 33, 2016, 159-172. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/993/966> > [Žiūrėta 2020-01-20].

¹³⁰ Wojtyła, 219-223.

¹³¹ Spaemann, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*, 177.

kriterijų pritaikyti konkrečioje asmeninėje situacijoje. Asmuo nėra determinuojamas sąžinės, tačiau yra laisvas priimti galutinę sprendimą.

Asmens vienovė ir savo asmenybiškumo patyrimas – pasiekiamas sąžinėje susidūrus su kažkuo, kas nėra jis pats ar jo gamtinė prigimtis, su kažkuo, kas jį skatina ieškoti tiesos, apmąstyti gėrį ir blogį. Pažymima, kad tik preziumuojant objektyvios moralinės tiesos galimybę yra prasminga kalbėti apie sąžinės svarstymus. Kitu atveju, moralinės intuicijos, susiformavusios evoliuciškai, ir vienu atveju gėriau, kitu atveju prasčiau pasireiškiančio asmenyje leistų prielaidą – kad mokslas gali ištaisyti evoliucines klaidas, moralinį tobulumą pasiekiant ne ugdant sąžinę, bet veikiant pagal instrukciją, surašytą mokslinio tyrimo metu, atliekant neurobiologinius, kongnityvistinius arba psichologinius tyrimus.

Kadangi, remiantis R. Spaemann, moralinė atsakomybė gali būti pagrindžiama tik Absoliuto idėja, sąžinė suprantama kaip reprezentuojanti tą, prieš kurią jaučiama atsakomybė, Absoliutą. Sąžinė, nesanti fizinis objektas, referuoja į metafizinę būtį. Ji yra tarsi asmens būtyje įrežtas dieviškumo pėdsakas, nurodantis gėrio kryptį, o tuo pačiu leidžiantis išsiskleisti gėrio siekiančiam asmenybiškumui, turinčiam savyje metafizinę dieviškumo žymę. Sąžinė liudija asmens vidinį troškimą tapti tikresniu, grynesniu, aiškesniu, tiesesniu sau ir prieš save, vieningesniu sau pačiam. Sąžinės veikimu dualumas tarp gamtiškumo ir metafiziškumo ištirpsta asmens būties kaip vienio suvokime. Jos paisymas atskleidžia dinamišką tendenciją tapti tikresniu asmeniu. Sąžinės nepaisymas lemia asmens skylimą, jo unikali vidujinė asmens tapatybė užgožiama biologinių vektorių tenkinimo ir egoistinių nuostatų siekimu, vidinio suderinamumo nebuvimas lemia pamažu besiskleidžiantį egzistencinį nuobodulį, nepatogumą ir beprasmybę, tik sąžinės reikalavimų paisymas leidžia ribotoje biologinėje žmogiškoje būtyje išsiskleisti ontologinės būties tikrovę, realizuoti save kaip asmenį unikaliu būdu ir pagrįsti žmogaus asmens orumą. R. Spaemann teigimu, jei kiekvieno asmens sąžinė būtų laikoma atitinkančia subjektyvią moralę, o ne iš ontologinės būties fakto kylantį įpareigojimą siekti gėrio, subjektyvi sąžinė negalėtų pagrįsti kiekvieno asmens turimo orumo.¹³²

Asmens orumo sampratai R. Spaemann skiria didelį dėmesį. Anot jo, orumas negali būti kildinama iš evoliucinės ir gamtinės žmogaus kilmės, nes biologiniai bruožai ar rūšinis tapatumas lemtų žmonių kaip vienodų biologinių atvejų klasifikavimą. Evoliucine prasme nei vienas žmogus nėra unikalus, nepakartojamas ar išskirtinis. P. Singer vertingumą sieja su žmogaus turimais nepakartojamais troškimais ir interesais, tuo tarpu R. Spaemann asmens orumą teigia pažymėdamas jo metafizinę prigimtį – buvimą asmeniu. Ontologinis būties aiškinimas, teigiantis žmogaus asmens būtį, leidžia pagrįsti asmens orumą ir pačiam žmogui save pažinti kaip neprilygstamą subjektą.¹³³

¹³² Ten pat, 178-180.

¹³³ Holger Zaborowski, *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person*. New York: Oxford University Press, 2010.

Teigdamas, kad kiekvienas žmogus yra asmuo, R. Spaemann teigia, kad ir orumas yra natūralus žmogiškos egzistencijos faktas, kylantis iš asmens būties, tačiau savo kilme nesantis fizinės tikrovės objektas, bet metafizinis absoliučios pagarbos kitai būčiai teigimas. Orumas teigia žmogaus buvimą tikslu ne dėl jo turimų funkcijų, ryšių su kitais, ar genetinės priklausomybės *Homo Sapiens* rūšiai, bet dėl jo asmenybiškumo, dėl jo paties asmens. Orumo kategorija nėra randama biologinių būtybių ar gamtinėje tikrovėje, nes orumas negali būti priskiriamas vien dėl genetinio kodo panašumo. Jei taip nutiktų, nebūtų įmanoma pagrįsti moralinio blogio išnaikinant visus žmogaus biologinės rūšies atvejus – nes jų egzistencijos vertingumo kriterijus – narystė biologinėje rūšyje – išnyktų kartu su paskutiniu asmeniu.¹³⁴ Tokiu atveju, tik metafizinės kiekvieno asmens sąsajos su Absoliutu teigimas lemia žmogaus egzistencijos kilnumo sampratą.

Pažymima, kad orumo teigimas liudija žmogaus būtyje esantį sakralumą, neliečiamumą, nekeičiamumą, nekylantį iš to, kas žmogui laikiška ir ribota, bet grindžiamą tuo, kas nėra tapatu gamtinei prigimčiai. R. Spaemann aiškinimu, tik dėl vienos priežasties žmonės yra orūs – nes asmenys, būdami moralios būtybės, reprezentuoja Absoliutą.¹³⁵ Autoriaus minimas profaniškoje būtyje išpraustas sakralumo elementas, veikiantis moralų apsisprendimą, yra sąžinė. Anot autoriaus, sąžinėje slypi žmogaus vienovė, nes joje asmuo turi galimybę atrasti dieviškumo giją siejantis vidinį subjektą su Absoliutu.

Vis daugiau metafizinę tikrovę atmetančių autorių pažymi, kad orumo koncepcija problematiška tuo, kad žymi materialioje tikrovėje neapibrėžiamą kokybę, tokiu atveju – lygus asmenų traktavimas grindžiamas jų interesų lygiu ir teisingu vertinimu, pasvėrimu. Tuo tarpu, R. Spaemann teigia, kad orumas susijęs tiek su išoriniu subjekto objektyvizavimu kitiems asmenims, bet dar labiau su vidine subjekto tikrove ir vidine savistaba ir savęs vertinimu, vidinio subjekto manifestacija. Orumas yra savitvartos ir savęs pozicionavimas nepaisant aplinkybių, vidinės jėgos demonstravimas, būtent todėl susiformuoja asmens orumo kaip neliečiamo – samprata.

Orumo įžeidimas tarsi preziumuoja, kad vidinis subjektas negali būti objektyvizuotas kitiems asmenims, toks, koks yra vidujai iš tikrųjų. Kiti asmenys negali atimti orumo, tačiau gali nesuteikti galimybės kitam asmeniui tą orumą, savo vidujinį tikrumą, išskleisti. R. Spaemann aiškinimu, pats asmuo praranda orumą pasirinkdamas moralinį blogį, nepaisydamas sąžinės raginimo. Laisvė slypi kiekviename moraliniame pasirinkime, dėl šios priežasties orumas niekada nėra atimamas.¹³⁶ Kaip teigė J. V. Schall, sąžinės laisvė negali būti atimama, galutinai prarasta, ji negali būti absoliučiai deformuojama išorinių jėgų, bet visada lieka subjekto tikrovės dalis, esanti neobjektyvizuojama iki galo.¹³⁷ Tuo tvirtinama, kad kaliniai ar kiti ribotomis sąlygomis gyvenantys

¹³⁴ Edmund Waldstein, „Spaemann on Human Dignity: Kant or St. Thomas?“. Austria: Sancrucensis, 2010.

<<https://sancrucensis.wordpress.com/2010/05/20/spaemann-on-human-dignity-kant-or-st-thomas/>> [Žiūrėta 2020-01-28].

¹³⁵ Spaemann, *Love and the Dignity of Human Life: On Nature and Natural Law*, 44.

¹³⁶ Ten pat, 29.

¹³⁷ Schall, 42.

asmenys, priklausomybių turintys, benamiai, išlaiko prigimtinių orumą, nes visada juose lieka sąžinės minimumas – rinktis gėrį.

Pasak R. Spaemann, fundamentalia prasme metafizinis esantis orumo principas turi išvengti mokslinio objektyvizavimo, nes tai ves link klaidingos orumo sampratos. Orumas pažymi konkretaus, unikalaus ir nepakartojamo asmens – „šio“ – tapatybę. Tuo tarpu, mokslinis aiškinimas neutralizuoja etinį įsipareigojimą kiekviename žmoguje matyti individualų asmenį, redukuojant jį iki abstraktaus tyrimo atvejo – kaip „to“, „ano“ – supratimo.¹³⁸ Mokslinis aiškinimas, nagrinėjamo autoriaus tvirtinimu, ignoroja metafizinį pagrindimą turinčią žmogaus orumo sampratą bei veikia orumo pasireiškimą ir realizaciją politinėje tikrovėje, kurioje tam tikra dalimi skleidžiasi kiekvieno asmens egzistencija.

Trečioji, paskutinė magistro darbo dalis, skirta apmąstyti asmenį – kaip politikos tikslą, pristatančių autorių P. Singer ir R. Spaemann mintis, bei įvertinti P. Singer teoriją siūlomos hipotetinės visuomenės kontekste.

3. Žmogaus asmuo – kaip politikos tikslas. Hipotetinės visuomenės idėja.

Darbe nagrinėjamų autorių pasirinkimas gali būti kvestionuotinas to pagrindu, kad nei P. Singer, nei R. Spaemann nėra pagrindiniai šiuolaikinės politinės filosofijos atstovai, todėl atrodytų, kad darbe remiamasi autoriais, kurių mintys nėra pastebimos politinės minties avangarde, visgi, kaip pažymėta anksčiau, autorių pasirinkimą lėmė abiejų jų deklaruojamas sutarimas dėl politikos tikslo – abu mąstytojai įvardija juo esant žmogaus asmenį. Abu filosofai sutartinai teigdami asmens vertingumą, išsiskiria savo supratimu apie tai, kas sudaro tokio vertingumo pagrindą ir kaip jis turėtų būti pripažįstamas politikoje. P. Singer supratimu tai asmens turimų troškimų lygiavertis traktavimas, tuo tarpu R. Spaemann politikos laukas neatsiejamas nuo asmens laisvės siekti gėrio ir realizuoti savo metafizinę prigimtį. Pastarojo supratimas apie politiką laikomas fragmentišku, neišplėtotu, tačiau išlaikytas dėmesys asmeniui ir jo orumo supratimui leidžia pateikti kritiką P. Singer atstovaujamai minčiai ir pabrėžti į paraštes nustumtą ir ignoruojamą vidinio asmens tikrumą ir kiekvieno subjekto patirties prasmingumą.

Abiejų darbe nagrinėjamų autorių politikos sampratų apmąstymas kyla iš jau anksčiau aptartų asmens koncepcijų. P. Singer supratimu, žmogus išsivystė kaip būtybė – nuolat turinti tikslų ir interesų, tampančių pagrindine žmogaus veiksmų priežastimi ir būties vektoriais. Pilnatvės siekiantis žmogus – savyje turi prigimtinių nerimastingumą. Anot P. Singer, žmogus siekia sunkiai pasiekiamų tikslų, viršijančių jo gebėjimus, nes tik peržengdamas ir įveikdamas save – žmogus mato

¹³⁸ Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme.*, 42, 72.

būties prasmę. Nors transcendentalumas yra kartinė asmens charakteristika R. Spaemann aiškinime, P. Singer neatmeta transcendentalumo idėjos – nes, anot jo, nerasdamas didesnio už savęs (*ang. outside ourselves*) esančio tikslo, suteikiančio prasmę gyvenimui, žmogus neigia savo prigimtį ir jo egzistencija pripildoma nuobodulio.¹³⁹

Politika, P. Singer aiškinime, yra skirta efektyviam visų interesų suderinamumui ir kuo didesnės iš interesų įvairovės kylančios naudos produkavimui. Instrumentinis požiūris į politiką skiria jai tam tikrą efektyvaus ribotų resursų paskirstymo uždavinį, visgi, pati politikos prigimtis, anot P. Singer, kyla iš natūralaus žmogiškos egzistencijos fakto. Socialinėms būtybėms labai svarbu jausti grupinę tapatybę. Žmogui, anot šio autoriaus, svarbu susieti savo likimą su didesne visuma, tai padeda realizuoti poreikius bei užtikrinti palikuonių gerbūvį. Grupinis prierašumas kuria ištikimybės savo grupei kaip visumai pojūtį, tokiu būdu grupės visumos likimas susiejamas su individo likimu. Nors šis aiškinimas nebūtinai turi lemti ištikimybę kiekvienam paskiram grupės nariui, tačiau gali paaiškinti patriotinius jausmus ir žmonių poreikį burtis į bendruomenę bei kurti valstybę.¹⁴⁰ Grupinis altruizmas, susiformavęs evoliuciškai, leidžia paaiškinti valstybės formavimąsi ir tuo pačiu politikos būtinybę, produkuojamų biologinių procesų sąsą.

Svarbu pažymėti ir tai, kad moksliniai aiškinimai, besiremiantys gamtiniu žmogaus supratimu, turi papildyti politikos apmąstymą. Analizuoti P. Singer darbai buvo orientuoti į praktinės politikos debatų svarstymus, nes, anot jo, politiniai sprendimai, neatsižvelgiantys į biologines tendencijas ir moksliskai pagrįstus žmogaus prigimties aiškinimus, sukuria nepamatuotai didelius politinius kaštus.¹⁴¹ Noras įvesti etinius standartus, neatitinkančius natūralios žmogaus būties, bei ignoruojančius neurobiologinius ir genetinius aiškinimus, eikvoja viešuosius resursus, veda prie socialinio nepasitenkinimo ir nestabilumo. P. Singer plačiąja prasme galima būtų priskirti prie mąstytojų, tikinčių – jog jų siūlomas aiškinimas ir prielaidos apie asmenį bei etiką gali būti efektyviai pritaikytos sprendžiant praktinės politikos problemas: migraciją, skurdą, resursų eikvojimą, ekologines problemas.¹⁴² Kitaip nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, politika nėra atribota nuo moralės, etiniai svarstymai išlieka svarbūs, tačiau tikima etine pažanga – grindžiamą tikėjimu moksliniu progresu ir naujais atradimais humanitarinėse ir medicinos srityse, galinčiais pateikti aiškias ir tikslias žmogaus elgsenos prognozes ir sprendimų konsekvencijų numatymus.

Prisiminus P. Singer moralinę sampratą, teigtina, kad remiantis ja, nėra jokių etinių svarstymų ir moralinių reikalavimų, kurie būtų savaime validūs, reikšmingi, nepriklausomai nuo sukuriama efekto. Moralinės taisyklės kyla dėl žmonių turimų interesų, jų suderinamumo poreikio, todėl būtina žvelgti į principų, kuriais remiamasi, pasekmes. Priešingai nei mano R. Spaemann, P.

¹³⁹ Singer, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*, 143-144.

¹⁴⁰ Ten pat, 52.

¹⁴¹ Singer, *Rethinking Life & Death*, 18, 27.

¹⁴² Singer, *Practical Ethics*, 218-289.

Singer pažymi, kad sprendimo gerumo savaiminis teigimas nėra pakankamas sprendimui įgyvendinti, nes jis privalo būti kurio nors subjekto intereso išraiška, o sprendimo įgyvendinimas svarstytiinas atsižvelgiant į kitiems grupės subjektams kuriamas pasekmes.

P. Singer teigimu, moralaus elgesio kuriamas gėris, malonumas, nauda – gali būti abstrakti, pasklisti plačiau nesukurdama efekto konkrečiam subjektui, o vesti į bendrojo gėrio didinimą žmonijai, tautai, bendruomenei. Pažymint metaforine prasme, gėris gali ir neturėti veido, tuo tarpu blogis, autoriaus teorijoje suprantamas kaip kančia, visada yra nukreiptas į asmenį ir konkrečiai palieka pėdsaką asmens tikrovėje objektyvia prasme, asmens patiriama žala visada yra įvardijama, konkreti.¹⁴³ Todėl politinė veikla, P. Singer manymu, visada pirmiausia turi būti nukreipta į kančios mažinimą, o politiniam sprendimui įvertinti turėtų būti naudojamas kančios rodiklis, nes ši visada nukreipia į konkretaus asmens patiriamą blogį. Anot natūralistinio mąstymo atstovo, blogis, priklauso nuo intensyvumo ir trukmės, o ne nuo patiriančio subjekto tapatybės, tokiu atveju – naudojantis objektyviais – intensyvumo ir trukmės – kriterijais politikos tikslo įgyvendinimas vertintinas kaip blogio mažinimas.¹⁴⁴

Šiais esminiais principais pasižyminti politikos samprata, pristatoma P. Singer, leidžia autoriui pažymėti, jog jo mąstyme – politika suvokiama kaip tarnaujanti žmogui. Politikos veidas, anot šio autoriaus, daug asmeniškėsnis, nei nuasmeninta kantiškoji etika. Politika, P. Singer mąstyme, aprėpia kiekvieno bendruomenės nario interesų lauką, tuo pačiu keldama kančios ir blogio mažinimo siekį, įgyvendinamą laikantis moksliniu aiškinimu grįsto moralinio svarstymo kelio.

R. Spaemann tekstuose sunku rasti aiškią valstybės ar politinės tikrovės projekciją. Politinės bendruomenės kūrimasis, anot jo, yra natūrali asmens egzistencijos dalis, kylanti iš ontologinės asmens būties. Politinė bendruomenė formuojasi individualaus asmenybiškumo pagrindu, akcentuodama bendrą visiems asmenims būtyje pažymėtą gėrio trokšimą. R. Spaemann nuomone, personalistinėje tradicijoje suprantama politinė bendruomenė ir politinis gyvenimas, gali įveikti individualistinę liberaliąją pasaulėžiūrą bei kolektyvistinę ideologiją. Šio filosofo teigimu, personalistinė samprata leidžia matyti asmenį kaip atskirą tikrovę, integruotą į bendruomeninių santykių visumą. Asmuo yra matomas visuomeninių santykių kontekste, kurie yra natūralūs jo būčiai ir kyla iš jo asmens būties fakto.¹⁴⁵

Laikydamasis aristoteliškos tradicijos, autorius sutinka, kad prigimtinis asmenų polinkis siekti gėrio yra priežastis jungtis į bendruomenę, tapti didesnės visumos dalimi, kurioje kiekvienas savo asmenybiškumą gali realizuoti individualiu būdu. Individualistinis mąstymas, siejamas su liberalizmu, neleidžia matyti, kas gali būti bendro tarp atskirų atomų, visuomenę sudarančių izoliuotų individų, kurių santykis kyla iš būtinybės susitarti dėl susikertančių interesų.

¹⁴³ Ten pat, 55-78.

¹⁴⁴ Ten pat, 78-83.

¹⁴⁵ Spaemann, „Remarks on the Ontology of „Right“ and „Left“.“ *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 89-97.

Tuo tarpu personalistinė politikos vizija pažymi, kad asmuo iš prigimties turi visuomeninės šaknis, nuo pat būties pradžios momento, asmens egzistencija jau išaknijama konkrečioje visuomenėje, todėl politinio gyvenimo tikrovė priklauso nuo to, koks yra supratimas apie asmenis, kokius tarpusavio santykius kuria asmenys, koks santykio pobūdis ir kokybė.¹⁴⁶

Bendrasis gėris, anot vokiečių personalisto, yra kategorija, neatskiriama nuo filosofinio mąstymo apie politika, tuo tarpu ji vis labiau kritikuojama kaip teorinis konstruktas, ją pakeičiant visuomenės intereso arba viešojo intereso samprata. Anot R. Spaemann, personalistinė politikos vizija yra suprantama kaip tikrovė, vienoje pusėje ribojama pagarbos kiekvieno žmogaus asmeniui, kitoje pusėje – tikimasi to paties asmens pasišventimo dėl jo dėmesio bendro gėrio realizavimui. Šis autorius neatmeta situacijų, kuriose asmuo turi pasiaukoti dėl bendruomenės gėrio, tačiau pažymi, kad asmens auka nėra nesvarbi ar jo orumas paminamas – kuomet reikia atsisakyti gyvybės, gerovės, troškimų dėl bendrojo gėrio, tačiau orumas tokio pasiaukojimo akivaizdoje realizuojamas pilnutine prasme, pasiaukojimas vardan politinės bendruomenės maksimalia prasme leidžia tikrovėje pasireikšti savybėms, kurias turi tik asmenys.¹⁴⁷

Sekant R. Spaemann mintimi, bendrąjį gėrį galima būtų suprasti kaip sąlygų visumą, leidžiančią bendruomenės nariams pasiekti asmens realizaciją, išsiskleisti asmenybiškumui – suteikiant galimybes įgyvendinti gėrį. Pilnutine forma bendrasis gėris išpildomas politinėje bendruomenėje, valstybėje. Kitaip nei intereso samprata, visada kylanti iš subjektyvaus patyrimo, bendrasis gėris yra objektyvizuojamas tikrovėje visiems asmenims, nes teigiama jo atpažinimo galimybė. Bendrojo gėrio atpažinimas galimas tik asmenų bendruomenėje, tokio gėrio atpažinimas laiduoja objektyvią priežastį atsisakyti vidinio troškimo – bendrojo siekio vardan. Bendrojo gėrio atpažinimas bendruomenės nariams sukuria vidinę priežastį prisiimti pareigą, atrasti protingas ribas – kuriančias santykius tarp visuomenės narių. Bendrasis gėris niekada nėra primetamas, juo nėra manipuliuojama, jis nėra suprantamas kaip politinių derybų objektas – jis atpažįstamas vidinio asmens ir tampa interiorizuojamas asmens tikrovėje, pripažįstant objektyvias, vertingas to gėrio savybes, kokybes.¹⁴⁸

Svarbu pažymėti, kad ontologine prasme asmens būtis yra pirmesnė nei bendruomenės egzistencija, nes iš asmens būties ir jos transcendentalumo – kyla poreikis pilnai asmenybiškumui išsiskleisti santykyje ne tik su savimi, šeima, bet ir politine bendruomene. Asmens būtis pilnutine prasme negali išsiskleisti be santykio su visuomene, bendruomene, nes asmuo kaip toks visada gimsta bendruomenėje, asmens būtis įregistruojama tam tikroje visuomenėje, tačiau jis negali būti tapatinamas su ja, nes asmens ontologinis tikslas pranoksta pačią visuomenę. Visuomenė –

¹⁴⁶ Józef Kozuchowski, „Człowiek i polityka – spojrzenie R. Spaemanna“. Kn. Józef Kozuchowski, *Spór o Człowieka we współczesnej filozofii niemieckiej*. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2006, 194-200.

¹⁴⁷ Ten pat, 194-200.

¹⁴⁸ Spaemann, *Happiness and Benevolence*, 143-157.

suprantama, kaip santykių tarp narių visuma, nes santykis tarp asmenų išskleidžia metafizinį asmenybiškumą, pranokstantį gamtinę žmogaus kilmę.¹⁴⁹ Santykis tarp visuomenės narių žmogui leidžia pajauti savo vertingumą, pagarbą būčiai, tačiau negali tapti pakankama sąlyga tai būčiai išsipildyti.

Politinis ir visuomeninis gyvenimas, anot R. Spaemann, niekada negali būti pakankamas asmens būties išsipildymas, nes asmens objektyvizavimas nėra totalus ir galutinis, asmenyje lieka nepasiekiamas subjektyvumas, vidujinis tikrumas, negalintis būti išreikštas politikoje, esantis jo asmeniško tapatumo dalis. Tokiu atveju, galima pažymėti, kad asmenybiškumas niekada negali būti pilnai išsemiamas bendruomenėje, valstybėje, asmuo visada lieka vienis – esantis bendruomenėje, bet niekada pilnai joje nepritampantis, priebėgą randantis asmeniniuose santykiuose, santykiyje su savimi. Nors nei vienas asmuo savęs nepažįsta iki galo, tačiau jis save patiria ir būties tikrumą patiriama geriau nei bet kas kitas esantis išorėje.

Tuo pačiu vertinga pažymėti, kad politikos tikslu įvardijant asmenį – valstybė kuria sąlygas asmens orumui saugoti, jį atpažinti, tačiau nors asmens orumo principas pripažįstamas kaip saugotinas, jo įgyvendinimas negali būti garantuojamas valstybės, nes būties vertingumas pripažįstamas tik per asmeninį santykį, konstitucinis orumo teigimas nėra paties orumo realizacijos užtikrinimas, bet paskata ir pripažinimas – asmens vidujinio tikrumo – priartinamo per santykį su kitais ir bendruomene.

Nors R. Spaemann mintijime nėra konkrečių gairių asmenų orumo realizavimui, plėtodamas metafizinį asmens būties ir jo orumo pagrindimą, autorius pristato hipotetinės visuomenės idėją, o jos narius vadindamas mokslinės civilizacijos gyventojais, apmąsto metafizinio aiškinimo atmetimo ir subjekto asmeninio tikrumo neigimo problematiką, taip pat tokios visuomenės narių tapatumo suvokimą, jų santykių su kitais asmenimis kūrimą ir bendrą tokios visuomenės gyvavimą, pagrindinius politinio svarstymo ir sprendimų priėmimo principus.

Nėra paprasta pristatyti hipotetinės visuomenės koncepciją. Savo esė „Hipotetinės civilizacijos įsitikinimai“ R. Spaemann pažymi, kad mokslinė civilizacija arba sinonimiškai naudojama hipotetinės civilizacijos sąvoka, referuoja į visuomenę, kurioje mokslas yra laikomas esminiu būdu pažinti tikrovę. Tokioje visuomenėje mokslinis žinojimas yra traktuojamas vieninteliu patikimo žinojimo šaltiniu, patyrimas patikrinamas moksliniais metodais, pagrįstas faktais, eksperimentais, teorijos ir rezultatų sąveika. Tuo tarpu visas kitas, vidinis patyrimas, neobjektyvizuojamas išorinėje intersubjektyvioje tikrovėje, žmogaus savęs suvokimas, santykių

¹⁴⁹ Koźuchowski, „Człowiek i polityka – spojrzenie R. Spaemanna“. Kn. *Spór o Człowieka we współczesnej filozofii niemieckiej*, 194-200.

suvokimas, idėjinis mąstymas, kuris nėra mokslinis, tokioje visuomenėje sukelia nepatogumą ir yra traktuojamas kaip problema.¹⁵⁰

Tokios hipotetinė vadinamos visuomenės nariu esantis žmogaus asmuo patiria nepatogumą, nedarną ir nesupratimą, kylantį dėl to – jog subjektyvus savęs patyrimas, vidujinė asmens tikrovė yra ignoruojama, nustumiami, arba dar blogiau – bandoma pasiekti naudojant mokslinius metodus – psichiatrijos ir neurobiologijos mokslų žinias. Mokslinio mąstymo įsigalėjimas kuria kliūtis iš ontologinės būties asmens kylančiam subjekto objektyvizavimo procesui. R. Spaemann pažymi, kad tiek paprastuose, tiek sudėtinguose sprendimuose, dalyvauja veikiantysis vidinis subjektas, sprendimo priėmimo reiškiasi subjekto laisva valia, gėrio troškimas, racionalumas – kurie, įsigalinti moksliniam mąstymui vis rečiau tampa objektyvizuojami, žmogus nebenori svarstyti savo pasirinkimą lemiančių nuostatų, įsitikinimų – nes sprendimo elementai nėra pažinūs mokslinė prasme, o visada lieka subjektyvaus patyrimo dalis.¹⁵¹ Vis dažniau P. Singer, R. Dworkin, S. Harris ir kiti natūralizmą atstovaujantys autoriai pažymi, kad šias subjektyvaus patyrimo dalis galima ištirti per sąmoningumo praktikas. S. Harris nuomone, sąmoningumo praktikos leidžia grįžti asmeniui prie savo vidujybės patyrimo, kurio vis labiau trūksta.¹⁵² Tuo pažymima, jog net ir evoliucinį antropologinį aiškinimą palaikantieji pripažįsta, kad šiuolaikiniame pasaulyje asmuo išgyvena savistabos, savianalizės, R. Spaemann žodžiais tariant, savi-objektyvizavimo trūkumą.

Hipotetinė visuomenė nors ir pristatoma kaip R. Spaemann koncepcija, gali padėti geriau suprasti P. Singer pristatomą politikos viziją. Anot R. Spaemann, atmetus metafizinį žmogaus asmens supratimą, o asmenį bandant pažinti kaip empirinės tikrovės objektą, prarandamas asmens kaip vienio suvokimas, ignoruojama asmens vienu metu esančio ir subjekto, ir objekto būtis. Mokslininkai, autoriaus teigimu, pripažįsta, jog gali apčiuopti tik dalinį tikrovės vaizdą, fragmentą, tačiau nėra pajėgūs klausti apie vienetą, kaip apie visumą, suprasti – kas yra žmogus, teisingumas, valstybė. Bet kurio vieneto, pripažįstamo kaip tyrimo objekto, savaiminis vertingumas nėra teigiamas, nes jis suprantamas kaip atsitiktinis atvejis, prisidedantis prie pagrįsto žinojimo apie tikrovę.¹⁵³

Hipotetinę visuomenę domina ne esmės, prasmės ar visumos klausimai, bet siekiama paaiškinti funkcinis ryšius tarp objektų. Tokiu atveju, patys objektai nėra teigiami kaip išskirtiniai, bei apibrėžiami pagal jiems priskiriamą funkciją. Funkciniai ryšiai, mokslinės civilizacijos sąlygomis, kuria vertės, svarbos ir objekto pozicijos pagrindimą. R. Spaemann teigimu, hipotetinės visuomenės nariai apibrėžia, įvardija save nurodydami į tai, ką moka ir geba atlikti, nes pajėgumai ir

¹⁵⁰ Robert Spaemann, „Przekonania w cywilizacji hipotetycznej“ Kn. Robert Spaemann, *Kroki poza siebie*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2013, 223-242.

¹⁵¹ Matthew A Schimpf, „The Theory of the Person in Robert Spaemann’s Ethical Assessments“. Daktaro disertacija, The Catholic University of America, 2015. <<https://cuislandora.wrlc.org/islandora/object/cuislandora%3A28250>> [Žiūrėta 2020-04-11].

¹⁵² Sam Harris, *Waking Up: A Guide to Spirituality Without Religion*. New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2014.

¹⁵³ Spaemann, „Przekonania w cywilizacji hipotetycznej“, 224-230.

gebėjimai tampa vertės įrodymu.¹⁵⁴ Tai susiję ir su P. Singer asmens vertės kaip interesų artikuliacijos supratimu. Turimi interesai kuria asmens kaip vertę, o patys asmens troškimai liudija ir kyla iš asmens patirties, sugebėjimų, talentų. Todėl interesai yra susiję su savo funkcionalumo įrodymu, pavyzdžiui, troškimas sukurti šeimą liudija asmens kaip rūpestingo, mylinčio, pasiaukojančio ir kitas santykiuose svarbias savybes turinčio gebėjimus, tai kuria pagrindą jo vertingumui rasti. Tuo tarpu vokiečių personalistas sakytų, kad asmens orumas ir prigimtinis vertingumas neturi būti įrodomas per interesus ir funkcijas, nes jis kyla iš paties būties fakto. Tokiu atveju, minėtame pavyzdyje, asmens šeimos gyvenimo siekis yra ne skirtas jo vertės ir būties statuso užtikrinimui, jo svariai pozicijai tikrovėje užtikrinti, bet dėl paties asmens gėrio – jo metafizinei būčiai atskleisti. Troškimai svarbūs ne vertingumui pagrįsti ir paliudyti, bet orumas pagrindžiamas per troškimus ir jų išpildymą.

Pažymima, kad funkcinis žmonių apibrėžimas lemia ir ekvivalentiškumo logikos įsigalėjimą, pastebimą ir svarstant potencialių asmenų pakeičiamumo situacijas pristatomas P. Singer mintyje. Funkcinė asmens definicija leidžia, jog asmuo gali būti suprantamas kaip lengvai pakeičiamas priklausomai nuo to, jei atsiranda kitas objektas ar žmogus atliekantis tą pačią funkciją, arba vesti prie asmens nuvertinimo – jei jo funkcionalumas išnyksta.¹⁵⁵

Tikrovėje funkcinis mąstymas santykiuose tarp žmonių atpažįstamas daugėjant negalią turinčių žmonių rūpybos vietų, kuriose rūpinamasi asmenis, kurių funkcionalumas yra sutrikęs. Funkcionalizmo išdava sąlygoja, kad tik objektu suvokiamą asmenį tampa lengva pakeisti kitu priklausomai nuo jo funkcijos. Svarbu atrasti kitą tinkamą, ekvivalentišką vienetą. Tokiu būdu, tokios visuomenės nariai baiminasi prarasti funkcionalumą – liudijantį jų asmeninį statusą, orumą – nes netekus funkcionalumo kyla grėsmė netekti pozicijos asmenų bendruomenėje. Darbo aplinkoje asmuo patiria spaudimą, jog nesunkiai bus atleistas iš pareigų, nes jo funkcijas galės perimti kitas darbuotojas, taip pat kai kuriais atvejais dirbantis asmuo patiria konkurenciją su dirbtinį intelektą turinčiais robotais, neprasčiau nei žmogus galinčiais atlikti matematinės, kalbines, o kai kuriais atvejais net ir kūrybines užduotis. Net ir šeimoje, asmenų tarpusavio santykiuose įsigali funkcionalus mąstymas – pavyzdžiui, skyrybų mąstai išauga mylimą žmogų suprantant ne pagal jo individualų didingumą, kilnumą, išskirtinį asmenybiškumą, o pagal atliekamas funkcijas, nes tikima, kad mylinčiojo funkcijas gali perimti kitas žmogus. Remiantis hipotetinės visuomenės samprata, galima pagrįstai kvestionuoti, ar asmeniniai santykiai nutrūktų, jei nebūtų tikima, kad lengvai bus atrastas tiesiog kitas žmogus, kurio funkcija bus mylėti, o ne kuris savaime bus unikalus ir nepakartojamas. Tik nefunkcinis vertingumo teigimas ir nehipotetinis asmens orumo pagrindimas, gali ginti asmenį nuo jo – kaip funkcionalaus bendruomenės, šeimos ar visuomenės nario supratimo.

¹⁵⁴ Ten pat, 224-230.

¹⁵⁵ Ten pat, 230.

Įsigalint ekvivalentiškumo logikai, leidžiančiai pakeisti funkcionalumo netenkančius ar stokojančius žmones, asmuo siekia ne išlaikyti vidinį tapatumą, stabilumą, bet būti elastingas, lankstus, lengvai prisitaikantis, tuo stengdamasis išlaikyti funkcionalumą. Tokiu atveju, anot R. Spaemann, hipotetinės visuomenės narys savo gyvenimo akcentus perkelia į viso ko hipotetinimą – abejonė tampa turimų įsitikinimų, nuostatų, tikėtinų tiesų ir žinojimo, išskyrus mokslinį, pagrindu. Visgi, pabrėžiama, kad savo paties hipotetinimą pasiekiantis asmuo artėja link nihilizmo, egzistencinės nevilties ir beprasmybės suvokimo.¹⁵⁶ Asmeninės tikrovės – turimų nuostatų, dorybių, principų, kuriais vadovaujamosi, hipotetinimas ir abejonė, veda link destruktivaus savasties ir savo būties prasmės suvokimo.

Tuo tarpu hipotetinės visuomenės koncepciją pristatantis R. Spaemann pažymi, kad žmogus nemąsto apie save kaip apie iliuzinį, hipotetinį, nes jis asmeniškai patiria savo būties tikrumą, grynumą. Asmens tapatybė nėra abstrakti ar hipotetinė, nes tapatumas reiškiasi kaip konkretaus „aš“ atpažinimas. Identitetas visada yra konkretus, savitas, unikalus, būtent jo išskirtinumas padeda atpažinti žmogiškoje būtyje esanti nepakartojamą asmenį.¹⁵⁷ Akcentuotina, kad kiekviename žmoguje yra konkretus, nehipotetinis turinys, esmė ir pagrindas – negalintis būti falsifikuojamas arba prarandamas, suteikianti žmogaus būčiai prasmę. Prasmės kildinimas iš hipotezės ir abejonės vestų į gilią beprasmybę, todėl egzistencijos prasmė visada siekia išsakyti gilesnėje tiesoje, kuri nebūtų paprastai atmetama. Tikėjimas tiesa ir tikrumo teigimas yra pagrindas prasmei rastis.¹⁵⁸ Abejotinos prasmės suvokimas asmeniui kelia riziką savo gyvenimą paversti reginiu, spalvotu spektakliu, malonumo ir savirealizacijos paieška, kuri nebūtinai bus prasminga. Vidinės asmens tiesos ir tikrumo hipotetinimas arba falsifikavimas reikštų, kad joks stabilus būties prasmingumas negali būti randamas – žmogus jaučia į nesibaigiančių paieškų verpetą arba pasirenka beprasmybės teigimą.

Būdamas ontologine mįsle, asmuo visada artimiausias pats sau, kiti asmenys mato tik dalinai objektyvizuotą asmens tikrovės lauką, todėl svarstydamas apie tai, kas gali tapti nehipotetine asmens esme, laiduoti asmens savęs supratimą kaip veikiančiojo ir laisvo subjekto bei tapti atsvara funkciniam savęs ir kitų žmonių supratimui, R. Spaemann pažymėtų – jog tai žmogaus orumo supratimas ir savo neatimamo kilnumo pripažinimas. Anot autoriaus, žmogiška būtis apvelkama didingumo ir pagarbos skraiste, orumu – kuris nurodo absoliutų būties vertingumo teigimą, apsaugo nuo funkcinio asmens traktavimo, tačiau hipotetinės visuomenės sąlygomis yra sąlyginis, nesuvokiamas pilnutine prasme.¹⁵⁹

Savo esė R. Spaemann pažymi, kad hipotetinė visuomenė kritikuoja orumo koncepciją, teigdama, kad dogmatinis įsitikinimas dėl prigimtinio kilnumo trukdo pasiekti racionalų ir efektyvų

¹⁵⁶ Ten pat, 223-242.

¹⁵⁷ Ten pat, 239-240.

¹⁵⁸ Robert Spaemann, „Rationality and Faith in God“, *Communio: International Catholic Review*, 32, 2005, 618-636.

¹⁵⁹ Spaemann, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*. 48-51.

problemu sprendimą.¹⁶⁰ Visgi, orumo supratimas negali būti grindžiamas empirinio mokslo definicija, jai būtinas metafizinis žmogiškos būties racionalumo ir laisvės teigimas, nurodantis į tai – kas esmiška žmoguje. Netinkamai suvokiamas orumas, nagrinėjamų autorių kontekste – gali laiduoti pagarbos ir kito asmens nepaisymą, ardyti tarpusavio asmenų ryšius, santykių eroziją pastebint tiek asmeniniu, tiek bendruomenės, tiek tautos lygmeniu. Be to, metafizinės orumo neigimas panaikina asmens vidinį savęs suvokimą, ardo vidujybę. Dualistinė žmogaus samprata palaikoma vien gyvybingu gamtiniu ir biologiniu žmogaus aiškinimu, tačiau asmeninė žmogystė paliekama be metafizinio savasties suvokimas, tapatumo ir būties prasmei būtino pagrindo. Tokiu būdu patvirtinama šio darbo ginamoji tezė, jog politikoje įsigalintis funkcinis asmens supratimas neigia asmens vidinės tikrovės svarbą.

Apmąstydamas tokios hipotetinės visuomenės politinio mąstymo išskirtinumą, vokiečių filosofas pažymi, kad visuomenės gyvenimas grindžiamas santykiais tarp jos narių, bet viską sieja resursų (objektų ar individų) ir tikslo ryšiai. Kadangi ryšys suprantamas kaip funkcionalus, prasmę šiam ryšiui suteikia ateities tikslas. Dabarties prasmė nėra atrandama išgyvenamoje akimirkoje ar esamojo laiko patirtyje, bet slypi ateityje, tuo dabarties patyrimas netenka turinio, o turinys projektuojamas siejant jį su numanoma ateitimi. Pavyzdžiui, darbininkas mato savo darbo prasmę tik laukdamas atlyginimo arba atostogų, tačiau pats darbo procesas nebesuvokiamas kaip turintis savaiminę prasmę. Autoriaus teigimu, esamo laiko vertingumas pranyksta funkcionalumo ir tikslo ryšyje. Tuo būdu politiniame mąstyme įsigali supratimas, jog esamojo laiko sprendimų reikšmė ir prasmė aktuali ir pasiteisins ateityje.¹⁶¹ To pasėkoje, politinė tikrovė papildoma politinių projektų, ateities programų, strategijų, kurios lemia esamojo laiko sunkumų, problemų nuvertinimą ir orientaciją į ateities rezultatus.

Panašiu būdu, hipotetinis mąstymas politikoje lemia ekonominio mąstymo įsigalėjimą. Žmogaus gyvenimą suvokiant kaip resursą tikslui pasiekti, žmogus suvokiamas kaip galintis būti išmainomas, nesantis nepakeičiamas, ekvivalentiškas kitiems, tokiu atveju sprendimų priėmimo įsigali ekonominis racionalizmas, o ne moralinis mąstymas. Jeigu pripažįstama, jog kiekviena vertė turi savo kainą, politiniuose svarstymuose bandoma įkainuoti neįkainuojamus dalykus, neklausiant apie tai, ar sprendimas yra geras, teisingas, bet svarstant – kokia tokio sprendimo kaina. Mokslinis mąstymas leidžia konvertuoti ir resursais paversti dalykus – kurie negali būti suprantami instrumentalistiškai – pavyzdžiui, asmens gyvybė, šeimos gyvenimas, valstybės saugumas. Politiniai tikslai yra pasiekiami tuo, kuo yra disponuojama – pinigais, darbu, žmonėmis. Teisingumas ir gėris tampa svetimos mąstymo kategorijomis svarstant apie politinius sprendimus, nes jos nurodo į objektus, kuriais negali būti disponuojama, kurie nėra įvaldomi valstybės. Tokiu atveju, kaip pažymi

¹⁶⁰ Spaemann, „Przekonania w cywilizacji hipotetycznej“, 224-230.

¹⁶¹ Ten pat, 223-230.

autorius, valstybė su teisingumu ir gėriu gali būti siejama tik tiek, kiek toleruoja savo piliečių turimą subjektyvų gėrio ir teisingumo suvokimą.¹⁶²

Hipotetinės visuomenės sąlygomis politinėje tikrovėje eliminavus svarbias metafizines kategorijas, asmeniui tampa gėda kalbėti apie moralinį tikrumą, moralinį savo asmenybiškumo patyrimą, nebesaugu pasirodyti visuomenėje kaip asmeniui. Palaipsniui nustojama objektyvizuoti savo vidujinį tikrumą. Hipotetinėje visuomenėje, moralinio tikrumo teigimas yra bergždžias. Jeigu moraliniai įsipareigojimai paliekami tik privataus gyvenimo sričiai, tuomet visuotinai sunku atrasti pagrindą, vienijantį visuomenės narius.

Tautos ar valstybės idėja, žmogaus teisės ar kiti principai – nors lieka lingvistiniu požiūriu naudotini visuomenės žodyne, netenka pagrindo ir visuotino suvokimo. Metafizinės idėjos nebėra realizuojamos tikrovėje, asmenys tampa akli ir abejingi joms. Įdomu tai, kad abu šiame darbe nagrinėjami autoriai, nors ir remiasi skirtingomis prielaidomis, kurios išskiria jų pristatomas asmens ar etikos sampratas, sutiktų su tuo, kad etinės nuostatos ir moraliniai įsipareigojimai turi potencialą suvienyti visuomenės narius, apjuosti bendruomenę, nes mokslinių aiškinimų produkuojamas žinojimas negali sukurti prasmės, dirbtinis kūrimas prasmę naikina, tuo tarpu idėjos kurią prasmę bendruomenės nariams būti kartu. Kol esama tikėjimo idėjomis, sutarimo dėl tam tikrų moralinių nuostatų, tol galima kalbėti apie prasmingą žmonių buvimą drauge, tol yra pagrindas laikytis ir branginti ne atsitiktinį, o įpareigojantį ir prasmingą bendrabūvį. Nelikus jungiančiam nehipotetiniam pagrindui – visuomenė tampa hipotetinė, jos nariai – vidinį netikrumą išgyvenantys žmonės.

¹⁶² Ten pat, 223-242.

Išvados

Siekiant šio darbo tikslo – nustatyti, kaip skirtingos asmens sampratos veikia politikos supratimą, atlikta lyginamoji P. Singer ir R. Spaemann analizė, kuri parodė asmens koncepcijos centriškumą abiejų autorių darbuose. Akcentuotas P. Singer pabrėžiamas žmogaus ir asmens kategorijų atskyrimo principą. Kitaip nei evoliuciniu antropologiniu aiškinimu grindžiama žmogaus būtis, kuri nėra pažymėta kilnumu ir pagarbos savo atžvilgiu reikalavimu, asmens kategorija presuponuoja moralinių įsipareigojimų radimąsi, asmeniui tampant atpažįstamam fizinėje tikrovėje per joje manifestuojamas charakteristikas – sąmoningumą racionalumą, interesų, kuriančių asmens tapatybės išskirtinumą, turtingumą. Individualūs troškimai liudija asmens unikalumą, o jų realizavimas tampa žmogaus asmens orumo pagrindu. Kokybiškos ir vertingos patirtys, įrašomos į asmeninę būtį, sukuria dvejopą efektą: lemia asmens vertingumo pripažinimą kitų asmenų bendruomenėje, bei sukelia padarinius asmens savo orumo supratimui ir savasties patyrimui. Tokiu atveju, asmens orumas tampa priklausomas nuo galimybės realizuoti savo troškimus fizinėje, taip pat politinėje tikrovėje, o moralė suprantama funkciškai, kaip turinti užtikrinti asmens patirčių, kurios susijusios su pagarbos ir būties didingumo suvokimu, gausą, įvairovę, kokybę.

Orumą siejant vien su išorine vidinių troškimų manifestacija ir jų pasirodymų, reiškiasi P. Singer minties nepakankamumas vidinei subjekto savistabai, savi-determinacijos ir savi-pozicionavimo tikrovės atžvilgiu galimybei. Nematoma, kad vidiniai troškimai ir impulsai pirmiausia galimi objektyvizuoti ir įvertinti paties subjekto. Būtent tai išskiria R. Spaemann asmens sampratą, kurioje asmuo suprantamas ir kaip objektas, ir kaip subjektas tuo pačiu metu. Tuo akcentuojama asmens savi-objektyvizavimo galimybė, kuri užtikrina gebą objektyvizuoti savo patirtis, mintis ir jausmus ne vien subjektyviai jas įrašant į patirties visumą, bet objektyviai jas įvertinant. P. Singer asmens sampratoje nelieka objektyvaus vidinio save įvertinimo, savo būties patyrimo ir subjekto asmeninės objektyvizavimo galimybės, kuri leidžia asmeniui betarpiškai išgyventi vidinę tikrovę bei vidujinės būties laisvę.

P. Singer įkalina asmenį vien išorinės, objektyvios ir fizinį pagrindimą turinčios, tikrovės ribose, tuo tarpu nematomas ir prasmingu nelaikomas asmens gyvenimas ir būties realizacija per moralinį patyrimą veikiančią vidinėje subjekto bei metafizinėje tikrovėje. Tuo tarpu R. Spaemann asmuo, pirmiausia, suprantamas kaip metafizinė būtis, kurio būties faktas visada kyla iš metafizinės tikrovės, o paties asmens savasties ir asmeninės tapatybės patyrimo slypi intuityviai jaučiami tokios metafizinės tikrovės principai, atsiskleidžiantys per moralinį patyrimą. Kitaip nei P. Singer mintyje, moralinis gyvenimas nėra laiduojamas gamtinės žmogaus prigimties, tačiau atveria asmens transcendentalumo ypatybę, leidžiančią peržengti egocentriškumą ir individualių troškimų siekimą, bei kreipiančią į metafizinės asmens būties atpažinimą, jos nepakartojamos ir unikalios padėties tikrovėje.

R. Spaemann akcentuoja, kad gėris bei kitos etinės sampratos, nėra fizinės tikrovės objektai, todėl jiems nėra tinkamas P. Singer pristatomas mokslinis moralės aiškinimas, bet būtinas metafizinis supratimas, kartu galintis pagrįsti ir žmogaus orumo sampratą. Orumas, R. Spaemann suvokiamas kaip žmogaus asmens būties faktas, kiekvieno vidinėje tikrovėje atrandamas per sąžinę, kuri tampa pagrindiniu, Absoliutą reprezentuoti galinčio asmens, savigarbos ir kilnumo šaltiniu. Sąžinės kategorija ne vien suteikia pagrindimą orumo sampratai, suvokiant ją kaip leidžiančią moralinio patyrimo metu asmeniui aptikti sąlytį su metafizine tikrove, bet ir tampa plotmė – kurioje asmuo gali objektyvizuoti save kaip objektą, objektyviai įvertinti save, apsvarstyti savi-pozicionavimą, savirealizaciją. Toks svarstymas leidžia papildyti P. Singer mintį bei išlaisvinti asmenį vien ir fizinės tikrovės ribų, pažymint vidinės asmens tikrovės svarbą.

Nors P. Singer pripažįsta, kad jo postuluojuama laisva valia leidžia asmeniui pasireikšti kaip sprendžiančiam subjektui, etinio apsisprendimo metu vykstant asmens savirealizacijai ir vidinio „aš“ pasirodymui, moralinio sprendimo laiduojama patirtis perduodama sociobiologiniam pažinimui, moksliniam etikos aiškinimui. Tokiu atveju, vidinė asmens tikrovė tik dar labiau paliekama paraštėje, vis labiau asmenį suvokiant kaip etinės patirties objektą, bet ne laisvą subjektą. Tokiu atveju, asmens santykiyje su politine tikrove, vidinis asmens patyrimas laikomas neprasmingu, nepagrindžiamu.

P. Singer mokslinis žmogaus asmens būties aiškinimas, preziuruoja tobulesnį moralinį patyrimą, pasekmių ir žalos mažinimą, efektyvesnę asmens realizaciją politinėje tikrovėje – mažinant blogį ir kuriant geresnes sąlygas interesų įgyvendinimui – garantuojančių asmens orumą. R. Spaemann suprantamas orumas, kaip vidujinė asmens charakteristika, vidinio asmeniškumo realizacijos pagrindas, visada tik dalimi objektyvizuojamas išorėje, kitiems moralinę bendruomenę sudarantiems asmenims. Taigi ir politinėje tikrovėje, asmuo pasireiškia tik dalinai, jis visada objektyvizuojasi kitiems asmenims ribotu būdu. Kitiems asmenims matomas subjekto objektyvizavimas niekada nepaikina asmens subjektyvumo. Asmens egzistencijos vidujinė dalis visada lieka, be to, artimiausiai ji galima pažinti tik pačiam asmeniui. Tokiu pagrindu tvirtinama pagrindinė darbe ginama tezė – jog politikoje įsigalintis funkcinis asmens supratimas neigia asmens vidinės tikrovės svarbą.

Funkcinio mąstymo problematika politikos supratime R. Spaemann pristatyta per hipotetinės visuomenės idėją, kurioje patikimu laikomas tik empiriškai ir mokslinė kalba grindžiamas žinojimas, tuo tarpu mokslui nepasiekiamas patyrimas, kartu ir vidinis subjekto savęs patyrimas, suvokiamas kaip problema. Mokslinės civilizacijos sąlygomis objektus apibrėžiant pagal jų funkciją, asmenys politinėje tikrovėje tampa suvokiami funkcinė prasme, kas lemia jų unikalumo neigimą, pakeičiamumo teigimą, naujų vaidmenų ir tapatybių konstravimą, šį procesą suprantant kaip vertingumo užtikrinimą ir pozicijos politinėje tikrovėje išlaikymo sąlygą.

Absoliučių dalykų teigimas, politinėje tikrovėje svarstant bendrojo gėrio, valstybės, tautos bei kitas idėjas tampa neįmanomas, nes pagrįstu laikomas tik hipotetinis mąstymas, sukuriantis teiginio atmetimo ar falsifikavimo galimybę. Viešosios sferos hipotetinimas perkeičia ir tokios visuomenės nario asmeninę tikrovę – jam imant hipotetinti savo būties prasmę, santykius, asmeninį identitetą, bei vidinę moralinę patirtį, kuri remiasi nehipotetinėmis gėrio, blogio kategorijomis. Atsižvelgiant į darbe keliamą problemą – moksliskai aiškinamos politinės tikrovės abejingumą vidinei asmens savivokai – teigtina, kad hipotetinės visuomenės sąlygomis asmeninio patyrimo nuvertėjimas ir subjekto tikrovės neigimas kuria asmens santykio su politine tikrove įtampą ir beprasmybės joje pojūtį.

Apibendrinant galima teigti, kad P. Singer pristatomas natūralistinis asmens būties suvokimas yra nepakankamas bei kuria problematišką santykį tarp asmens ir politinės tikrovės. Funkcinis asmens supratimas, neatsiejamas nuo mokslinio moralės aiškinimo, laiduoja politinės tikrovės, galinčios suderinti skirtingų interesų ir siekių įgyvendinimą ir užtikrinti žmogaus būties pilnatvę, supratimą. Tuo tarpu žmogaus būties išsipildymas politinėje tikrovėje yra negalimas, nes tam tikra asmens vidujybės dalis niekada nėra pasiekama objektyvizavimo metu ir lieka nematoma. Tokiu atveju, totalios, visa apimančios, o kartu gerą gyvenimą garantuojančios politikos vizija laikoma neįgyvendinama.

Literatūros sąrašas

- Alting von Geusau, Christiaan W.J.M., *Human Dignity and the Law in Post-War Europe: Roots and Reality of an Ambiguous Concept*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2013.
- Aristotelis, *Politika*. Vilnius: Margi raštai, 2009
- Bugajski, Jakub, „Is Every Single Human Being a Person? A Dispute Between Robert Spaemann and Peter Singer.“ *Intercultural Relations*, 2(2), 2017, 37-51.
<https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/46533/bugajski_is_every_single_human_being_a_person_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Žiūrėta 2020-01-16]
- Ciach, Halina, *Istota ludzka czy osoba ludzka. Krytyka bioetyki początków życia Petera Singera*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM. 2013.
- Dupre, Catherine, „Dignity, Democracy, Civilisation“, *Liverpool Law Review*, 33, 2012, 263-280. <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10991-012-9123-7>> [Žiūrėta 2019-11-11]
- Fletcher, Joseph, *Situation Ethics: The New Morality*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997.
- Frankl, Viktor E., *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.
- Harris, Sam, *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values*. New York [N.Y.]: Free Press, 2010.
- Harris, Sam, *Waking Up: A Guide to Spirituality Without Religion*. New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2014.
- Józef Kożuchowski, „Człowiek i polityka – spojrzenie R. Spaemanna“. Kn. Józef Kożuchowski, *Spór o Człowieka we współczesnej filozofii niemieckiej*. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2006.
- Kaczor, Christopher, *The Edge of Life: Human Dignity and Contemporary Bioethics*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2005.
- Kostrzewska, Klara, „Osoby i relacje interpersonalne w filozofii Roberta Spaemanna.“ *Fides et Ratio*, 1, 2015, 5-11. <<http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/01-2015Kostrzewska.pdf>> [Žiūrėta 2020-01-11]
- Kożuchowski, Józef, „Klasyczna koncepcja wolności – ujęcie Roberta Spaemanna“. *Filo-Sofija*, 25, 2014, 183-195. <<http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/663/644>> [Žiūrėta 2020-01-20]
- Kożuchowski, Józef, „Nauczanie etyki w szkole a bezpieczne życie. Ujęcie Roberta Spaemanna“. *Filo-Sofija*, 26, 2014, 129-142. <<http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/viewFile/742/721>> [Žiūrėta 2020-01-11]

- Kożuchowski, Józef, „Racjonalność i wiara w Boga – ujęcie Roberta Spaemanna.“ *Filo-Sofija*, 20, 2013, 129-143. < <http://www.filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/549/536>> [Žiūrėta 2020-01-11].
- Kożuchowski, Józef, „Responsibility for future generations as interpreted by Dieter Birnbacher and Robert Spaemann.“ *Filo-Sofija*, 33, 2016, 159-172. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/993/966>> [Žiūrėta 2020-01-20].
- Kożuchowski, Józef, „Roberta Spaemanna nowe ujęcie klasycznej teorii osoby“. *Filo-Sofija*, 18, 2012, 203-222. < <http://filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/view/759/738>> [Žiūrėta 2020-03-10]
- Kożuchowski, Józef, „Roberta Spaemanna wizja etyki filozoficznej.“ *Studia Elbląskie*, 12, 2011, 397-407. <http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Elblaskie/Studia_Elblaskie-r2011-t12/Studia_Elblaskie-r2011-t12-s397-407/Studia_Elblaskie-r2011-t12-s397-407.pdf> [Žiūrėta 2020-01-18]
- Lietuvos Respublikos Seimo Kanceliarija, *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, 1992. <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [Žiūrėta 2019-10-21].
- Manent, Pierre, *Žmogaus miestas*. Vilnius: Margi raštai, 2005.
- Maritain, Jacques, *The Rights of Man and Natural Law*. New York: C. Scribner, 1943.
- McCrudden, Christopher, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights“, *The European Journal of International Law*, 19, 2008, 655-724. <<http://www.ejil.org/pdfs/19/4/1658.pdf>> [Žiūrėta 2019-11-11]
- Perry, John (sud.), *God, the Good, and Utilitarianism. Perspectives on Peter Singer*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Póltawski, Andrzej, „Personalistyczny realizm Roberta Spaemanna.“ *Fenomenologia*, 3, 2005, 143-154. < <https://philpapers.org/rec/PTAPRR>> [Žiūrėta 2020-01-23].
- Schall, James V., *Human Dignity and Human Numbers*. New York: Alba House, 1971.
- Schimpf, Matthew A, „The Theory of the Person in Robert Spaemann’s Ethical Assessments“. Daktaro disertacija, The Catholic University of America, 2015. <<https://cuislandora.wrlc.org/islandora/object/cuislandora%3A28250>> [Žiūrėta 2020-04-11].
- Singer, Peter (sud.), *Applied Ethics: Oxford Readings in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Singer, Peter and Karen Dawson, „IVT Technology and the Argument from Potencial“, *Philosophy and Public Affairs*, 17, 1988, 87-104. < <https://www.jstor.org/stable/2265178?seq=1>> [Žiūrėta 2020-01-11].

- Singer, Peter, „Ethics and Sociobiology“. *Philosophy and Public Affairs*, 11, 1982, 40-64. < <https://www.jstor.org/stable/pdf/2265042.pdf?seq=1>> [Žiūrėta 2019-12-12]
- Singer, Peter, „Killing humans and killing animals“, *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 22, 1979, 145 – 156. < <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00201747908601869>> [Žiūrėta 2020-01-11].
- Singer, Peter, *Animal Liberation: The Definitive Classic of the Animal Movement*. New York: Harper Perennial, 2009.
- Singer, Peter, Helga Kuhse, „Individuals, Humans and Persons: the Question of Moral Status“. Kn. Peter Singer, Helga Kuhse, et al. *Embryo Experimentation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Singer, Peter, *How We Are To Live? Ethics in an Age of Self-Interest*. New York: Prometheus, 1995.
- Singer, Peter, Yew-Kwang Ng, „An Argument for Utilitarianism“. *Canadian Journal of Philosophy*, 11, 1981, 229-239. < <https://www.jstor.org/stable/40231194?seq=1>> [Žiūrėta 2020-03-13]
- Singer, Peter, Paola Cavalieri, *The great ape project: Equality beyond humanity*. New York: St. Martin's Press, 1993.
- Singer, Peter, *Practical Ethics*. 2 leid. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Singer, Peter, *Rethinking Life & Death*. New York: St. Martin's Griffin, 1996.
- Singer, Peter, *The Expanding Circle. Ethics & Sociobiology*. New York: Farrar Straus & Giroux, 1981.
- Spaemann, Robert & R. Schenk, „Is every human being a person?“ *The Thomist*, 60, 1996, 463-474. <<https://philpapers.org/rec/SPAIEH>> [Žiūrėta 2020-03-01].
- Spaemann, Robert, „In Defence of Anthropomorphism“, „On Human Dignity“, Kn. , D.C. Schindler, J. Schindler, *A Robert Spaemann Reader. Philosophical Essays on Nature, God and The Human Person*, New York: Oxford University Press, 2015.
- Spaemann, Robert, „Przekonania w cywilizacji hipotetycznej“ Kn. Robert Spaemann, *Kroki poza siebie*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2013.
- Spaemann, Robert, „Rationality and Faith in God“, *Communio: International Catholic Review*, 32, 2005, 618-636.
- Spaemann, Robert, „Remarks on the Ontology of „Right“ and „Left“.“ *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 10, 1984, 89-97. < https://www.pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/purchase?openform&fp=gfpj&id=gfpj_1984_0010_0001_0089_0097> [Žiūrėta 2019-11-13]

- Spaemann, Robert, *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*. Eugene [Or.]: Cascade Books, 2010.
- Spaemann, Robert, *Happiness and Benevolence*, Notre Dame, London: University of Notre Dame Press, 2000.
- Spaemann, Robert, *Love and the Dignity of Human Life: On Nature and Natural Law*. Cambridge: W.B. Eerdmans Publishing Company, 2012.
- Spaemann, Robert, *Persons: The Difference between 'Someone' and 'Something'*. Oxford University Press: 2006.
- Spaemann, Robert, *Podstawowe pojęcia moralne*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000.
- United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*. <<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>> [Žiūrėta 2017-10-19] Deklaracijos tekstas lietuvių k. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>> [Žiūrėta 2019-10-11].
- Waldstein, Edmund, „Spaemann on Human Dignity: Kant or St. Thomas?“. Austria: Sancrucensis, 2010. <<https://sancrucensis.wordpress.com/2010/05/20/spaemann-on-human-dignity-kant-or-st-thomas/>> [Žiūrėta 2020-01-28].
- Wojtyła, Karol, *Asmuo ir veiksmai*. Vilnius: Aidai, 1997.
- Zaborowski, Holger, *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person*. New York: Oxford University Press (Oxford Theological Monographs), 2010.

Summary

The Relation between a Human Person and Political Reality.

A Comparative Analysis of P. Singer and R. Spaemann

From the beginning of the political philosophy there was a clear principle that the concept of the best political order is related to the understanding of the member of the political community. In mainstream Western political thought, modern liberal democracy was defined as the most appropriate political system that can ensure fulfilment of the essential needs and reconcile different interests of citizens.

A modern philosopher P. Singer claims that political reality could ensure a good life for a human person and permanent increase of the welfare, if only the fundamental principle of the political order was preference utilitarianism. P. Singer considers himself to be a practical philosopher that conforms to the practical reality. Therefore, he explains the foundation of the human being through the lenses of evolutionary anthropology. The human person is understood in the process of the manifestation of the main attributes of the personhood – consciousness and rationality. In contrast to the human being, the human person is defined as having his dignity. Unique dignity is justified through the aims and interests that a person has recognised as his own and can be implemented in the reality. This helps to explain a P. Singer's viewpoint that interior personal experience – moral experience, self-expression, self-realisation – is important and grounded only if it is expressed in physical, empirical reality. Because of this perspective, political reality is understood as seeking to objectify a person as an object of scientifically based and empirical reality, thus ignoring personal experience, ideas, and self-understanding. This marks the tension of the relation between a person and political reality and implies the main problem of the Thesis – scientifically interpreted political reality is indifferent and denies inner self-perception of the person, his/her inner subjectivity. In other words, the dissatisfaction experienced by the members of the political community results from the fact that they do not think of themselves in the same way as politicians perceive them.

In relation to the main issue of the Thesis, a German philosopher R. Spaemann suggests another option to understand the human person and his/her relation to the political reality. This philosopher emphasizes that a person is a metaphysical fact about human being, consequently – a concept of the person's dignity can be justified only metaphysically – because every person is a representative of the Absolut. The conscience is the foundation of the dignity as well as key to notice the importance of inner personal reality, that is the place for personal self-objectivization in front of moral decision, self-realization seeking good for another person.

From this viewpoint, the concept of personal dignity becomes important in the Thesis, noting a fundamental difference between how a person is perceived in a political reality (based on

scientific, intersubjective thinking) and how a person perceives himself/herself. The concept of dignity becomes a connecting element of two areas: personal and political.

In light of P. Singer's proclamation of scientifically perceived concepts of personhood, ethics, political order, and R. Spaemann's metaphysical perspective of personality and morality, the main aim of the Thesis is to determine how different concepts of the personhood affect the understanding of the politics, more specifically – the concept of personal dignity.

To achieve the main purpose of the Thesis the following tasks need to be completed:

a) to analyse P. Singer's concept of personhood; to present scientific explanation of moral experience and presupposition that scientific progress generates improvement in both ethics and welfare in a political reality; b) to examine R. Spaemann's ontological concept of a person; to explain the possibility of self-objectification of the person, that is the foundation of the inner personal reality and certainty; c) to analyse P. Singer's and R. Spaemann's ideas on the relation between the human person and political reality; to note the difference in thinking of both philosophers – how they explain the possibility for the politics to preserve the dignity of the person.

The main thesis is that the functional understanding of the person that consolidates in a political consideration denies the importance of a person's inner reality, and ignores his subjective personality.

The comparative analysis of P. Singer and R. Spaemann revealed that P. Singer's explanation of the personhood and its dignity emphasizes that dignity is the consequence of the realisation of the individual interests and preferences in the political reality. Morality is an instrument for self-improvement and a functional tool for taking appropriate political decisions that bring more benefits for the members of the community. However, the ontological foundation of the person and the dignity claims that the person is a subject and an object at the same time, therefore, the person can be never fully objectified in the political reality and his/her certain subjectivity of personality is not reduced to the scientific objectivization. Thus, personal dignity cannot be fully realised and completed through the political decisions. As a result, the total or all-encompassing, at the same time good life guaranteeing politics are not possible.